



**วิชาพฤษศาสตร์ประยุกต์**  
**ธรรมศึกษา ชั้นเอก**  
**ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗**



# วิชาพุทธานุพุทธประวัติ ธรรมศึกษาชั้นเอก

## ปริเฉทที่ ๑ ชาติกถา

### จุติลงสู่พระครรภ์

พระประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระกรุณาโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์ ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ หมายถึง ผู้มีความต้องการสำเร็จ ไม่มีผู้ใดจะเสมอเหมือนพระองค์ ใน ๓ ภพ เป็นที่เคารพบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงพระคุณอย่างประเสริฐ ตรัสรู้ธรรมวิเศษ พระองค์เป็นผู้สั่งสอนชี้ทางพระนิพพาน ก่อนจะเสด็จจุติมาเพื่อโปรดมนุษยโลกทั้งหลายนั้น มีเรื่องราวดังต่อไปนี้

พระบรมโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญบารมีทั้ง ๓๐ ประการบริบูรณ์ในชาติที่เป็นพระเวสสันดร ครั้นทิวศกต์แล้ว ได้อุบัติเป็นสันดุสิตเทวราช เสดวยทิพยสมบัติอยู่ในดุสิตเทวโลก บรรลุถึงกาลแก่กล้าแห่งพระบารมีเพื่อที่จะสำเร็จพระโพธิญาณแล้ว จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญจบุพพนิมิต เหตุที่ทำให้เทวดาจุติจากเทวโลก ๕ ประการ คือ

๑. ทิพยบุปผาที่ประดับพระวรกายเหี่ยวแห้ง
๒. ทิพยภูษาที่ทรงเส้าหมอง
๓. พระเสโท (เหงื่อ) บังเกิดไหลออกทางช่องพระกัจฉะ (รักแร้)
๔. พระสรีระมีอาการเส้าหมองปรากฏ
๕. มีพระทัยกระสันเป็นทุกข์เบื่อหน่ายเทวโลก

เมื่อปัญจบุพพนิมิตปรากฏดังนี้ เทวดาทั้งหลายก็รู้ประจักษ์ว่า สันดุสิตเทวราชของคัมภีร์ คือ องค์พระสัพพัญญูโพธิสัตว์ในอนาคตกาลแน่นอน จึงพากันกราบพูลอาราธนาเพื่อให้จุติลงมาบังเกิดในมนุษยโลก

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์ ยังมิได้รับอาราธนาของเหล่าเทวดา แต่ทรงพิจารณาปัญจมหาวิโลภนะ ๕ ประการ คือ



๑. **กาล** พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลก เฉพาะในกาลที่มนุษย์มีอายุระหว่าง ๑๐๐ ปี ถึง ๑๐๐,๐๐๐ ปี

๒. **ทวีป** ในทวีปทั้ง ๔ จะอุบัติขึ้นเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น

๓. **ประเทศ** จะอุบัติขึ้นเฉพาะในมัชฌิมประเทศเท่านั้น

๔. **สกุล** ในระหว่างสกุลกษัตริย์กับสกุลพราหมณ์ในกาลใด ชาวโลกยกย่องสกุลใดว่าสูงสุด ก็จะมีอุบัติในสกุลนั้น

๕. **มารดา** ธรรมดาสตรีที่จะเป็นพุทธมารดานั้น ตั้งแต่เกิดมารักษาเบญจศีลเป็นประจำและบำเพ็ญบารมีมาถึงแสนกัป

ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติในโลก ท้าวมหาพรหมทั้งหลายในชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ คือ อวิหา อตปปา สุทัสสา สุทัสสีและอกนิษฐา ลงมาเที่ยวโฆษณาทั่วหมื่นโลกธาตุ อันเป็นเหตุแห่งพุทธโกลาหลว่า ต่อไปนี้อีกแสนปี พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะบังเกิดขึ้นในโลก ถ้าผู้ใดปรารถนาจะพบเห็น จงบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ให้ถึงพร้อม ก็พุทธโกลาหลนั้น เป็นโกลาหลข้อหนึ่งในโกลาหลทั้ง ๕ เหตุที่ทำให้พรหมโลกเกิดโกลาหลคือ

๑. พุทธโกลาหล เกิดก่อนพระพุทธเจ้าอุบัติ ๑๐๐,๐๐๐ ปี

๒. กัปโกลาหล เกิดก่อนกัปพิณาส ๑๐,๐๐๐ ปี

๓. จักกวัตติโกลาหล เกิดก่อนพระเจ้าจักรพรรดิอุบัติ ๑๐๐ ปี

๔. มงคลโกลาหล เกิดก่อนพระพุทธองค์แสดงมงคล ๑๒ ปี

๕. โมนะยโกลาหล เกิดก่อนคนทูลถามถึงโมนะยปฏิบัติ ๗ ปี

ครั้นทรงพิจารณาเห็นปริบูรณ์ จึงรับอาราธนาแล้วจุติลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระนางสิริมหามายาเทวี อัครมเหสีแห่งพระเจ้าสุทโธทนะในกรุงกบิลพัสดุ์มหานคร

## ประวัติชมพูทวีปและประชาชน

ชมพูทวีปหรือดินแดนประเทศอินเดียในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ในทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ของประเทศไทย เป็นประเทศที่เจริญสมบูรณ์กว่าประเทศอื่น ๆ มีพระเจ้าแผ่นดิน



เป็นผู้ปกครองอาณาเขตเป็นส่วน ไม่ได้รวมอยู่ในความปกครองอันเดียวกัน เช่น แคว้น  
โกศลและแคว้นมคธ เป็นต้น ล้วนเป็นเอกราชด้วยกันทั้งสิ้น

ชมพูทวีปนั้น แบ่งเรียกชื่อเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่ตั้งอยู่ในท่ามกลาง เรียกว่า มัชฌิมประเทศ  
หรือมัธยมประเทศ ส่วนที่ตั้งอยู่ภายนอกขอบเขต เรียกว่า ปัจฉิมประเทศ

## ความเชื่อของคนในยุคนั้น

มัชฌิมประเทศหรือเขตท่ามกลางนั้น เป็นที่นิยมของคนในครั้งนั้น เพราะเป็นท่ามกลาง  
เป็นที่ตั้งแห่งพระนครใหญ่ ๆ และเป็นที่ชุมนุมแห่งนักปราชญ์ผู้มีความรู้ คนในชมพูทวีปนั้น  
ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพราหมณ์ เป็นคนมีทิวภูมิมานะแรงกล้า รังเกียจกันด้วยเชื้อชาติและ  
โคตรเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนทิวภูมิ คือ ความเห็นของคนเหล่านั้น ที่ปรารถนาความตาย ความเกิด และสุขทุกข์  
ก็เป็นต่าง ๆ กัน แต่ย่นลงก็คงเป็น ๒ อย่าง คือ กลุ่มที่เชื่อถือศาสนาพราหมณ์ และคนบางกลุ่ม  
ถือว่าตายแล้วเกิด บางกลุ่มที่ไม่ถืออย่างนั้นก็ถือว่าตายแล้วสูญ ในกลุ่มที่มีความเห็นต่างกัน  
เป็น ๒ อย่างนั้น กลุ่มที่เห็นว่าตายแล้วเกิด บางกลุ่มเห็นว่า เกิดแล้วเป็นอะไร ก็เป็นอยู่  
อย่างนั้น ไม่จุติแปรผันต่อไป บางกลุ่มเห็นว่าเกิดแล้ว จุติแปรผันได้ต่อไป

ส่วนมานะ คือ ความถือตัวของคนเหล่านั้นแรงกล้าเป็นอย่างยิ่ง คนเหล่านั้นถือ  
หมู่และชาติโคตรของตน ๆ ในหมู่คนที่เขานิยมว่าสูง เช่น หมู่อริยกะ ก็รังเกียจคนในหมู่ที่เขา  
ไม่นิยม เช่น หมู่มัลลิกะ แม้ในหมู่เดียวกัน คนมีชาติสูง เช่น กษัตริย์และพราหมณ์ ก็รังเกียจ  
คนมีชาติต่ำ เช่น จันฑาล ศูทร ปุกกุสะ แม้ในหมู่ที่มีชาติเดียวกัน คนมีโคตรที่เขานับถือ  
เช่น โคตมโคตร ก็รังเกียจคนมีโคตรที่เขาไม่นับถือ เช่น ภารทวาชโคตร โกสิยโคตร มานะ  
ความถือตัวของคนเหล่านั้นเป็นอย่างนี้

## การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์และตั้งศากยวงศ์

พระเจ้าโอกกากราช ดำรงราชสมบัติในพระมหานครแห่งหนึ่ง พระองค์มีพระราชบุตร  
๔ พระองค์ พระราชบุตรี ๕ พระองค์ ซึ่งประสูติจากพระครรภ์พระมเหสีที่เป็นพระราชภคินี  
ของพระองค์ ครั้นพระมเหสีนั้นทิวงคตแล้ว พระเจ้าโอกกากราชได้พระมเหสีใหม่ พระมเหสี  
ใหม่นั้น ประสูติพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง พระเจ้าโอกกากราชทรงพระปราโมทย์พลั้ง



พระราชทานพรให้พระนางเลือกสิ่งที่ต้องประสงค์ พระนางจึงทูลขอราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระองค์ พระเจ้าโอกกากราชตรัสห้าม หากจะไม่พระราชทานก็จะเสียดัย จึงตรัสสั่งพระราชบุตร ๔ พระองค์ ซึ่งประสูติจากพระครรภ์พระมเหสีเก่าให้พาพระภคินีซึ่งร่วมพระมารดาเดียวกัน ๕ พระองค์นั้น ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ พระราชบุตรทั้ง ๔ พระองค์นั้นก็ถวายเป็นคเณศ พาพระภคินี ๕ พระองค์นั้น ยกจตุรงคเสนาออกจากพระนคร ไปสร้างพระนครใกล้เขาหิมาวันต์ ซึ่งเป็นภายในมณฑลประเทศ ในที่อยู่แห่งกบิลดาบส จึงให้นามพระนครที่สร้างใหม่ ให้ตรงกับที่อยู่ของกบิลดาบสนั้นว่า **กบิลพัสดุ์**

### ลำดับพระวงศ์

ครั้นการสถาปนาพระนครเสร็จแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายปรึกษากันคิดจะทำอวาทะวิวาห์แก่พระราชบุตรทั้ง ๔ แต่พระองค์ทรงเกรงว่า ถ้าจะทำอวาทะวิวาห์ด้วยสตรีอื่นจากพระภคินีของพระองค์ พระโอรสพระธิดาที่ประสูติในภายหลังจะไม่บริสุทธิ์ ทางฝ่ายพระมารดาจะมีพระชาติเจือคละกัน จึงแสดงพระอัธยาศัยใครจะทำอวาทะวิวาห์ด้วยพระภคินีของพระองค์เอง อำมาตย์ทั้งหลายก็อนุวัติตาม พระราชบุตรทั้ง ๔ นั้น จึงทรงทำอวาทะวิวาห์กับพระภคินีเป็นคู่ ๆ ตั้งศากยวงศ์สืบมา เว้นไว้แต่พระเชษฐภคินีพระองค์เดียว ภายหลังมีพระหฤทัยปฏิพัทธ์กับพระเจ้าเมืองเทวทหะ ได้ทำอวาทะวิวาห์ด้วยกันแล้ว ตั้งโกถยวงศ์สืบมา กษัตริย์สองพระวงศ์นั้น จึงนับว่าเป็นพระญาติเกี่ยวเนื่องกัน ตั้งแต่กาลนั้น กษัตริย์ในวงศ์ศากยะ ได้เป็นใหญ่ปกครองสักกชนบท ดำรงวงศ์สืบมาโดยลำดับ จนถึงพระเจ้าชยเสนะ พระองค์มีพระราชบุตร พระราชบุตรที่ปรากฏพระนาม ๒ พระองค์ คือ พระราชบุตร มีพระนามว่า สีหนุ พระราชบุตรมีพระนามว่าโยธรา ครั้นพระเจ้าชยเสนะทิวงคตแล้ว สีหนุราชกุมารได้สวราชสมบัติสืบพระวงศ์ พระเจ้าสีหนุมีพระมเหสีพระนามว่ากัญญา ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระเจ้าอัญชนะในเมืองเทวทหะ มีพระราชบุตร พระราชบุตรประสูติแต่พระมเหสีนั้นรวม ๗ พระองค์ คือ พระราชบุตร ๕ พระองค์ ได้แก่ สุทโธทนะ สุโกทนะ อมิโตทนะ โธโตทนะ และฉนิโตทนะ พระราชบุตร ๒ พระองค์ ได้แก่ ปมิตา และอมิตา ส่วนพระนางโยธรา ซึ่งเป็นพระราชบุตรของพระเจ้าชยเสนะนั้น ได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอัญชนะในเมืองเทวทหะ มีพระราชบุตร พระราชบุตรรวม ๔ พระองค์ คือ พระราชบุตร ๒ พระองค์ ได้แก่ สุปปพุททะและทัณฑปาณิ พระราชบุตร ๒ พระองค์ ได้แก่ มายา และปชาบดี (อีกอย่างหนึ่งเรียกโคตมี)



เมื่อสุทโธทนะราชกุมารมีพระชนมายุเจริญวัย ควรจะมีพระมเหสีได้แล้ว พระเจ้าสีหนุ จึงได้ส่งพราหมณ์ ๘ คน ไปสู่ขอพระนางสิริมหามายา พระราชธิดาของพระเจ้าอัญชนะกับ พระนางยโสธราแห่งเมืองเทวทหะ ผู้เป็นเบญจกัลยาณี ประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ คือ ๑ เกศกัลยาณัง ผมงาม ๒ ฉวีกัลยาณัง ผิวงาม ๓ มังสกัลยาณัง เนื้องาม ๔ อัจฉีกัลยาณัง พิศาม(กระดูก) ๕ วัยกัลยาณัง วัยงาม พระเจ้าอัญชนะก็ทรงยกให้เพื่ออภิเษกสมรสกับ พระเจ้าสุทโธทนะ ครั้นได้ศุภวารฤกษ์ เจ้าเมืองทั้ง ๒ ก็ได้ทำอวาทะวิวาหมงคลแก่พระราชนุตรและพระราชบุตรีที่เมืองเทวทหะแล้วเสด็จกลับมาอยู่เมืองกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะ ได้ครองราชสมบัติสืบมา

### พระมารดาทรงพระสุบินนิมิต

หลังจากอภิเษกสมรสแล้ว พระนางสิริมหามายากำลังบรรทมอยู่ ได้ทรงพระสุบินนิมิต แปลกประหลาดอย่างหนึ่งว่า มีดวงดาวลอยเด่นเปล่งปลั่งอยู่กลางเวหาดวงหนึ่ง มีรัศมี ๖ อย่าง ดุจไข่มุกสีดอกกุหลาบ ณ เบื้องบนรัศมีอันวิจิตรนั้น ปรากฏว่ามีช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีงา ๖ งา ค่อย ๆ เลื่อนเคลื่อนจากอากาศต่ำมาทุกที ก็ยุรยาตรเข้าสู่พระครรภ์เบื้องขวาของ พระนาง เมื่อพระนางตื่นบรรทม ให้เกิดความปริดาปราโมทย์อย่างเหลือล้น พอดวงอาทิตย์ อุทัยไชน์แสงขึ้น รัศมีแจ่มจรัสรุ่งโรจน์ไปครึ่งหนึ่งของพิภพ พระราชเทวีจึงกราบทูลพระสุบิน นิमितให้พระราชสวามีทรงทราบ พระเจ้าสุทโธทนะจึงตรัสให้หาพราหมณ์โหราจารย์มา ทำนายได้รับคำพยากรณ์ว่า พระราชโอรสในพระครรภ์นั้นจะเป็นอัครบุรุษ มีอานุภาพมาก ถ้าดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัยจะได้เป็นพระบรมจักรพรรดิ ถ้าออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้

### พระโพธิสัตว์ประสูติ

ครั้นถึงเวลาพระโพธิสัตว์จะเสด็จสมภพ เกิดนิมิตดังนี้ คือ เวลาบ่ายแห่งวันประสูติ พระนางสิริมหามายาเสด็จประพาสพระอุทยาน ประทับอยู่ภายใต้ต้นสาละ มีกิ่งสาขา อุดมคดโค้งไปด้วยใบอันสดใสและดอกอันมีกลิ่นหอม เมื่อจวนจะถึงกาลประสูติ ต้นสาละ กิ่งอ่อนกิ่งสาขานั้นมาปกป้องเหนือพระนาง ที่พื้นธรณี มีบุปผชาติงอกขึ้นรองรับ ธาตุอันใส ดุจแก้วเจียรไนหลั่งออกมาเพื่อสรรเสริญ ในที่สุด พระนางก็ประสูติพระโอรสซึ่งประกอบด้วย มหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการและอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ



## มหาปุริสลักษณะ ๓๒

มหาปุริสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของมหาบุรุษ ได้แก่ ลักษณะของผู้มีบุญญาธิการ เกิดจากการรักษาศีลและสั่งสมบารมีมาช้านาน มี ๓๒ ประการ คือ

๑. พระบาทประดิษฐานตั้งลงด้วยดี เมื่อทรงเหยียบพระบาทจรดพื้น  
ฝ่าพระบาททุกส่วนเสมอกัน เมื่อทรงยกพระบาทขึ้นก็เสมอกัน
๒. ใต้ฝ่าพระบาททั้งสองมีลายจักร ประกอบด้วยมวงคล ๑๐๘ ประการ
๓. ส้นพระบาทยาว พระบาทแบ่งออกเป็นสี่ส่วน ปลายพระบาทสองส่วน  
ลำพระชงฆ์ (แข้ง) ตั้งในส่วนที่สามและสี่ ส้นพระบาทนั้นสีแดงงาม
๔. นิ้วพระหัตถ์ นิ้วพระบาท กลมงามเรียวยาวเสมอกัน
๕. ฝ่าพระหัตถ์ ฝ่าพระบาท อ่อนนุ่มเป็นนิยต์
๖. ฝ่าพระหัตถ์ ฝ่าพระบาทมีลายดั่งตาข่าย
๗. หลังพระบาทนูนดุจสังข์คว่ำและมีข้อพระบาทอยู่เบื้องบน
๘. พระชงฆ์เรียวดั่งแข้งเนื้อทราย
๙. ขณะประทับยืนพระวรกายตั้งตรงพระหัตถ์ยาวจรดพระขานโดยไม่ต้องน้อม  
พระวรกายลง
๑๐. พระคุษะ เร้นอยู่ในฝัก คือ องค์กรกำเนิดหดเร้นเข้าข้างใน
๑๑. พระวรระณะ เหลืองงามดั่งทองคำ
๑๒. พระฉวีวรรณละเอียด จุลีละอองมิติต้องพระวรกายได้
๑๓. พระโลมชาติ (ขน) มีชุมละเส้น ๆ
๑๔. พระโลมชาติ มีสีเขียวสนิทขดเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา) ๓ รอบและมีปลาย  
ซ้อนขึ้น
๑๕. พระวรกายตรงดุจกายพรหม สง่างาม สมบูรณ์ สมส่วน
๑๖. พระมังสะ (เนื้อ) เต็มในที่ ๗ แห่ง ได้แก่ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาท  
ทั้งสอง พระอังสา (บ่า) ทั้งสอง ลำพระศอ (คอ) มิได้เห็นเส้นปรากฏออกมา  
ภายนอก





๑๗. พระวรกายส่วนหน้าสมส่วนบริบูรณ์ สง่างามดุจราชสีห์
๑๘. พระปฤษฎางค์ (หลัง) เต็มเสมอกันตั้งแต่บันพระองค์ (เอว) ขึ้นไปถึงต้นพระศอ (คอ)
๑๙. พระวรกายกับวาของพระองค์เท่ากัน เหมือนมณฑลตันนโคร
๒๐. ลำพระศอกกลมเสมอกัน
๒๑. เส้นประสาทสำหรับรับรสอาหารดีเลิศ
๒๒. พระหนุ (คาง) ดุจคางราชสีห์
๒๓. พระทนต์มี ๔๐ ซี่ เบื้องบน ๒๐ ซี่ เบื้องล่าง ๒๐ ซี่
๒๔. พระทนต์เรียงเรียบเสมอกัน
๒๕. พระทนต์สนิทกันดี มิได้ห่าง
๒๖. พระทาสฐะ (เขี้ยว) ทั้ง ๔ ซี่ ขาวงามบริสุทธิ์
๒๗. พระชีวหาอ่อน กว้าง ยาวกว่าขนทั้งปวง
๒๘. พระสุรเสียงก้องกังวาลดุจเสียงท้าวมหาพรหม และไพเราะดุจเสียงนกกการเวก
๒๙. พระเนตรเขียวสนิท
๓๐. ดวงพระเนตรสดใสดังตาโค
๓๑. พระอุณาโลมสีขาวนวลเหมือนปุยฝ้าย บังเกิดระหว่างพระโขนง (คิ้ว)
๓๒. พระเศียรกลมงาม พระพักตร์มีอุณหิส คือ ลักษณะเหมือนมีกรอบหน้า

## อนุพยัญชนะ ๘๐

อนุพยัญชนะ หมายถึง ลักษณะข้อปลีกย่อย หรือส่วนประกอบเสริมของพระมหาบุรุษ  
ลักษณะ มี ๘๐ ประการ คือ

๑. มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม
๒. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวออกไปโดยลำดับแต่ต้นจนปลาย
๓. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมดุนายช่างกลึงไว้อย่างดี



๔. พระนขา ทั้ง ๒๐ มีสีแดง
๕. พระนขา ทั้ง ๒๐ นั้น จอนงามซ้อนขึ้นเบื้องบนมิได้ค้อมลงเบื้องต่ำ
๖. พระนขา เกลี้ยงกลมสนิทได้เป็นรื้อรอย
๗. ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาท ซ่อนอยู่ในพระมังสะมิได้สูงขึ้นออกมาภายนอก
๘. พระบาททั้งสองเสมอกัน มิได้เล็กหรือใหญ่กว่ากัน
๙. พระดำเนิงงาม ดุจการเดินแห่งช้าง
๑๐. พระดำเนิงงาม ดุจการเดินแห่งสีหราช
๑๑. พระดำเนิงงาม ดุจการเดินแห่งหงส์
๑๒. พระดำเนิงงาม ดุจการเดินแห่งโคอุสภราช
๑๓. ขณะยืนจะย่างพระบาทนั้น ยกพระบาทเบื้องขวาออกไปก่อน พระกายเอียงไปเบื้องขวาก่อน
๑๔. พระขานุมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์ มิได้เห็นอัฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก
๑๕. มีกิริยาของบุรุษบริบูรณ์ คือ มิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี
๑๖. พระนาภิมิได้บกพร่อง กลมงาม มิได้ผิดปกติในที่ใดที่หนึ่ง
๑๗. พระอุทรมีสันฐานอันลึก
๑๘. ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวฏ
๑๙. ลำพระเพลาททั้งสองกลมงามดุจลำสุวรรณกัทลี
๒๐. ลำพระกรทั้งสองงามดุจวงแห่งช้างเอราวัณ
๒๑. พระอังคาศพไพใหญ่่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่งหาที่ตำหนิมิได้
๒๒. พระมังสะที่ควรจะหนาก็หนา ที่ควรจะบางก็บางทั่วทั้งพระวรกาย
๒๓. พระมังสะมิได้เหี่ยวยุบในที่ใดที่หนึ่ง
๒๔. พระวรกายทั้งปวงปราศจากต่อม ไขมัน และมูลแมลงวัน



๒๕. พระวรกายงามบริสุทธิ เสมอกันทั้งส่วนบนและส่วนล่าง
๒๖. พระวรกายงามบริสุทธิ ปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๗. ทรงพระกำลังมาก เท่ากับกำลังช้างพันโกฏิ
๒๘. มีพระนาสิกโด่ง
๒๙. สันฐานพระนาสิกงามแลลัม
๓๐. มีพระโอษฐ์ทั้งสองส่วนเสมอกัน มีสีแดงงามดุจผลตำลึงสุก
๓๑. พระทนต์บริสุทธิปราศจากมูลมลทิน
๓๒. พระทนต์ขาวดุจดังสีสังข์
๓๓. พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๓๔. พระอินทรีย์ทั้ง ๕ งามบริสุทธิ
๓๕. พระเขี้ยวทั้ง ๔ กลมบริบูรณ์
๓๖. ดวงพระพักตร์มีสันฐานยาวสวย
๓๗. พระปรางทั้งสองดูเปล่งงามเสมอกัน
๓๘. กระพุ้งพระปรางทั้งสองเต็มบริบูรณ์
๓๙. ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก
๔๐. ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว
๔๑. ลายพระหัตถ์มีรอยตรง
๔๒. ลายพระหัตถ์มีรอยสีแดงสดใส
๔๓. รัศมีพระวรกายเป็นปริมณฑลโดยรอบ
๔๔. กระบอกพระเนตรกว้างและยาวงามสมกัน
๔๕. ดวงพระเนตรประกอบด้วยประสาททั้ง ๕ ผ่องใสบริสุทธิ
๔๖. ปลายเส้นพระโลมาชาติทั้งหลายเหยียดตรง
๔๗. พระชีวหามีสันฐานงาม
๔๘. พระชีวหาอ่อนมิได้กระด้าง มีสีแดงเข้ม



๔๙. พระกรรมทั้งสองมีสัณฐานยาวดุจกลีบบทุมชาติ
๕๐. ช่องพระกรรมมีสัณฐานกลมงาม
๕๑. พระเส้นเอ็นทั้งปวง เป็นระเบียบสละสลวย
๕๒. แถวพระเส้นเอ็นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้นูนขึ้น
๕๓. พระเศียรมีสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๔. ปริมณฑลพระนลาฏโดยกว้างยาวเสมอกัน
๕๕. พระนลาฏมีสัณฐานงาม
๕๖. พระโขนงมีสัณฐานงาม ดุจคันธที่โกงไว้
๕๗. พระโลมชาติที่พระโขนงมีเส้นละเอียด
๕๘. เส้นพระโลมชาติที่พระโขนงล้มราบไปทางเดียวกัน
๕๙. พระโขนงใหญ่
๖๐. พระโขนงยาวสุดทางพระเนตร
๖๑. ผิวพระมังสะละเอียดทั่วทั้งพระวรกาย
๖๒. พระวรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
๖๓. พระวรกายไม่มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๔. พระวรกายสดชื่น ดุจดวงดอกปทุมชาติ
๖๕. พระวรกายมีสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทไม่กระด้าง
๖๖. กลิ่นพระวรกายหอมฟุ้ง ดุจกลิ่นกฤษณา
๖๗. พระโลมชาติมีเส้นเสมอกัน
๖๘. พระโลมชาติมีเส้นละเอียด
๖๙. ลมอัสสาสะปัสสาสะ เดินละเอียด
๗๐. พระโอษฐ์มีสัณฐานงามดุจแยม
๗๑. กลิ่นพระโอษฐ์หอม ดุจกลิ่นอุบล
๗๒. พระเกศาดำเป็นแสง



๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งจรตลบ
๗๔. กลิ่นพระเกศาหอม ดุจกลิ่นโกมล
๗๕. พระเกศาทุกเส้นมีสัณฐานกลมสลาย
๗๖. พระเกศาต่ำสนิท
๗๗. พระเกศามีเส้นละเอียด
๗๘. เส้นพระเกศาไม่ยุ่งเหยิง
๗๙. เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวฏ
๘๐. พระเกตุมาลาเป็นระเบียบขึ้น ณ ส่วนบนพระเศียร ฯ

## อาสภิวาจา ดำรัสอย่างอาจหาญ

พระบรมโพธิสัตว์ เมื่อประสูติแล้ว ทรงทอดพระเนตรทิศทั้ง ๑๐ มิทรงเห็นผู้ใด จะเสมอเหมือนพระองค์ จึงบำยพระพักตร์สู่ทิศอุดร เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ทรงเปล่งพระสุรเสียงดุจเสียงท้าวมหาพรหมว่า “อคุโคทมสมิ โลกสฺส เขมฺมโหมสมิ โลกสฺส เสฏฺโหมสมิ โลกสฺส อยมนตฺติมา ชาติ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว แปลว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้เจริญแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก ชาตินี้ เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ไป ไม่มีการเกิดอีก ดังนี้” ขณะนั้นหมื่นโลกธาตูก่หวั่นไหวเกิดโอภาสสว่างไปทั่ว

ธรรมดาว่า พระบรมโพธิสัตว์ พอประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดาแล้ว เปล่งสีนหาทวาจาได้นั้น มีอยู่ ๓ ชาติ คือ ๑ ชาติที่อุบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ๒ ชาติที่อุบัติเป็นพระเวสสันดร ๓ ชาติสุดท้ายที่อุบัติเป็นสิทธัตถกุมารนี้ พระอาสภิวาจาประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ ๑ แจ่มใส ๒ ชัดถ้อยชัดคำ ๓ หวานกล่อมใจ ๔ เสนาะโสต ๕ หยดย้อย ๖ ไม่เครือไม่พรวดไม่แหบ ๗ ซึ่ง ๘ มีเสียงกังวาน

## สหชาติ สิ่งที่อุบัติในวันเดียวกับพระโพธิสัตว์

ในวันที่พระบรมโพธิสัตว์ประสูติ มีสหชาติที่บังเกิดขึ้นในวันเดียวกัน ๗ สิ่ง คือ ๑ พระนางพิมพา ๒ พระอานนท ๓ กาฬุทายีอำมาตย์ ๔ นายฉันทะ ๕ ม้ากัณฐกะ ๖ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๗ ขุมทองทั้งสี่มุมเมือง



พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าวการประสูติ จึงตรัสสั่งให้เชิญเสด็จกลับพระราชวัง ฝ่ายอสีตดาบส เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กาฬเทวิลดาบส ผู้มีความผู้คั่นเคยและเป็นที่นับถือของ ราชสกุล อาศัยอยู่เชิงเขาหิมาวันต์ ได้ทราบข่าวจึงเข้าไปเฝ้า พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงเชิญให้ เข้าไปนั่ง ณ อาสนะ อภิวัต สันทนาตามสมควรแล้วทรงอุ้มพระราชโอรสออกมา เพื่อจะให้ นมัสการพระดาบส พระดาบสเห็นพระราชโอรสนั้นมีพระลักษณะต้องตามตำรับมหาบุรุษ ลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ จึงทำนายลักษณะของพระมหาบุรุษเป็น ๒ อย่างว่า ถ้าดำรงใน ฆราวาสวิสัยจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ปราบปรามชนะทั่วปฐพี มีมหาสมุทร ๔ เป็น ขอบเขต ถ้าออกบรรพชา ประพฤติพรตพรหมจรรย์ จักเป็นศาสดาเอกในโลก ครั้นเห็น อัสจรรย์อย่างนั้นแล้ว เกิดความเคารพนับถือในพระราชโอรสเป็นอย่างมาก จึงลุกขึ้นกราบ ลงที่พระบาททั้งสองของพระราชโอรสด้วยศีรษะของตน พระเจ้าสุทโธทนะทอดพระเนตร เห็นดังนั้น จึงยกพระหัตถ์ขึ้นอภิวันทนากการ ฝ่ายพระดาบสถวายพระพรลากลับไปที่อยู่แห่งตน และดำริว่า อาตมามีชีวิตอยู่ไม่ทันที่จะได้เห็นพระราชกุมารนี้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูเจ้าแ่ นาลกะผู้เป็นหลานจะได้ทันเห็น จึงตรงไปยังบ้านน้องสาวแล้วเรียกนาลกะผู้เป็นหลานมา บอกเนื้อความให้ฟังทุกประการ แล้วแนะนำให้บวชอยู่คอยทำตั้งแต่นั้น ฝ่ายนาลกะ ผู้ได้ สัมผัสกุศลบาร์มีมาเป็นอันมากก็เชื่อคำของลุง ปลงผมโกนหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ อธิษฐานเพศบรรพชาว่า ท่านผู้ใดเป็นอุดมบุคคลในโลก ข้าพเจ้าขอบรรพชาเฉพาะสำนัก ท่านผู้นั้น แล้วบ่ายหน้าไปยังทิศอันเป็นที่สถิตแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ถวายนมัสการด้วย เบญจางคประดิษฐ์ แล้วสละบาตรออกจากเคหสถาน ไปเจริญสมณธรรมยังป่าหิมพานต์

ฝ่ายราชสกุลเห็นดาบสซึ่งเป็นที่นับถือของตน กราบที่พระบาทของพระราชโอรส แสดงความนับถือและได้ฟังพยากรณ์อย่างนั้น ก็มีจิตนับถือในพระราชโอรสนั้นยิ่งนัก ยอมถวายโอรสของตน ๆ เป็นบริวาร ตระกูลละคน ส่วนพระเจ้าสุทโธทนะ ก็พระราชทาน บริหารจัดพระพี่เลี้ยงนางนมคอยระวังรักษาพระราชโอรสเป็นนิตย์

## ขนานพระนาม

เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะ โปรดให้ประชุมพระญาติวงศ์และ เสนาญาติพร้อมกัน เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาฉน์โภชนาหารแล้ว ทำมงคลขนานพระนาม ว่า “สิทธัตถราชกุมาร” แปลว่า สิ่งที่ต้องการจะสำเร็จตามปรารถนา แต่ประชุมชนมักเรียก



ตามพระโคตรว่า โคตมะ อีกประการหนึ่ง พระบรมโพธิสัตว์ มีพระรัศมีโอภาสจากพระสรีรกาย เหตุนี้ พราหมณ์ทั้งหลายจึงถวายพระนามว่า อังคีรสราชกุมาร

## พราหมณ์ ๘ คน ทำนายพระลักษณะ

พราหมณาจารย์ ๑๐๘ คน ที่สำเร็จไตรเวท คือ ๑ ฤคเวท ๒ สามเวท ๓ ยชุรเวท บริโภคโภชนาหารแล้ว ได้คัดเลือกพราหมณ์ที่มีความรู้เกี่ยวกับทำนายลักษณะ ๘ คน คือ ๑ รามพราหมณ์ ๒ ลักษณะพราหมณ์ ๓ ยัญญพราหมณ์ ๔ ธุรพราหมณ์ ๕ โภชนพราหมณ์ ๖ สุทัตตพราหมณ์ ๗ สยามพราหมณ์ และ ๘ โภณฑัญญพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๗ คนแรก ได้เห็นมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ กับอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการของพระโพธิสัตว์แล้ว ได้ยกนิ้วมือสูงขึ้น ๒ นิ้ว ทูลทำนายว่า พระราชกุมารนี้ มีคติเป็น ๒ คือ ถ้าดำรงเพศฆราวาส จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกผนวช จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ส่วนโภณฑัญญพราหมณ์ ผู้มีอายุน้อยกว่าพราหมณ์ทั้งหมด เมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้ว จึงยกนิ้วมือขึ้นเพียงนิ้วเดียว โดยทำนายว่า พระราชกุมารจะสถิตอยู่ฆราวาส วิสัยหามิได้ จะทรงออกผนวช ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแน่แท้

## พระนางสิริมหามายาทิวงคต

ฝ่ายพระนางสิริมหามายาเทวี เมื่อประสูติพระโอรสได้ ๗ วัน ทิวงคตไปบังเกิดในดุสิต เทวโลก พระเจ้าสุทโธทนะจึงจัดพระพี่เลี้ยงนางนมมาให้คอยอภิบาลบำรุงรักษา และทรงมอบ พระราชกุมารนั้นให้พระนางปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระน้านาง ภายหลัง พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางปชาบดีโคตมี มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง พระนามว่า นันทกุมาร มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง พระนามว่า รูปนันทา

เมื่อสิทธัตถกุมารทรงพระเจริญขึ้นโดยลำดับ มีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระราชบิดา โปรดให้ชุดสระโบกขรณีในพระราชนิเวศน์ ๓ สระ ปลูกอุบลบัวเขียวสระหนึ่ง ปลูกปทุมบัวหลวง สระหนึ่ง ปลูกบุณฑริกบัวขาวสระหนึ่งแล้ว ตกแต่งให้เป็นที่เล่นสำราญพระหฤทัยและจัด เครื่องทรง คือ จันทน์สำหรับทา ผ้าโพกพระเศียร ฉลองพระองค์ ผ้าทรงสะพัก พระภูษาล้วน เป็นของมาแต่แว่นแคว้นกาสิ มีคนคอยอภิบาลกันเสเวตฉัตร (พระกลดขาวซึ่งนับว่าเป็น ของสูง) ทั้งกลางวันกลางคืน เพื่อจะมีให้เย็นร้อนอุสึละองแดदन้าค่างมาถูกต้องพระกายได้



ครั้งพระราชกุมารมีพระชนม์เจริญ ควรจะศึกษาศิลปศาสตร์วิทยาได้ พระราชบิดาจึงทรงพาไปมอบไว้ในสำนักครูวิสมาิตร พระราชกุมารทรงเรียนได้ว่องไวจนสิ้นความรู้อาจารย์

### พระราชพิธีวัปปมงคล

สมัยหนึ่ง ในวันทำพิธีวัปปมงคลแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะ ตรัสให้ประดับตกแต่งพระนคร พระองค์มีหมู่อำมาตย์ พราหมณ์ คฤหบดีแวดล้อม เสด็จสู่สถานที่กระทำการแรกนาขวัญ ตรัสให้เชิญพระโพธิสัตว์เสด็จไป ณ ที่นั้นด้วย และให้ประทับอยู่ภายใต้ต้นหว้าต้นหนึ่ง ส่วนพระองค์พร้อมด้วยมุขมนตรี ทรงแรกนาขวัญด้วยพระองค์เอง ขณะนั้นพวกพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายละทิ้งพระโพธิสัตว์ไว้แต่ลำพังพระองค์เดียว ชวนกันมาดูการแรกนาขวัญ พระโพธิสัตว์ก็เสด็จลุกขึ้นขัดบัลลังก์นั่งสมาธิเจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน ทำปฐมฌานให้เกิดขึ้น เวลานั้นเป็นเวลาบ่าย เгар่มไม้ทั้งหลายก็หายไปตามตะวันทั้งสิ้น แต่เงาไม้หว่านนั้นปรากฏเป็นปริมณฑลตรงอยู่ตลอดเวลาเที่ยงวัน พี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายกลับมาเห็นปรากฏการณ์เช่นนั้น จึงไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะให้ทรงทราบ พระองค์รีบเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นความมหัศจรรย์เช่นนั้น ก็ยกหัตถ์นมัสการและดำรัสว่า กาลเมื่อประสูติใหม่ ๆ ใครจะให้ถวายนมัสการพระดาบส กลับกระทำปาฏิหาริย์ขึ้นไปยืนบนชฎา เราก็จะประณตไหว้เป็นครั้งแรก และครั้งนี้ก็อัญชลีเป็นคารบสองแล้วให้เชิญเสด็จกลับพระนคร

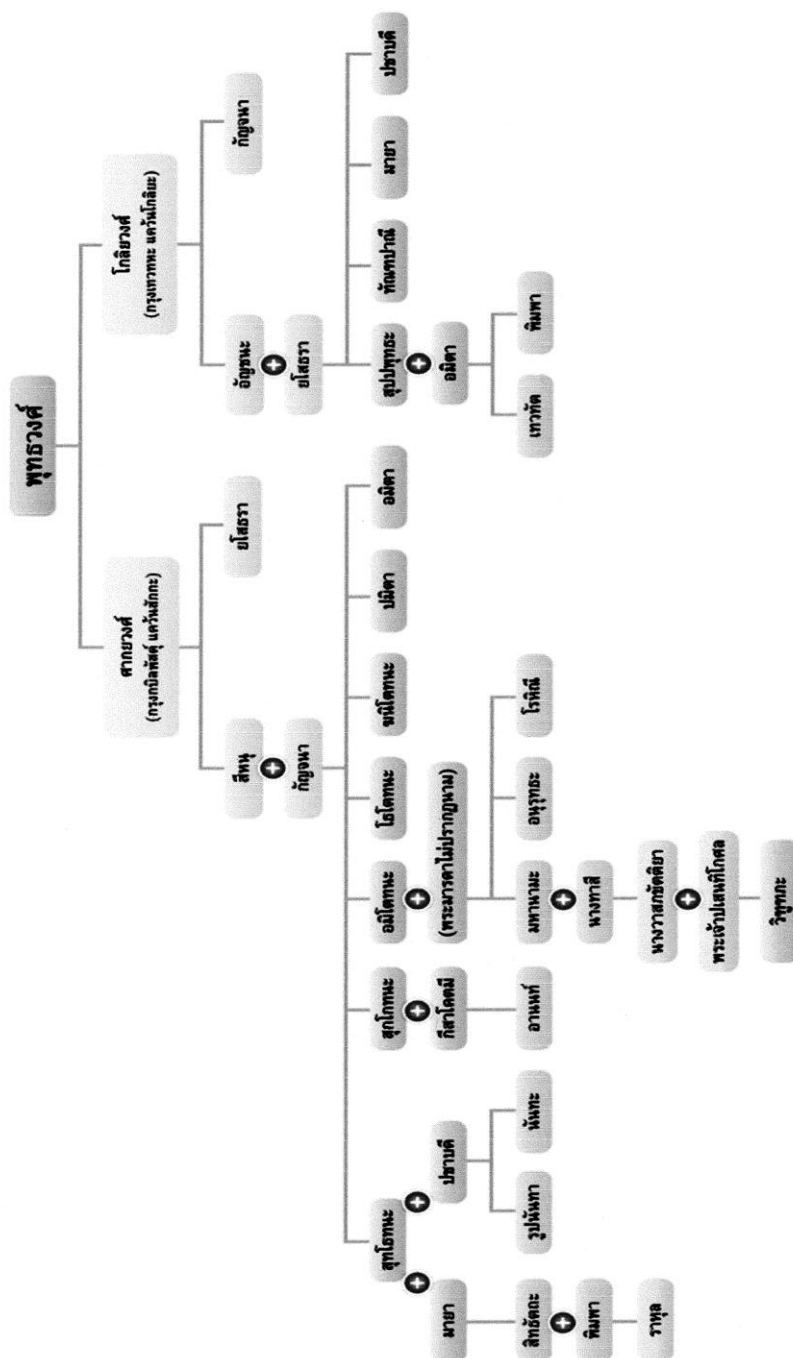
### ทรงอภิเษกสมรส

เมื่อพระราชกุมารทรงพระเจริญวัย มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ควรมีพระเทวีได้แล้ว พระราชบิดาจึงตรัสสั่งให้สร้างปราสาท ๓ หลัง เพื่อเป็นที่เสด็จอยู่แห่งพระราชโอรสใน ๓ ฤดู คือ ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูฝน ตกแต่งปราสาท ๓ หลังนั้น ตามสมควรเป็นที่สบายในฤดูนั้น ๆ แล้ว ส่งทูตเชิญพระราชสาส์นไปขอพระนางยโสธรา (บางแห่งเรียกนางพิมพา) ซึ่งเป็นพระราชบุตรีพระเจ้าสุปปพุทธะในกรุงเทวทหะ อันประสูติแต่พระนางอมิตา ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระองค์ มาอภิเษกเป็นพระเทวี สิทธัตถราชกุมารนั้นเสด็จอยู่บนปราสาททั้ง ๓ นั้นตามฤดูกาล บำเรอด้วยดนตรีผู้ประโคมดนตรีมีแต่สตรีล้วน ไม่มีบุรุษเจือปน เสวยสุขสมบัติทั้งกลางวันกลางคืนจนมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี





# แผนภูมิลำดับวงศ์



## ปริณิเทศที่ ๒ บรรพชา

### ประพาสอุทยาน

สิทธัตถราชกุมาร บริบูรณ์ด้วยสุขตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนทรงพระเจริญวัย เป็นพระราชโอรสผู้สุขุมลชาติ (ผู้ละเอียดอ่อน) ทั้งพระราชบิดาและพระราชวงศ์ ได้ทรงฟังคำทำนายของอสิตดาบสว่า ท่านผู้มีลักษณะเห็นปานนี้ มีคติเป็น ๒ อย่าง คือ ถ้าอยู่ครองราชสมบัติจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ปราบปรามชำนะทั่วปฐพีมณฑล ถ้าออกบรรพชาจักเป็นศาสดาเอกในโลก ไม่มีศาสดาอื่นจะยิ่งกว่า พระเจ้าสุทโธทนะ จึงทรงดำริที่จะให้สิทธัตถกุมารอยู่ครองราชสมบัติ มากกว่าที่จะยอมให้บรรพชา จึงต้องคิดรักษาผูกพันให้เพลิดเพลินอยู่ในกามสุขอย่างนี้ พระมหาบุรุษเสด็จประพาสพระราชอุทยานถึง ๓ วาระ ได้พบคนแก่ชรา คนเจ็บป่วย และคนตายซึ่งเหวตาเนรมิต ในระหว่างทางก็เกิดความสังเวชสลดใจว่า ตัวเรานี้ ก็ไม่สามารถจะพ้นเสียจากสภาพเหล่านี้ไปได้ ก็เสด็จกลับพระราชวัง ยังมีทันถึงพระราชอุทยาน ในวาระที่ ๔ ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิต ทรงดำริว่าการประพาสเป็นสมณเพศเป็นบุญพิธี อันประเสริฐ ควรที่เราจะถือเอาอุดมเพศอย่างนี้ ก็มีพระทัยพอใจในบรรพชา ในเวลานั้นเสด็จออกไปถึงพระอุทยาน ทรงสำราญอยู่ทั้งวัน พอเวลาเย็นก็เสด็จกลับ

### ราหุลประสูติ

ในขณะนั้น ราชบุรุษได้นำข่าวไปกราบทูลว่า บัดนี้ พระนางพิมพาเทวี ประสูติพระโอรสแล้ว พระมหาบุรุษได้ทรงทราบจึงออกพระโอษฐ์ตรัสว่า “ราหุล ชาค์ พนฺธน์ ชาค์ บ่วงเกิดแล้ว เครื่องพันธนาการเกิดแล้วแก่เรา” จำเดิมแต่นั้น พระกุมารจึงได้พระนามว่า ราหุล

### กิสาคอตมิชมโนม

ขณะเสด็จกลับพระราชนิเวศน์นั้น นางชัตติยักัญญาองค์หนึ่ง พระนามว่า กิสาคอตมิ เสด็จเยี่ยมสีกบัญชร ได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาบุรุษ ก็ทรงปีติโสมนัส จึงตรัสชมว่า พระราชกุมารนี้ เป็นบุตรของพระราชมารดาบิดาพระองค์ใด พระราชมารดาบิดาพระองค์นั้นก็อาจดับเสียได้ซึ่งทุกข์ทุกข์ อนึ่ง ถ้าว่า เป็นภัสตาของนารีใด นารีนั้นก็อาจดับเสียได้ซึ่งทุกข์ทุกข์ พระโพธิสัตว์ทรงสดับถึงความดับทุกข์ ทรงพอพระทัยในการแสวงหาความดับทุกข์ จึงเปลื้องสร้อยพระศออันประดับด้วยแก้วมุกดามีราคาถึงแสนกหาปณะส่งให้



ราชบุรุษนำไปถวายเพื่อบูชาจริยคุณของพระนาง พระนางก็สาโคตมี มีสำคัญว่าพระสิทธัตถกุมาร มีพระทัยปฏิพัทธ์เสน่หา จึงได้มอบสร้อยพระคอให้ก็เกิดโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่ง

### มูลเหตุให้เสด็จออกบรรพชา

วันหนึ่ง สิทธัตถราชกุมาร ทรงรำพึงว่า หมู่ชนที่เกิดมาแล้วต้องมีความแก่ความเจ็บ ความตายเป็นธรรมดา ทุกคนไม่มีใครไม่ล่วงความแก่ความเจ็บความตายไปได้ แม้เป็นอย่างนั้น เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังคำสั่งสอนของนักปราชญ์ เมื่อได้เห็นผู้อื่นแก่เจ็บตายก็เบื่อหน่ายเกลียดชัง ไม่คิดถึงตัวว่าจะต้องแก่เจ็บตายเหมือนอย่างนั้นบ้าง เมื่อยังเยาว์ ในความไม่มีโรค และในชีวิต เหมือนหนึ่งเป็นคนจะไม่ต้องแก่เจ็บตาย มัวชวนชวายเป็นแต่ในของที่มีความแก่เจ็บตาย เหมือนกับตน ไม่คิดหาอุบายที่จะให้พ้นจากความแก่ความเจ็บความตายเลย ถึงเราก็เป็นเช่นนั้น ข้อนี้นี้เป็นการไม่สมควรแก่เราเลย เมื่อเราได้รู้เห็นอย่างนี้แล้ว ควรที่จะแสวงหาอุบายที่จะให้พ้นจากความแก่ความเจ็บความตายนี้ เมื่อทรงดำริอย่างนี้ ก็ทรงบรรเทาความเมา ๓ ประการและความเพิลิตเพลินในกามสมบัติเสียได้ ทรงดำริต่อไปว่า ธรรมดาสภาพทั้งปวงย่อมมีของแก่กัน เช่นมีร้อนแล้วก็มีเย็นแก่ มีมืดแล้วก็มีสว่างแก่ บางทีจะมีอุบายที่จะแก้ทุกข์ ๓ อย่างนี้ได้บ้างกระมัง ก็แต่ว่าการที่จะแสวงหาอุบายแก้ทุกข์ ๓ อย่างนั้น เป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่ง เรายังอยู่ในเพศฆราวาสเห็นจะแสวงหาไม่ได้ เพราะฆราวาสนี้เป็นที่คับแคบนัก และเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์อันทำให้เศร้าหมอง เพราะเป็นที่กำหนดรักใคร่ในอารมณ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดรักใคร่ ชัดเคื่องในอารมณ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความชัดเคื่อง หลงเพิลิตเพลินในอารมณ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ดุจเป็นทางที่มาแห่งธุลี บรรพชาคือการบวชเว้นจากกิจการของคนมีเหย้าเรือน ประพฤติตนเป็นนักบวชเป็นช่องว่างพอที่จะแสวงหาอุบายนั้นได้ ทรงพระดำริอย่างนี้แล้ว ก็มีพระอหยาศัยน้อมไปในบรรพชา ไม่ยินดีในฆราวาสสมบัติตั้งแต่นั้นมา

### เสด็จห้องพระนางพิมพา

วันนั้น พระบรมโพธิสัตว์ มีพระทัยยินดียิ่งนักในการบรรพชา ปราศจากอาลัยในเบญจกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ มิได้ยินดีในการพ้อนรำขับประโคมแห่งนางบำเรอทั้งหลาย ก็ยังลงสู่ความหลับประมาณครู่หนึ่ง เมื่อตื่นบรรทมได้ทอดพระเนตรอาการวิปริตแห่งนางบำเรอทั้งหลายขณะหลับ มีพระทัยสังเวชยิ่งนัก เช่นเดียวกับเห็น



ชาคศพเคลื่อนกลาดในป่าช้า ภาพทั้ง ๓ คือ กามภาพ รูปภาพ และอรูภาพ ปราภฏจุเรื่อนที่ถูกไฟไหม้ จึงตรัสแก่นายฉันทนะว่า นี่แนฉันทนะ เราจะออกบวชในคืนนี้ เจ้าจงไปผูกม้าให้เราตัวหนึ่งโดยเร็ว แล้วจึงเสด็จไปยังห้องพิมพาราชเทวี ด้วยพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระพักตร์ของพระราหุลกุมาร แต่พระนางพิมพาทอดพระกายเหนือเศียรพระโอรส โดยมีรู้ว่า พระองค์ทรงประทับยืนเหยียบบนธรณีพระทวาร ทรงดำริว่า ถ้าเราจะยกพระหัตถ์พิมพาอุ้มองค์โอรส พระนางก็จะตื่น ก็จะเป็นอันตรายต่อบรรพชา อย่าเลย ต่อเมื่อได้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จึงจะกลับมาทัศนาก็เสด็จลงจากปราสาท เสด็จขึ้นม้ากัณฐกะมีนายฉันทนะตามเสด็จออกจากพระนคร

### เสด็จออกมหาภิเนษกรรม

ราตรีนั้น เป็นวันอาสาฬหปุณณมี เพ็ญเดือน ๘ ขณะนั้นพญาวัสสวดีมาร เห็นพระโพธิสัตว์จึงดำริว่า สิทธิธกุมารปรารถนาจะหนีออกจากวิสัยของเรา ควรที่เราจะกระทำอันตรายต่อบรรพชา จึงร้องห้ามว่า คุณก่อนกุมาร ท่านอย่าออกบรรพชาเลย อีก ๗ วันจักรัตนะอันเป็นทิพย์จะปรากฏแก่ท่าน ท่านจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ท่านจงไปเสียเถิด เราไม่ปรารถนาสมบัติพระเจ้าจักรพรรดิ เราปรารถนาที่จะทำเหมือนโลกธาตุให้หวั่นไหวในกาลได้พุทธรัตนสมบัติ แล้วเสด็จผ่านกรุงกบิลพัสดุ์ เมืองสาวัตถี และเมืองเวสาลี สิ้นหนทาง ๓๐ โยชน์ บรรลุถึงฝั่งแม่น้ำอนิมานที ณ พรหมแดนพระนครทั้ง ๓ ในเวลาใกล้รุ่ง เสด็จทรงม้าข้ามไปยังอีกฝั่งหนึ่ง ทรงลงจากหลังม้า ประทับนั่งบนกองทราย ทรงเปลื้องพระภูษาอาภรณ์ห่อส่งให้นายฉันทนะ ทรงตรัสว่า เจ้าจงนำเครื่องประดับกับม้ากัณฐกะกลับพระนคร เราจะบรรพชา ณ ที่นี้ ทรงตัดพระเกศโมฬีด้วยพระขรรค์ แล้วจับพระโมฬีขว้างไปในอากาศทรงอธิษฐานว่า ถ้าข้าพเจ้าจะได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ขอจุฬามโฬีนี้จงลอยอยู่ในอากาศ อย่าได้ตกลงมา ปราภฏว่า จุฬามโฬีและผ้าโพกพระเศียรก็ลอยอยู่ในอากาศ สมเด็จพระรัตนทวาริราชจึงนำผอบแก้วมารองรับและนำไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ ณ ดาวดึงส์เทวโลก เมื่อพระมหาบุรุษทรงบรรพชาแล้วจึงดำรัสให้นายฉันทนะนำม้ากัณฐกะกับเครื่องอาภรณ์และนำข่าวกลับไปบอกยังกรุงกบิลพัสดุ์ นายฉันทนะมีความอาลัยไม่อยากจะจากพระองค์ไป ส่วนม้ากัณฐกะพอพ้นทัศนวิสัยก็ทำกาลกิริยาในระหว่างทาง ด้วยอาณภาพความสวามิภักดิ์ จึงไปอุบัติในดาวดึงส์เทวโลก ได้นามว่า กัณฐกะเทพบุตร



ในเวลานั้น ท้าวมหาพรหมนามว่า ฌฏิกการพรหม เคยเป็นสหายพระโพธิสัตว์ครั้งเสวย  
พระชาติเป็นโชติปามาณพ ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้นำเครื่องอัฐบริขาร  
มาถวาย พระโพธิสัตว์ จึงทรงไตรจีวรกาสาฬหพัสดุ อธิษฐานเพศบรรพชา และมอบพระภูษา  
ผ้าทรงทั้งคู่ให้ ท้าวเธอได้นำพระภูษาทั้งคู่ไปบรรจุไว้husstเจดียในพรหมโลก

## ทรงทดลองปฏิบัติตามลัทธิต่าง ๆ

เมื่อพระมหาบุรุษ ทรงละกามสุขออกบรรพชา เพื่อจะแสวงหาอุบายให้พ้นจากขรา  
ความแก่ พยาธิ ความเจ็บไข้ มรณะ ความตาย อย่างนี้แล้ว เพราะพระองค์ยังไม่เคยเสพล  
ลัทธินั้น ๆ ซึ่งเป็นที่นิยมนับถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่ง และเป็นเหตุให้สำเร็จสิ่งที่ประสงค์นั้น ๆ  
ซึ่งคณาจารย์สั่งสอนกันอยู่ในครั้งนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องทรงทดลองดูว่าลัทธิเหล่านั้น จะเป็น  
อุบายที่จะทำให้สำเร็จความประสงค์ได้บ้าง จึงเสด็จไปสู่สำนักแห่งอาฬารดาบส กาลามโคตร  
ศึกษาสำเร็จสมบัติ ๗ หมดความรู้ของอาจารย์ จึงลาอาจารย์เสด็จไปสู่สำนักของอุทกดาบส  
รามบุตร ศึกษาสำเร็จสมบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ หมดความรู้ของอาจารย์  
จึงเรียนถามธรรมพิเศษที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระดาบสบอกไม่รู้แล้ว ท่านอาจารย์ทั้งสองสรรเสริญ  
พระผู้มีพระภาคว่ามีความรู้เสมอดนแล้วชวนให้อยู่ช่วยกันสั่งสอนหมู่ศิษย์ต่อไป พระองค์ทรง  
ดำริว่า ทางปฏิบัตินี้หาใช่ทางโพธิญาณไม่ มีพระประสงค์จะประกอบความเพียรด้วยพระองค์เอง  
จึงลาออกจากสำนัก จาริกไปสู่อุรุเวลาเสนานิคม พิจารณาเห็นเป็นสถานที่รื่นรมย์เหมาะแก่  
การบำเพ็ญเพียรจึงยับยั้งอาศัย ณ ที่นั้น เสด็จจาริกไปในมคธชนบท บรรลุถึงอุรุเวลาเสนานิคม  
ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด เป็นที่เบิกบานใจ ใกล้แม่น้ำใสสะอาด  
ไหลไปมา มีท่าอันดี น่ารื่นรมย์ หมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจาร คือบิณฑบาต ก็ตั้งอยู่ใกล้  
โดยรอบ ทรงพระดำริว่าสถานที่นั้น ควรเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรของกุลบุตร ผู้มีความ  
ต้องการความเพียรได้ จึงเสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้น (ปัจจุบันเรียกว่า พุทธคยา รัฐพิหาร อินเดีย)

พระโพธิสัตว์ ประทับอยู่พระองค์เดียว ณ บริเวณนั้น อันได้นามว่าอนุปิยัมพวัน  
เว้นจากการเสวยพระกระยาหารตลอด ๗ วัน เือบอิมไปด้วยบรรพชาสุข ครั้นวันที่ ๘ เสด็จ  
ออกจากไพรสมณที่นั้น จาริกไปโดยลำดับเส้นทาง ๓๐ โยชน์ ก็บรรลุถึงกรุงราชคฤห์ เสด็จเข้า  
ไปบิณฑบาต ประชาชนทั้งเมืองเห็นเข้า ต่างแตกตื่นโกลาหล คึดกันไปต่าง ๆ นานา  
ราชบุรุษทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนี้แก่พระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ทรงรับสั่งให้ติดตามดู  
เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จออกจากเมืองไปประทับเสวยพระกระยาหารที่เชิงเขาบัณฑวะ  
จึงกราบทูลให้พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ พระองค์จึงเสด็จไปสอบถาม ทราบว่าเคยเป็น



พระสหายที่ไม่เคยพบหน้ากัน จึงเชื่อเชิญให้พระโพธิสัตว์อยู่โดยจะแบ่งสมบัติให้ครองครึ่งหนึ่ง พระโพธิสัตว์ตรัสขอบพระทัย และตรัสบอกความประสงค์ว่า ปราบณาพระอนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณจึงออกบรรพชา พระเจ้าพิมพิสารทรงอนุโมทนาและตรัสว่า ถ้าบรรลु พระสัพพัญญุตญาณแล้วขอให้กลับมาโปรดโยมบ้างแล้วทูลลากลับ

### อุปมา ๓ ข้อ

ครั้งนั้นอุปมา ๓ ข้อ ที่พระผู้มีพระภาคไม่เคยได้ทรงสดับ ปราภฏแก่พระองค์ว่า

๑. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งมีกายไม่ได้หลีกออกจากกาม และมีความพอใจรักใคร่ในกาม ยังละให้สงบระงับด้วยดีในภายในไม่ได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น แม้ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าแสบเผ็ดที่เกิดเพราะความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรจะตรัสรู้อุบายนั้นได้ เหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยาง บุคคลแช่ไว้ในน้ำ บุรุษมีความต้องการด้วยไฟ มาถือเอาไม้สำหรับสีไฟเข้าด้วยหวังจะให้เกิดไฟ บุรุษนั้นไม่อาจให้ไฟเกิดขึ้นได้ ต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า เพราะไม้นั้นยังสดมียางอยู่ทั้งบุคคลตั้งไว้ในน้ำ ฉะนั้น

๒. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้มีกายหลีกออกจากกามแล้ว แต่ยังมี ความพอใจรักใคร่ในกาม ยังละให้สงบระงับด้วยดีในภายในไม่ได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น แม้ได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นที่เกิดเพราะความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรจะตรัสรู้อุบายนั้นได้ เหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยาง แม้ห่างไกลจากน้ำ บุคคลตั้งไว้บนบก บุรุษก็ไม่อาจจะสี ให้เกิดไฟได้ ถ้าสีเข้าก็ต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า เพราะไม้นั้น แม้ตั้งอยู่บนบกแล้ว ก็ยังเป็นของสดชุ่มด้วยยาง ฉะนั้น

๓. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งมีกายหลีกออกจากกามแล้วและ ละความพอใจรักใคร่ในกามได้ด้วยดีในภายในแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นที่เกิดเพราะความเพียรก็ดี แม้ไม่ได้เสวยเลยก็ดี ก็ควรจะตรัสรู้อุบายนั้นได้ เหมือนไม้แห้งที่ไกลจากน้ำ บุคคลตั้งไว้บนบก บุรุษอาจสีให้เกิดไฟขึ้นได้ เพราะเป็นของแห้ง และตั้งอยู่บนบกฉะนั้น

### ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๓ วาระ

ในเวลานั้นพระองค์ทรงคิดจะทำความเพียรเพื่อจะป้องกันจิตไม่ให้โน้มไปในกามารมณ์ได้ จึงทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา คือ ทรมานพระกายให้ลำบาก ซึ่งเป็นที่นิยมกันในครั้งนั้น ว่าเป็นกุศลวัตรอันวิเศษ อาจจะทำให้สิ่งที่ปรารถนาสำเร็จได้



วาระที่ ๑ ทรงกตพระทนต์ด้วยพระทนต์ (กัดฟัน) กตพระตาลุด้วยพระชีวหา (ใช้ลิ้นกดเพดาน) ไว้ให้แน่นจนพระเสโท (เหงื่อ) ไหลออกจากพระกัจฉะ (รักแร้) ในเวลานั้น ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้า เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังมากจับบุรุษที่มีกำลังน้อยที่ศีรษะหรือที่คอไว้ บีบให้แน่น แม้พระกายกระวนกระวายไม่สงบระงับอย่างนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่อาจครอบงำพระหฤทัยให้กระสับกระส่ายได้ พระองค์มีพระสติตั้งมั่นไม่พินเพื่อนปรารภความเพียรไม่ทอดถอย ครั้นทรงเห็นว่าการทำอย่างนี้ไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเปลี่ยนอย่างอื่น

วาระที่ ๒ ทรงกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ (ลมหายใจเข้า หายใจออก) ไม่ให้เดินสะดก โดยช่องพระนาสิก (จมูก) และช่องพระโอษฐ์ (ปาก) ก็เกิดเสียงดังอุททางช่องพระกรรณ (หู) ทั้ง ๒ และปวดพระเศียร เสียดพระอุทรร้อนในพระกายเป็นกำลัง แม้จะประสบทุกขเวทนา มากถึงเพียงนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่ได้ครอบงำพระทัยให้กระสับกระส่ายได้ มีพระสติตั้งมั่น ไม่พินเพื่อนปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน ครั้นทรงเห็นว่าการทำอย่างนี้ ไม่ใช่ทางตรัสรู้จึง ทรงเปลี่ยนวิธีอย่างอื่นอีก

วาระที่ ๓ พระโพธิสัตว์ดำริว่า เราจะกระทำทุกรกิริยาให้ถึงที่สุดแห่งความเพียร อย่างอุกฤษฏ์ จึงเสด็จเข้าไปบิณฑบาต แล้วทรงปริวิตกว่า ถ้าเรายังกังวลอยู่กับแสวงหาอาหาร มิเป็นการสมควร ตั้งแต่นั้นไป เมื่อพระองค์ประทับนั่งใต้ต้นไม้ใด ก็เสวยผลที่หล่นจาก ต้นไม้นั้น ภายหลังไปบิณฑบาต ได้อาหารมาก็ผ่อนเสวยให้ลดน้อยลง เสวยแต่วันละน้อย ๆ กระทั่งไม่เสวยเลย จนพระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวี (ผิวพรรณ) เศร้าหมอง พระอัฐิ (กระดูก) ปรากฏทั่วพระวรกาย เมื่อทรงลูบพระวรกาย เส้นพระโลมา (ขน) มีรากอันเน่าหลุดร่วงจาก ขุมพระโลมา พระกำลังน้อยถอยลง จะเสด็จไปทางไหนก็ชวนล้า จำเดิมแต่ตัดอาหาร เสียทั้งสิ้น มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ก็อันตรธานไปสิ้น พระมังสะ (เนื้อ) พระโลหิต (เลือด) ก็เหือดแห้งชুবวมยิ่งนัก ยิ่งแต่พระตจะ (หนัง) หุ้ม พระอัฐิ (กระดูก) จนชนทั้งหลายได้เห็นแล้วกล่าวกันว่า พระสมณโคดมดำไป บางพวกกล่าวว่า ไม่ดำเป็นแต่คล้ำไป บางพวกกล่าวว่าไม่เป็นอย่างนั้น เป็นแต่พร้อยไป

## ปัญจวัคคีย์ออกบวชตาม

ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ ได้สดับข่าวพระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชา จึงไปหาบุตร พราหมณ์ทั้ง ๗ คน ซึ่งทำนายลักษณะด้วยกันกล่าวว่า บัดนี้ สิทธัตถราชกุมาร เสด็จออก บรรพชาแล้ว พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ถ้าบิดาของท่านมีชีวิตอยู่จะออกบวช



ด้วยกัน ถ้าว่าท่านทั้งหลายปรารถนาจะบวชก็จงมาบวชตามพร้อมกันเถิด บุตรพราหมณ์ทั้ง ๗ คน ยอมจะบวชเพียง ๔ คน โภณฑัญญะจึงพามาณพทั้ง ๔ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ ออกบรรพชา รวมเป็น ๕ ด้วยกัน จึงมีชื่อว่า ปัญจวัคคีย์ แปลว่า พวกห้าคน ชวนกันสืบเสาะติดตามพระมหาบุรุษในคาม (หมู่บ้าน) นิคม (ตำบล) ต่าง ๆ มาพบพระองค์ ณ อุรุเวลาประเทศ ได้เห็นพระองค์กำลังกระทำความเพียรอยู่ดำริว่า คงจะได้ตรัสรู้แน่ จึงพากันทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากต่าง ๆ

พระผู้มีพระภาคทรงบำเพ็ญทุกริกิริยา นับแต่การทรงผนวชมาได้ ๖ ปี อยู่มาวันหนึ่ง ทรงประจวบ บังเกิดพระกายอ่อนเพลียอิดโรยหิวโหย จนกระทั่งทรงวิสัยัญญภาพ (สลบ) ล้มลงไป เมื่อทรงได้สัญญาฟื้นคืนสติ ทรงดำริว่า เรายังประกอบด้วยลมหายใจ นับว่ายังเป็น ความพยายามที่ยากอยู่ จึงทรงกลั่นลมหายใจ เมื่อลมหายใจมีอาจออกช่องนาสิก (จมูก) และพระโอษฐ์ (ปาก) ได้ ก็ดันดันไปจะออกทางโสตทวาร (หู) เมื่อมีอาจออกได้ก็ตกลงขึ้นไป บนพระเศียร บังเกิดเวทนาอย่างแรงกล้า ทรงพระดำริว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่า หนึ่ง ได้เสวยทุกขเวทนาอย่างแรงอันกล้าที่เกิดเพราะความเพียร ในกาลล่วงแล้วก็ดี จักได้ เสวยในกาลข้างหน้าก็ดี เสวยอยู่ในกาลบัดนี้ก็ดี ทุกขเวทนานั้นอย่างมากที่สุดก็เพียงเท่านี้ ไม่เกิน กว่านี้ไป ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ด้วยทุกริกิริยาที่ยังยวดยินได้ การปฏิบัติเช่นนี้ เห็นจะมีใช้ทางพระโพธิญาณ ชะรอยทางตรัสรู้อย่างอื่นจะพึงมีอยู่กระมัง ครั้นทรงพระดำริ ฉะนั้นแล้วดำริที่จะทรงละความเพียรทรมานพระวรกายให้ลำบากนั้น ทำความเพียรเป็นไปใน จิตต่อไป ทรงเห็นว่า ความเพียรเป็นไปในจิตนั้น คนชুবมเช่นเรานี้ไม่สามารถให้เป็นไปได้ จำที่เราจะต้องบริโภคอาหารหยาบ คือ ข้าวสุก ขนมกุ่มมาสให้มีกำลัง ครั้นทรงอธิษฐาน อย่างนั้นแล้ว ตั้งแต่นั้นมาก็เสวยพระกระยาหารหยาบ ไม่ทรงอดพระกระยาหารต่อไปอีก

ในขณะนั้นสมเด็จพระนรินทรราช ทรงพิณ ๓ สายมาติดถวาย พระโพธิสัตว์สดับแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่ามัชฌิมาปฏิบัติเป็นหนทางแห่งโพธิญาณ แต่ร่างกายที่ทรพลอ่อนกำลังเช่นนี้ มีอาจะเจริญสมานได้ ควรเสวยอาหารบำรุงร่างกายเสียก่อน จึงทรงเสด็จบิณฑบาตต่อไป

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ เห็นเช่นนั้นจึงปรึกษากันว่า พระสิทธัตถกุมาร ทรงบำเพ็ญทุกริกิริยา ก็มีอาจะตรัสรู้ได้ เดียวนี้ละความเพียรเสียแล้ว มาเสวยพระกระยาหารใหม่ ที่ไหนเลยจะ ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ เราทั้งหลายจะมาเฝ้าอุปัฏฐากเพื่อประโยชน์อันใด จึงพากันละทิ้งพระโพธิสัตว์เดินทางไปสัณหนทาง ๑๕ โยชน์ ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้ กรุงพาราณสี





## นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส

กุลธิดาผู้หนึ่งนามว่า สุชาดา เป็นธิดาของเสนกภูมพี อยู่บ้านเสนานิคม แห่ง อรุเวลาประเทศ เมื่อเจริญวัยนางได้กระทำการบวชต่อเทวดาที่สิงสถิต ณ ต้นไทรต้นหนึ่ง ใกล้บ้านว่า ถ้าข้าพเจ้าแต่งงานตั้งแต่มายังอยู่ในวัยรุ่นสาวกับชายที่มีทรัพย์สมบัติ มีชาติสกุล เสมอกัน ๑ และมีบุตรคนแรกเป็นชาย ๑ ข้าพเจ้าจะทำการบวงสรวงแก้บนแก่พระองค์ด้วย สิ่งของมีค่าหนึ่งแสนกหาปณะ ต่อมานางได้สำเร็จสมปรารถนาทุกอย่าง จึงปรารถนาที่จะทำพิธีกรรมบวงสรวงเทวดา จึงให้ทาสกรรมกรของนาง นำแม่วุ้นนมประมาณ ๑,๐๐๐ ตัวไปเลี้ยงที่ป่าชะเอม ให้กินเครื่องเกาะเอมเพื่อหวังจะได้น้ำนมที่หวาน แล้วจึงแบ่งแม่วุ้นออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๕๐๐ ตัว ให้รีดเอาน้ำนมแห่งแม่วุ้น ๕๐๐ ฝ่ายหนึ่ง ไปให้แม่วุ้นนม ๕๐๐ อีกฝ่ายหนึ่งดื่มกิน แล้วให้น้ำแม่วุ้นที่ดื่มน้ำมนั้นไปเลี้ยงในป่าชะเอม แล้วแบ่งออกเป็น ๒ พวก รีดน้ำนมจากพวกหนึ่งไปให้อีกพวกหนึ่งดื่มกิน ทำอยู่โดยทำนองนี้ จนกระทั่งเหลือแม่วุ้นนมอยู่ ๘ ตัว ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ในเวลาใกล้รุ่ง นางให้คนไปจับแม่วุ้นนมทั้ง ๘ ผูกไว้แล้ว รีดน้ำนมใส่กระทะบนเตาไฟหุงข้าวมธุปายาส พอราตรีสว่างขึ้น ๑๕ ค่ำ แห่งวิสาขปุณณมี พระบรมโพธิสัตว์ทรงชำระสรีระกายแล้วประทับนั่งที่โคนต้นไทร ฝ่ายนางสุชาดาใช้นางปทุมณฑาสี ไปกวาดใต้ต้นไทร นางไปพบพระโพธิสัตว์เข้าใจว่าเป็นเทวดานั่งคอยรับเครื่องพลีกรรม จึงรีบกลับมาบอกนางสุชาดา นางสุชาดาพร้อมด้วยบริวารนำข้าวมธุปายาสไปยังต้นไทร เห็นพระมหาบุรุษก็เกิดโสมนัสยินดี จึงนำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวายพร้อมทั้งถาดทอง ประณตไหว้แล้วกล่าวว่า มโนรชของข้าสำเร็จฉันใด ขอสิ่งที่พระองค์ประสงค์จงสำเร็จ ฉันนั้นแล้วทูลลากลับ

## พระสุบินนิมิต

ในคืนวันนั้นพระบรมโพธิสัตว์บรรทมหลับไป ทรงสุบินนิมิต ๕ ประการ คือ

๑. พระองค์ทรงบรรทมหงายบนพื้นดินมีภูเขาคิมวันต์เป็นขนวย พระพาหาซ้าย หยั่งลงไปในมหาสมุทรทิศบูรพา พระพาหาขวาหยั่งลงไปในมหาสมุทรทิศปัจจิม พระบาททั้งคู่ หยั่งลงไปในมหาสมุทรทิศทักษิณ

๒. หย้าแพรกงออกขึ้นแต่พระนาภี (สะดือ) สูงขึ้นไปถึงท้องฟ้า

๓. หมู่หนอนตัวขาวหัวดำไต่ขึ้นมาจากพระบาทจนถึงพระชาณู (เข่า)



๔. นก ๔ จำพวก คือ สีเหลือง สีเขียว สีแดง และสีดำ บินมาจากทิศทั้ง ๔ มาจับ  
พุ่มลงแทบพระบาท แล้วกลับกลายเป็นสีขาวไปทั้งสิ้น

๕. พระองค์เสด็จขึ้นไปจงกรมบนยอดเขาที่เปราะเปื้อนไปด้วยมูลรูกู แต่พระบาท  
ของพระองค์มิได้เปราะเปื้อน

พระองค์ทรงทำนายด้วยพระองค์เองว่า

ข้อ ๑ เป็นนิมิตที่จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ข้อ ๒ เป็นนิมิตที่เทศนาอริยมรรค ๘ ประการ แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข้อ ๓ เป็นนิมิตที่หมู่คฤหัสถ์จะมาสู่สำนักของพระองค์เป็นอันมากและบรรลุนิ  
ไตรสรณคมน์

ข้อ ๔ เป็นนิมิตว่าวรรณะทั้ง ๔ จะมาบวชในพระธรรมวินัยและตรัสรู้วิมุตติธรรม

ข้อ ๕ เป็นนิมิตว่าพระองค์จะได้ปัจจัย ๔ แต่ไม่ติดอยู่ในปัจจัยเหล่านั้น

## ทรงลอยถาด

พระโพธิสัตว์ทรงรับถาดข้าวมธุปายาสแล้วทรงถือถาดข้าว เสด็จมายังริมฝั่งแม่น้ำ  
เนรัญชรา เสด็จลงชำระพระวรกายให้สะอาดแล้วขึ้นมาประทับนั่งบนข้าวมธุปายาสได้ ๔๙ ปี  
ทรงเสวยจนหมดแล้วถือถาดพลางอธิษฐานว่า ถ้าอาตมาจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า  
บรมโลกนาถ ขอให้ถาดนี้จลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป จึงลอยถาดในแม่น้ำ ขณะนั้นถาดก็ได้  
ลอยทวนกระแสน้ำไปไกลประมาณ ๘๐ ศอกแล้วจมลง พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นนิมิต  
ดังนั้น ก็ทรงโสมนัสเสด็จกลับป่าสาละวัน

## เสด็จสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์

พอตะวันบ่ายก็เสด็จจากป่าร้าง ทรงรับหญ้าคา ๘ กำมือ ที่ไสถียพราหมณ์ถวาย  
ในระหว่างทาง เสด็จไปใกล้บริเวณต้นโพธิ์แล้วทรงปูลาดหญ้าคา อธิษฐานเป็นรัตนบัลลังก์  
ประทับนั่งหันพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา พระปฤษฎางค์ไปทางลำต้นมหาโพธิ์ ขัดสมาธิตั้ง  
พระกายตรงดำรงพระสติมั่นเจริญอานาปานสติภาวนาแล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้ากมลสันดาน  
ยังไม่พ้นอาสวะกิเลสตราบใด แม้พระมังสะ (เนื้อ) พระโลหิต (เลือด) จะเหือดแห้งไป เหลือแต่  
พระตจะ (หนัง) นหารู (เอ็น) พระอัฐิ (กระดูก) ก็ตามที่ อาตมาจะไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้



## ทรงผจญวสวัตติมาร

ในกาลนั้น พญาวสวัตติมาร ผู้มีใจบาป ติดตามพระมหาบุรุษอยู่ทุกเมื่อ จึงดำริว่า พระสิทธัตถกุมารปรารถนาจะพ้นวิสัยแห่งเรา เราควรจะทำอันตราย อย่าให้พ้นวิสัยเราไปได้ แล้วประกาศให้พลเสนามารมาประชุมพร้อมกัน ให้เนรมิตกาย มีประการต่าง ๆ แล้วยาตราทัพ ไปสู่ต้นมหาโพธิ์ กระทำการพุ่มบมมีประการต่าง ๆ ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรเห็น พญามาร ทรงช้างคิริเมฆละพ้อมด้วยพลเสนามารเป็นจำนวนมากมีอาวุธครบมือ ทรงรำพึง ในพระทัยว่า ข้าศึกเป็นจำนวนมาก จะกระทำการย่ำยีอาตมาเพียงผู้เดียว ในที่นี้ พระประยูรญาติ พระราชบิดา และพี่น้องญาติมิตรผู้ที่จะเป็นที่พึ่งพำนักและช่วยรบปิจจามิตรก็ไม่มี เว้นเสียแต่ บารมีเท่านั้น ดังนั้น พระองค์จึงทรงระลึกถึงบารมี ๓๐ ประการ และบุรุษโยธา ๗ ประการ คือ ศรธธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา หิริ และโอตตปปะ เข้าต่อสู้กับพญามาร จนพญามาร พ่ายแพ้ยกหัตถ์ขึ้นนมัสการกล่าวสรรเสริญแล้วกลับไป พระโพธิสัตว์ขจัดมารเสียได้ก่อนที่ พระอาทิตย์จะอัสดงคต

## บำเพ็ญเพียรทางใจและได้ตรัสรู้

ฝ่ายพระผู้มีพระภาค ครั้นเสวยพระกระยาหารหยาบ ทำพระวรกายให้กลับมี พระกำลังขึ้นได้อย่างเก่าแล้วทรงเริ่มความเพียรเป็นไปในจิตเพ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียวจนเป็น สมาธิ พระองค์ได้บรรลุฌานที่ ๑ ฌานที่ ๒ ฌานที่ ๓ ฌานที่ ๔ โดยลำดับ เมื่อจิตตั้งมั่นเป็น สมาธิบริสุทธิ์ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง ไม่มีความพอใจรักใคร่ในกามเป็นต้นอย่างนี้แล้วทรง คำนึงถึงอุบายที่จะให้พ้นจากขรา พยาธิ มรณะ ที่พระองค์ได้แสวงหาอยู่นั้นต่อไป ทรงพระดำริว่า ก็สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นต้องมีขรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรมดา ใคร ๆ จะปรารถนา อย่าให้ขรา พยาธิ มรณะ เลย ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสมประสงค์ได้ ความทุกข์หนักพระทัย เพราะขรา พยาธิ มรณะนั้น ย่อมมีเพราะความถือมั่นว่ามีแก่นั่น ถ้าไม่ถือมั่นอย่างนั้นแล้ว ทุกข์นั้นก็มิครอบงำจิตได้อย่างนี้แลเป็นอุบายที่จะให้พ้นจากขรา พยาธิ มรณะได้ ครั้นเมื่อ พระผู้มีพระภาคทรงพระดำริฉะนี้แล้ว จึงทรงแสวงหาอุบายเป็นเหตุไม่ถือมั่นต่อไป ก็ความไม่ ถือมั่นนั้นจะมีได้ ก็เพราะพิจารณาแยกกายใจนี้ออกเป็นส่วน เป็นกอง พิจารณาเห็นแต่เพียง เป็นส่วนเป็นกองทั่วทั้งหมด พระผู้มีพระภาคได้ทรงกำหนดเห็นกายใจของพระองค์ ในกาล ที่ล่วงไปแล้วก็ดี ที่มีอยู่ ณ บัดนี้ก็ดี เป็นส่วน ๆ เป็นกอง ๆ ทั่วทั้งหมด ตามอย่างทีกล่าวแล้ว ข้อนี้เป็นวิชาที่ ๑ พระองค์ได้ตรัสรู้เองโดยลำพังในยามต้นแห่งราตรีนั้น



เมื่อวิชาที่ ๑ เกิดขึ้น กำจัดวิชาความไม่รู้เป็นเหตุให้หลงมึตอยู่ในกายใจอย่างนี้แล้ว พระองค์ทรงปรารภส่วนชั้น (กอง) ของเหล่าสัตว์ ซึ่งได้กำหนดรู้แล้วนั้นซึ่งเรียกโดยสมมติว่าสัตว์อันเกิดแล้วจุติเคลื่อนไปเหมือนกันหมด แต่เหตุไฉน บางพวกจึงต่ำช้าเลวทราม บางพวกประณีต บางพวกมีผิวพรรณอันดี บางพวกมีผิวพรรณทราม บางพวกได้สุข บางพวกได้ทุกข์ ทรงเห็นด้วยพระญาณดังจักษุทิพย์อันบริสุทธิ์ ล่วงญาณที่เป็นของมนุษย์สามัญว่าส่วนชั้น (กอง) ที่เรียกตามสมมติว่าสัตว์นั้น ที่เกิดแล้วจุติเคลื่อนไปเหมือนกันหมด แต่เป็นต่างกันดังนี้ เพราะเป็นไปตามกรรมที่ตัวกระทำ ข้อนี้เป็นวิชาที่ ๒ ในยามเป็นท่ามกลางแห่งราตรีนั้น

เมื่อวิชาที่ ๒ เกิดขึ้น กำจัดวิชาความไม่รู้ ที่เป็นเหตุให้หลงมึตในความเป็นต่าง ๆ แห่งส่วนแห่งชั้น (กอง) ที่เรียกตามสมมติว่า สัตว์อันเกิดขึ้นแล้วจุติเคลื่อนไปดังนี้แล้ว ก็ชื่อว่าได้ทรงเห็นลักษณะทั้ง ๒ คือ ปัจจัยตลักษณะ คือ กำหนดโดยความเป็นส่วนเป็นชั้น (กอง) และสามัญลักษณะ คือ กำหนดโดยความเป็นสภาพเสมอกัน คือ ความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตน ครั้นทรงเห็นลักษณะทั้ง ๒ อย่างนี้แล้ว พระองค์ทรงกำหนดเห็นส่วนชั้น (กอง) เหล่านั้นว่าเป็นเพียงทุกข์ คือ สิ่งอันสัตว์ถือมั่นว่าเป็นของตน แล้วก็อดทนได้ยาก ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นปัจจัยแห่งความถือมั่นนั้น เป็นเหตุให้ทุกข์นั้นเกิดความดับแห่งทุกข์ที่เป็นผลนั้น ย่อมมีเพราะความดับแห่งตัณหาที่เป็นเหตุ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ และทรงกำหนดรู้อาสวะกิเลสที่หมักดองอยู่ในสันดาน เหตุให้เกิดอาสวะ ความดับอาสวะและข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับอาสวะ แจ่มชัดตามเป็นจริงแล้วอย่างไร เมื่อพระองค์ทรงรู้เห็นอย่างนี้ จิตก็พ้นจากอาสวะทั้งปวงไม่ถือมั่น ข้อนี้เป็นวิชาที่ ๓ พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วโดยลำพังพระองค์เอง ในยามเป็นที่สุดแห่งราตรีนั้น กำจัดวิชาความไม่รู้แจ้งที่เหตุให้หลงมึตไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ เสียได้

วิชาหรือญาณ ๓ อย่างนี้ พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วในราตรีแห่งวิสาขบุรณมิตินี้เพื่วยุพระจันทร์เต็มดวง ที่ได้ร่มไม้ไผ่สัตตพฤษ (โพธิ์) เพราะตรัสรู้วิชา ๓ อย่างนี้ได้ โดยลำพังพระองค์เองแล้ว ทำจิตให้พ้นจากกิเลสอาสวะได้สิ้นเชิง พระองค์จึงได้พระนามโดยคุณนิมิตว่า **อรหัง สมมาสมพุทโธ แปลว่า ผู้ไกล ผู้ควร ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ** ดังนั้น ใน ๓ ยามแห่งราตรี จึงสรุปได้ ดังนี้



## ปฐมยาม

ในราตรีปฐมยาม พระมหาบุรุษทรงเจริญสมาธิภาวนายังสมาบัติ ๘ ประการ ให้บังเกิดขึ้นแล้วทรงบรรลุนิยามที่ ๑ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ระลึกชาติหนหลังของพระองค์ได้ ด้วยกำลังอภิญญา โดยปฏิโลมตั้งแต่บัลลังก์อาสน์ หนึ่งชาติ สองชาติ จนกระทั่งหาประมาณมิได้

## มัชฌิมยาม

ในมัชฌิมยาม ทรงบรรลุนิยามที่ ๒ หรือทิพยจักขุญาณ พระองค์ทรงมีทิพยจักขุ ล่วงจักขุมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ที่จุติและบังเกิด ที่ต่ำช้าและประณีตมีผิวพรรณทรมานและดีใน ทุกติและสุคติ ตามสมควรแก่กุศลและกุศลที่ตนได้กระทำไว้ เหมือนบุรุษที่อยู่ในที่สูง ไกล่ทาง ๔ แพร่ง สามารถเห็นเหล่าชนที่สัญจรไปมาจากที่นี้สู่ที่โน้นได้

## ปัจฉิมยาม

ในปัจฉิมยาม สมัยใกล้รุ่ง ทรงบรรลุนิยามที่ ๓ หรือวิญญูญาณ ทรงพิจารณาปัจจัยการ ในปัจจุสมุปบาทธรรม คือ อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร เป็นต้น อันเป็นปัจจัยอาศัย ซึ่งกันและกันเกิดขึ้นเป็นลำดับ นับว่าเป็นที่เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวง แล้วพิจารณาถึงการดับ ทุกข์ทั้งหมดว่า เมื่ออวิชชาดับ สังขารก็พลอยดับตามไปด้วย เป็นต้น ทรงพิจารณาทั้งโดยส่วน อนุโลมและปฏิโลม

พออรุณทอแสงขึ้นจับขอบฟ้า พระบรมโพธิสัตว์ก็ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณดับสิ้น กิเลสอาสวะเป็นสมุจเฉตปหานพร้อมด้วยความมหัศจรรย์ เหมือนโลกธาตุดับสือลั่นหวั่นไหว ทั่วปฐพีพิล พระทศพลจึงเปล่งสีหนาท เป็นปฐมอุทานเยาะเย้ยตมหา ด้วยพระคาถาว่า  
อเนกชาติ สสารํ เป็นต้น



## ปริเฉทที่ ๓ สัตตมหาสถาน

### เสวยวิมุตติสุข

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้วิชา ๓ ประการโดยชอบแล้ว ประทับอยู่ ณ ภายใตร่มพระศรีมหาโพธิ์นั้นซึ่งตั้งอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ (ปัจจุบันเรียกว่า พุทธคยา รัฐพิหาร อินเดีย)

**สัปดาห์ที่ ๑** ทรงเสวยวิมุตติสุข (สุขเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสอาสวะ) สิ้นกาล ๗ วัน ครั้งนั้นทรงพิจารณาปฏิจสมุุปบาท (สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น) ที่ทรงกำหนดรู้แล้วนั้นตามลำดับ และถอยกลับทั้งข้างเกิด ทั้งข้างดับ ตลอดยามสามแห่งราตรีแล้ว เปล่งอุทาน (พระวาจาที่เปล่งขึ้นโดยความเบิกบานพระหฤทัย) ในยามละครึ่ง

อุทานในปฐมยาม (ยามต้น) ว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย คือ อริยสัจ ๔ ปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น ย่อมฉิบหายไป เพราะพราหมณ์นั้นรู้แจ้งธรรมคือกองทุกข์ทั้งสิ้นกับทั้งเหตุ

อุทานในมัชฌิมยาม (ยามท่ามกลาง) ว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะพราหมณ์นั้นได้รู้ความสิ้นแห่งปัจจัยทั้งหลาย

อุทานในปัจฉิมยาม (ยามที่สุด) ว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้นย่อมกำจัดมารและเสนามาร คือ ขรา พยาธิ มรณะ เสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยกำจัดมืดทำอากาศให้สว่างฉะนั้น

**สัปดาห์ที่ ๒** เสด็จออกจากกรมภายใต้พระศรีมหาโพธิ์ไปทางทิศอีสานประทับยืนทอดพระเนตรโดยมิได้กระพริบ บุษาดันพระศรีมหาโพธิ์ ตลอด ๗ วัน สถานที่นั้น จึงได้นามว่า อนิมิสสเจตีย์

**สัปดาห์ที่ ๓** เสด็จจากที่นั้นกลับมาหยุด ณ ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสสเจตีย์ อธิษฐานสถานที่จงกรม ทรงจงกรมกลับไปกลับมาตลอด ๗ วัน สถานที่นั้น จึงได้นามว่ารัตนจงกรมเจตีย์

**สัปดาห์ที่ ๔** เสด็จไปสู่สถานที่ซึ่งเทวดาเนรมิตขึ้นในทิศพายัพแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาพระอภิธรรม เมื่อทรงพิจารณาถึงมหาปฏฐาน ซึ่งมีปัจจัย ๒๔ พระฉัพพรรณรังสี



คือ รัศมี ๖ ประการ ก็โอภาส แผ่ชานออกจากพระสรีรกายแวดล้อมไปโดยรอบประมาณ ๑๒ ศอก สถานที่นั้น เรียกว่า รัตนฆรเจดีย์ (เรือนแก้ว)

**สัปดาห์ที่ ๕** เสด็จออกจากภายใต้ร่มพระศรีเมหาโพธิ์ ไปยังภายใต้ร่มไทร ซึ่งเป็นที่พักแห่งคนเลี้ยงแพะ อันได้ชื่อว่า อชปาลนิโครธ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน ขณะนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่ง มีชาตินิสัยชอบตวาดคนอื่นว่า หี หี เดินมาอยู่ที่นั่น ทูลถามถึงพราหมณ์และธรรมซึ่งทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ว่า บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงเท่าไรและธรรมอะไรทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ พระองค์ตรัสตอบว่า พราหมณ์ ผู้ใดมีบาปกรรมอันลอยเสียแล้ว ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องชูงคนอื่นว่า หี หี เป็นคำหยาบ และไม่มีกิเลสย่อมจิตใจที่ติดแน่นดุจน้ำฟาด มีตนสำรวมจบเวท คือ วิชชาทั้ง ๓ แล้ว มีพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว ผู้นั้นไม่มีกิเลสเครื่องฟุ้งขึ้นในโลกแม้หน้อยหนึ่ง ควรกล่าวถ้อยคำว่า ตนเป็นพราหมณ์โดยธรรม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงสมณะและธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นสมณะว่า เป็นพราหมณ์ ในพระพุทธศาสนาด้วยพระวาจานี้ อธิบายว่า พราหมณ์พวกหนึ่ง ถือตัวว่าเป็นเหล่าก่อบีบเนื่องมาแต่พรหม จึงได้นามว่าพราหมณ์ แปลว่า เป็นวงศ์พรหม พราหมณ์นั้นระวางชาติของตนไม่ให้ปนคละด้วยชาติอื่น แม้จะหาสามีภริยาก็คงแต่พวกพราหมณ์เท่านั้น เพราะจะไม่ให้เจือปนด้วยชาติอื่น เขาถือว่าตัวเขาเป็นอุภโตสุชาติ เกิดแล้วดีทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายมารดาบิดา เป็นสังสุทธคหณิ มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดี แม้ชาติอื่นที่นับว่าต่ำกว่าชาติพราหมณ์ ก็นับถือพราหมณ์เหมือนคนนับถือพระพุทธศาสนา นับถือสมณะพราหมณ์นั้นมีวัตรเครื่องทรมานกายให้ลำบากโดยอาการต่าง ๆ เรียกว่า พรหมจรรย์ ผู้ใดประพฤติวัตรนั้น ชื่อว่าประพฤติพรหมจรรย์ และเขามีวิธีลอบบาปหรือล้างบาป คือ ตั้งพิธีอย่างหนึ่งเป็นงานประจำปี ที่เรียกว่าคิวารাত্রี ในพิธีนั้นเขาลงอาบน้ำในแม่น้ำ สระเกล้าชำระกายให้หมดจดีแล้ว ถือว่าได้ลอบบาปไปตามกระแสแล้ว เป็นสิ้นบาปกันคราวหนึ่งถึงปีก็ทำใหม่ เขามีเวท ๓ อย่าง ชื่ออิรูปเพท ๑ ยชุพเพท ๑ สามเพท ๑ ถ้าเติมอถัพเพทเข้าด้วย เป็น ๔ คือ คัมภีร์แสดงการบูชายัญ และกิจที่จะต้องทำในศาสนาของเขา ผู้ใดเรียนจบเพท ทั้ง ๓ หรือ ทั้ง ๔ นั้นแล้ว ชื่อว่าถึงที่สุดเพท พราหมณ์ก็คือคนชาตินั้น ธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์ ก็คือไตรเพท

**สัปดาห์ที่ ๖** เสด็จออกจากร่มไม้ชปาลนิโครธ ไปยังไม้จิกซึ่งมีชื่อว่ามุจลินท์ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน ทรงเปล่งอุทาน ณ ที่นั้นว่า ความสัจเป็นสุขของบุคคลมีธรรมอันได้



สดับแล้วยินดีอยู่ในที่สงัด รู้เห็นสังขารทั้งปวง ตามเป็นจริงอย่างไร ความเป็นคนไม่มีความ  
เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย และความเป็นคนไม่มีความกำหนดในสันดานแล้ว  
คือความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ด้วยประการทั้งปวง เป็นสุขในโลก ความน้อมสมิมนะ คือ  
ความถือว่าตัวตนให้หมดได้นี้ เป็นสุขอย่างยิ่ง ในที่นั้นมีพญานาคตนหนึ่ง ชื่อมุจลินท์ บังเกิด  
อยู่ในสระโบกขรณี อยู่ใกล้ต้นจิกเข้ามาวงชนดกาย ๗ รอบ วงรอบพระวรกายพระพุทธรองค์  
และแผ่พังพานป้องกันฝนมิให้ถูกพระวรกาย เมื่อฝนหายไปแล้ว จึงจำแลงเพศเป็นมาณพ  
ยืนถวายสักการะเฉพาะพระพักตร์แล้วหลีกไป

**สัปดาห์ที่ ๗** เสด็จออกจากร่มไม้มุจลินท์ไปยังไม่เกิดซึ่งได้นามว่า ราชายตนะ ซึ่งมี  
อยู่ทางทิศทักษิณแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน เวลานั้นมีพาณิชนสองคน  
ชื่อตปัสสะ ๑ ภัลลิกะ ๑ เดินทางไกลมาจากอุกกกลชนบทถึงที่นั่น ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า  
ประทับอยู่ภายใต้ต้นไม้วราชายตนะ จึงนำสัตตมณีสัตตูก้อนซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางเข้าไป  
ถวายแล้ว ขณะนั้นบาตรของพระองค์ไม่มี ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จึงได้นำบาตรศิลาถวาย  
เมื่อพระพุทธรองค์ทรงรับแล้วทำภักติกเสร็จ พาณิชน ๒ พี่น้องแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธร  
กับพระธรรมเป็นสรณะที่พึ่ง ประเภทเทววาจิกอุบาสก (อ่านว่า ทะเววาจิกะอุบาสก) นับว่า  
เป็นอุบาสกคนแรกในโลกแล้วขอสิ่งของที่ระลึก พระพุทธรองค์ทรงประทานพระเกศา ๘ เส้น

## สัปดาห์ที่พรหมอาราธนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกจากร่มไม้ราชายตนะเสด็จกลับไปประทับภายใต้ร่ม  
ไม้ขอปาลนิโครธอีก พระองค์ดำริถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่าธรรมที่ตถาคตตรัสรู้นี้  
ลึกซึ้งสุขุม ยากที่เหล่าสัตว์จะรู้ตามได้ ไม่ทรงเห็นใครที่เหมาะสม ขณะนั้น ท้าวสัหมติพรหม  
ได้ทราบพุทธรดำริแล้ว จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์  
ทรงอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ จึงพิจารณาว่า จะมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมนั้นบ้างหรือไม่ เมื่อทรง  
ตรวจดูแล้วทรงดำริต่อไปว่า บุคคลที่มีกิเลสน้อยเบาบางก็มี กิเลสหนักก็มี มีอินทรีย์ คือ  
ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาแก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการอันดีก็มี มีอาการอันชั่ว  
ก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้โดยยากก็มี เป็นผู้สามารถจะรู้ได้ก็มี  
ไม่สามารถจะรู้ได้ก็มี เปรียบด้วยในกออุบลหรือในกอบัวหลวงหรือในกอบัวขาว ดอกบัวที่เกิด  
แล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงอุบลแก้วไว้ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ





บางเหล่าที่ตั้งขึ้นพันน้ำ ในดอกบัว ๓ เหล่า นั้น ดอกบัวที่ตั้งขึ้นพันน้ำแล้วนั้น พอได้รับแสง พระอาทิตย์ก็จักบานในวันนี้ ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำนั้นจักบานในวันรุ่งขึ้น ดอกบัวที่ยังจม อยู่ในน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ ไป ดอกบัวที่จักบานมี ๓ อย่างฉันทใด บุคคลที่สามารถจะรู้ธรรม พิเศษได้ ก็เป็น ๓ จำพวกฉันทนั้น คือ อุคฆติตัญญู ๑ วิปจิตัญญู ๑ เนยยะ ๑ ในบุคคล ๓ จำพวกนั้น

บุคคลใด มีอุปนิสัยสามารถจะรู้จักธรรมพิเศษได้โดยพลัน พร้อมกับเวลาที่ท่านผู้รู้ แสดงธรรมสั่งสอน บุคคลนั้นชื่อว่า อุคฆติตัญญู

บุคคลใดเมื่อฟังคำอธิบายความแห่งคำที่ย่อให้พิสดารออกไปจึงจะรู้ธรรมพิเศษนั้นได้ บุคคลนั้นชื่อว่า วิปจิตัญญู

บุคคลใด เมื่อพากเพียร จำอุทเทส ถามความ ใคร่ครวญโดยอุบายที่ชอบ คบกัลยาณมิตร จึงจะรู้ธรรมพิเศษนั้นได้ บุคคลนั้นชื่อว่า เนยยะ

ส่วนบุคคลอีกประเภทหนึ่ง แม้ฟังธรรมแล้วจำไว้ได้ บอกกล่าวธรรมนั้นแก่ผู้อื่นเป็น อันมาก ก็ไม่อาจรู้ธรรมพิเศษได้ บุคคลนั้นเป็นคนอาภัพ เปรียบด้วยบัวที่ไม่มีโอกาสบานได้ จักเป็นอาหารแห่งปลาและเต่า บุคคลนั้นชื่อว่า ปทปรมะ



## ปริเฉทที่ ๔ ประกาศพระศาสนา

### เสด็จโปรดฤๅษีปัญจวัคคีย์

ครั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทราบด้วยพระปัญญาว่า บุคคลผู้ควรจะรู้ทั่วถึง ได้มีอยู่ อย่างนี้แล้ว ทรงตั้งพระทัยในอันที่จะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน ทรงพระดำริหาคนที่ จะเป็นผู้รับเทศนาที่แรกว่า เราจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนดีหนอ ใครจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน ขณะนั้น ทรงระลึกถึงอาหารดาบสและอุทกดาบส ซึ่งพระองค์เคยไปอาศัยศึกษาลัทธิในสำนักของท่านในกาลก่อนว่า ท่านทั้งสองเป็นคนฉลาด ทั้งมีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองสิ้นชีพเสียแล้ว ต่อมาทรงนึกถึงฤๅษีปัญจวัคคีย์ว่า ปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก ท่านเหล่านั้นได้เป็นผู้อุปัฏฐากบำรุงเราเมื่อครั้งบำเพ็ญเพียร เราควรจะแสดงธรรมแก่ท่านเหล่านั้นก่อน จึงตัดสินใจพระทัยจะแสดงธรรมแก่ฤๅษีปัญจวัคคีย์ก่อนอย่างนี้แล้ว ทรงพระดำเนินไปโดยทางที่จะไปยังเมืองพาราณสี ครั้นถึงระหว่างแม่น้ำคยา กับต้นพระศรีมหาโพธิ์พบอชิวกคนหนึ่งชื่ออุปกะ เดินสวนทางมา อุปกาชิวกเห็นพระฉวีวรรณของพระองค์ ผุดพ่อง นึกประหลาดใจ จึงทูลถามว่า ใครเป็นศาสดาผู้สอนของท่าน พระพุทธองค์ตรัสว่า เราเป็นสยัมม ผู้เป็นเองในทางตรัสรู้ ไม่มีใครเป็นครูสั่งสอน อุปกาชิวก ไม่เชื่อ สันตริขะแล้ว หลีกไป พระองค์เสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี (ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ อินเดีย) ซึ่งเป็นที่อยู่แห่งฤๅษีปัญจวัคคีย์นั้น

ฝ่ายฤๅษีปัญจวัคคีย์ ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันว่า พระสมณโคดมนี้ ได้คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมากเสด็จมาที่นี่ บรรดา พวกเรา ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ควรไหว้ ไม่ควรลุกขึ้นต้อนรับเธอ ไม่พึงรับบาตรจีวรของเธอเลย ก็แต่ ว่าพวกเราควรตั้งอาสนะที่นั่งไว้ ถ้าเธอปรารธนา ก็จะนั่ง ครั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จ เข้าไปถึง พวกฤๅษีปัญจวัคคีย์พบกับพระองค์ด้วยโวหารไม่เคารพ คือ พุดออกพระนามและ ใช้คำเรียกพระองค์ว่า อาวุโส พระองค์ตรัสห้ามแล้วตรัสบอกว่า เราได้ตรัสรู้มฤตธรรมโดยชอบเองแล้ว ท่านทั้งหลายคอยฟังเถิดเราจักสั่งสอน เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามเราสั่งสอน ไม่นานนัก ก็จักบรรลุมฤตธรรมนั้น

### ทรงแสดงปฐมเทศนา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสเตือนฤๅษีปัญจวัคคีย์ให้คอยฟังอย่างนี้แล้ว ฤๅษีปัญจวัคคีย์กล่าวคำนล่ำเลิกเหตุในปางหลังว่า อาวุโส โคดม ด้วยความประพุดตಿಯานั้น



ท่านยังไม่บรรลุธรรมพิเศษได้ บัดนี้ ท่านมาปฏิบัติเพื่อความเป็นคนมักมากแล้ว เหตุไฉนท่านจักบรรลุธรรมพิเศษได้เล่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเตือนอุชปัณฺณวคคีย์ พุทธคณาจารย์ได้ตอบกันอย่างนั้น ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้งพระองค์จึงตรัสเตือนให้เธอตามระลึกในหนหลังว่า เธอทั้งหลายจำได้หรือ วาจาเช่นนี้เราได้เคยพูดแล้วในปางก่อนแต่กาลนี้ อุชปัณฺณวคคีย์นึกขึ้นได้ว่า พระวาจาเช่นนี้ไม่เคยมีเลย จึงมีความสำคัญในอันจะฟังพระองค์ทรงแสดงธรรม โดยเคารพพระองค์ทรงประกาศพระสัพพัญญุตญาณ โดยการยงวาล้องแห่งธรรมให้เป็นไปแก่ชาวโลกทั้งปวง ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ แห่งอาสาฬหมาส (เดือน ๘)

ในวาระแรกทรงประกาศทาง ๒ สาย ที่ไม่ควรดำเนิน คือ

**๑ กามสุขัลลิกานุโยค** การหมกมุ่นหาความสุขอยู่ในกาม

**๒ อัตตakilมณานุโยค** การกระทำความเพียรโดยการทรมานตนให้ลำบาก

ในวาระที่ ๒ ทรงประกาศทางสายกลางที่ควรดำเนินคือ มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ ๑ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ๒ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓ สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ๖ สัมมาวายามะ พยายามชอบ ๗ สัมมาสติ ระลึกชอบ ๘ สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ

ในวาระที่ ๓ ทรงประกาศอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคว่า ๑ ทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ๒ สมุทัย เป็นสิ่งที่ควรละ ๓ นิโรธ เป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง ๔ มรรค เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีขึ้น

ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมว่า ข้อนี้ทุกข์ และทุกข์นี้นั้นควรกำหนดรู้ด้วยปัญญา เราได้กำหนดรู้แล้ว ข้อนี้เหตุให้ทุกข์เกิด เหตุให้ทุกข์เกิดนี้นั้นควรละเสีย เราได้ละแล้ว ข้อนี้เหตุให้ทุกข์ดับ เหตุให้ทุกข์ดับนี้นั้นควรทำให้แจ้งชัด เราได้ทำให้แจ้งชัดแล้ว ข้อนี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ข้อปฏิบัตินี้นั้นควรทำให้เกิด เราได้ทำให้เกิดแล้ว และพระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ปัญญาอันรู้อันเห็นตามเป็นจริงแล้วอย่างไรในของจริงแห่งอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านี้ของเราซึ่งมีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ ยังไม่หมดจดเพียงใด เรายืนยันตนว่าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลกได้เลยเพียงนั้น เมื่อใดปัญญาอันรู้อันเห็นตามเป็นจริงแล้วอย่างไรในของจริงแห่งอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านี้ของเราหมดจดดีแล้ว เมื่อนั้นเรายืนยันตนได้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลก อนึ่ง ปัญญาอันรู้อันเห็นได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความพ้นพิเศษของเราไม่กลับกำเริบความเกิดอันนี้เป็นที่สุดแล้ว บัดนี้ไม่มีความเกิดอีก



## โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม

ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ดวงตาปราศจากธุลีมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ โกณฑัญญะที่ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา พระองค์ทรงทราบว่โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว

เมื่อพระองค์ตรัสจบลง ก็บังเกิดมหัศจรรย์หมื่นโลกธาตุหวั่นไหว ดวงตาเห็นธรรม ได้เกิดมีแก่พรหม ๑๘ โภกขี มีโกณฑัญญะเป็นต้น ดังนั้น พระองค์จึงเปล่งอุทานว่า **อญญาสิ วต โภ โกณฑญโ** **อญญาสิ วต โภ โกณฑญโ** แปลว่า โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ ๆ เหตุนั้น ท่านโกณฑัญญะ จึงได้นามว่า อัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นมา นับว่าสังขารัตนะ เกิดขึ้นแล้วในโลก เป็นเหตุให้พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์

## ทรงประทานการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ฝ่ายโกณฑัญญะ ได้เห็นธรรมสิ้นความสงสัย ถึงความเป็นคนแก่แล้วล้า ปราศจากความครั่นคร้ามในอันประพฤิตตามคำสั่งสอนของพระศาสดา เป็นคนมีความเชื่อในพระศาสดา ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อจากผู้อื่น จึงทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยว่า ขอข้าพระพุทธเจ้า พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระองค์เถิด พระศาสดาทรงอนุญาตให้โกณฑัญญะเป็นภิกษุ ในพระธรรมวินัยนี้ด้วยพระวาจว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจง ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” พระวาจานั้นก็ให้สำเร็จอุปสมบท แก่ท่าน เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ส่วนผู้ที่ได้รับอนุญาตเป็นภิกษุด้วยพระวาจาเช่นนี้ เรียกว่า **เอหิภิกขุ** พระศาสดาทรงอนุญาตให้โกณฑัญญะ เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้วย พระวาจาเช่นนั้นเป็นครั้งแรกในพุทธกาล จำเดิมแต่กาลนั้นมา ทรงสั่งสอนท่านทั้ง ๔ ที่เหลือ นั้นด้วยธรรมเทศนาตามสมควรแก่อัธยาศัย วปถุณี และภททียุณี ได้ดวงตาเห็นธรรมอย่าง พระอัญญาโกณฑัญญะแล้วทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ประทานอุปสมบทแก่ท่านทั้ง ๒ นั้น เหมือนอย่างประทานแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ ครั้นนั้นสาวกทั้ง ๓ เทียวบิณฑบาต นำอาหาร มาเลี้ยงกันทั้ง ๖ องค์ ภายหลังมหานามฤๅษีและอัสสชิฤๅษี ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนท่าน ๓ องค์แล้วทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตอุปสมบทแก่ท่านทั้ง ๒ เหมือนอย่างทรง อนุญาตแก่ท่านทั้ง ๓



## ทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตร

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์ตั้งอยู่ในที่แห่งสาวกแล้ว มีอินทรียกัลลา ควรเจริญวิปัสสนา เพื่อวิมุตติ พระศาสดาตรัสธรรมเทศนาสั่งสอนว่า ภิกษุทั้งหลาย รูป คือ ร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญา คือ ความจำได้ สังขาร คือ สภาพที่เกิดกับใจปรุงใจให้ติบ้างชั่วบ้าง และวิญญาณ คือความรู้ที่เกิดจากผัสสะ ๕ ชั้นนี้เป็นอนัตตาไม่ใช่ตน ถ้าชั้นทั้ง ๕ นี้จักได้เป็นตนแล้ว ชั้น ๕ นี้ ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่อความลำบาก อนึ่งผู้ที่ถือว่า เป็นเจ้าของก็จะพึงปรารถนาได้ในชั้น ๕ นี้ ตามใจหวังว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย เหตุใด ชั้น ๕ นี้ไม่ใช่ตน เหตุนั้น ชั้น ๕ นี้ จึงเป็นไปเพื่อความลำบาก อนึ่ง ผู้ที่ถือว่าเป็นเจ้าของย่อมไม่ปรารถนาได้ในชั้น ๕ นี้ ตามใจหวังว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย

ทรงแสดงชั้น ๕ ว่าเป็นอนัตตา สอนภิกษุปัญจวัคคีย์ให้พิจารณาแยกกายใจอันนี้ออกเป็นชั้น ๕ ทางวิปัสสนาอย่างนี้แล้ว ตรัสถามความเห็นของเธอทั้ง ๕ ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอสำคัญความนั้นเป็นไฉน ชั้น ๕ นี้ เที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ไม่เที่ยง พระองค์ ก็ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า ? เป็นทุกข์ พระองค์ ก็ สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นตนของเรา ดังนี้ ไม่อย่างนั้น

พระศาสดาตรัสสอนเธอทั้ง ๕ ให้ละความถือมั่นในชั้น ๕ นั้นต่อจากพระธรรมเทศนาข้างต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย เหตุที่รูปรูปร่าง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันใดอันหนึ่ง ล่วงไปแล้วก็ดี ยังไม่มีมาก็ดี เกิดขึ้นจำเพาะบัดนี้ก็ดี หายาก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ทรมาก็ดี ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนนั้นท่านทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงแล้วอย่างไร ดังนี้ว่า นั่นไม่ใช่เรา นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่ตนของเราเกิด ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ครั้นเบื่อหน่าย ก็ปราศจากความกำหนัด รักใคร่ เพราะปราศจากความกำหนัดรักใคร่ จิตก็พ้นจากความถือมั่น เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่า พ้นแล้ว ดังนี้ อริยสาวกนั้นรู้ชัดว่าความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้ประพฤติจบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้



เมื่อพระศาสดาตรัสธรรมเทศนาอยู่ จิตของภิกษุปัญจวัคคีย์ผู้พิจารณาอุภยธรรม ตามกระแสเทศนานั้น พ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ครั้นนั้น มีพระอรหันต์ขึ้นในโลก ๖ องค์ คือ พระศาสดา ๑ พระสาวก ๕ องค์

## โปรดยสกุลบุตร

สมัยนั้น มีกุลบุตรผู้หนึ่ง เป็นบุตรเศรษฐีในเมืองพาราณสี ชื่อยสะ มีเรือน ๓ หลัง เป็นที่อยู่ ๓ ฤดู ครั้นนั้น เป็นฤดูฝน ยสกุลบุตรอยู่ในปราสาทที่อยู่ในฤดูฝน บำเรอด้วยดนตรีล้วนแต่สตรีประโคน ไม่มีบุรุษเจือปน คำวันหนึ่ง ยสกุลบุตรนอนหลับก่อน หมู่ชนบริวารหลับต่อภายหลัง แสงไฟยังสว่างอยู่ ยสกุลบุตรตื่นขึ้นมา เห็นหมู่ชนบริวารนอนหลับ มีอาการพิกลต่าง ๆ ปรากฏแก่ยสกุลบุตรดุจซากศพที่ทิ้งอยู่ในป่าช้า ครั้นได้เห็นแล้ว เกิดความสลดใจคิดเบื่อหน่าย จึงออกอุทาน (วาทะที่เปล่งด้วยอำนาจความสลดใจ) ว่า “ที่นี่ รุ่งวายุหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” แล้วสวมรองเท้าเดินออกจากประตูเรือนเข้าสู่ประตูเมือง ตรงไปทางที่จะไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในเวลานั้นจวนใกล้รุ่ง พระศาสดาเสด็จจกรมอยู่ในที่แจ้ง ทรงได้ยินเสียงยสกุลบุตรออกอุทานนั้น เดินมาอยู่ที่ใกล้ จึงตรัสเรียกว่า “ที่นี่ไม่ รุ่งวายุ ที่นี่ไม่ขัดข้อง ท่านมาที่นี่เกิด นั่งลงเถิด เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน” ยสกุลบุตร ได้ยินอย่างนั้นแล้ว คิดว่า ได้ยินว่า ที่นี่ไม่รุ่งวายุ ที่นี่ไม่ขัดข้อง จึงถอดรองเท้าแล้วเข้าไปใกล้ ไหว้แล้ว นั่ง ณ ข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสเทศนาอนุปพิงกา คือ ถ้อยคำที่กล่าวโดยลำดับ พรรณนาทานการให้ก่อนแล้ว พรรณนาศีลความรักษากายวาจาเรียบร้อยเป็นลำดับแห่งทาน พรรณนาสวรรค์ คือ กามคุณที่บุคคลใคร่ ซึ่งจะพึงได้พึงถึงด้วยกรรมอันดี คือทานและศีล เป็นลำดับแห่งศีล พรรณนาโทษคือความเป็นของไม่ยั่งยืน และประกอบด้วยความคับแค้นแห่งกาม ซึ่งได้ชื่อว่าสวรรค์นั้น เป็นลำดับแห่งสวรรค์ พรรณนาอาณิสสแห่งความออกไปจากกาม เป็นลำดับแห่งโทษของกาม พอจิตของยสกุลบุตรให้ห่างไกลจากความยินดีในกาม ควรรับธรรมเทศนา ให้เกิดดวงตาเห็นธรรม เหมือนผ้าที่ปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้ ฉะนั้น แล้วทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระองค์ยกขึ้นแสดงเอง คือ ของจริง ๔ อย่าง คือ ทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด เหตุให้ทุกข์ดับ และข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ ยสกุลบุตร ได้เห็นธรรมพิเศษ ณ ที่นั้นนั้นแล้ว ภายหลังพิจารณาอุภยธรรมที่ตนได้เห็นแล้ว จิตพ้นจากอาสวะไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน



## ปฐมอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายมารดาของยสกุลบบุตร ตื่นนอนเวลาเช้า ขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูกจึงบอกแก่ เศรษฐีผู้สามีให้ทราบ เศรษฐีใช้คนให้ไปตามหาใน ๔ ทิศ ส่วนตนเที่ยวออกหาด้วย เผลอเดินไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้เห็นรองเท้าของลูกตั้งอยู่ ณ ที่นั้น แต่ไม่เห็นลูกชาย จึงเดินเข้าไปใกล้สอบถามพระศาสดาถึงลูกชายของตน พระศาสดาตรัสให้เศรษฐีนั่งลงก่อนแล้ว เทศนาอนุพุทโธปิกขาและอริยสัจ ๔ ให้เศรษฐีได้เห็นธรรมแล้ว เศรษฐีทูลสรรเสริญธรรมเทศนาแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกว่า ข้าพเจ้าถึงพระองค์กับพระธรรม และภิกษุสงฆ์เป็นที่ระลึก ขอพระองค์จงจำข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เศรษฐีนั้น ได้เป็นอุบาสก มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ เป็นสรณะก่อนกว่าคนทั้งปวงในโลก เรียกว่าเป็นอุบาสกคนแรกประเภท **เตวาจิกอุบาสก**

เศรษฐีผู้บิดายังไม่ทราบว่า ยสกุลบบุตรมีอาสวะสิ้นแล้ว จึงบอกความว่า พ่อยส มารดาของเจ้าเศร้าวโคกพิไรรำพันนัก เจ้าจงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าเถิด ยสกุลบบุตรแลดูพระศาสดา ๆ จึงตรัสแก่เศรษฐีว่า คุณบดี ท่านจะสำคัญความนั้นเป็นไฉน แต่ก่อนยสะได้เห็นธรรมด้วยปัญญา อันรู้เห็นเป็นของเสขบุคคล (ผู้ยังต้องศึกษา เป็นชื่อพระอริยเจ้าเบื้องต้น ๓ จำพวก) เหมือนกับท่าน ภายหลัง ยสะพิจารณาภูมิธรรมที่ตนได้รู้เห็นแล้ว จิตก็พ้นจากอาสวะ มิได้ถ่มมันด้วยอุปาทาน ควรหรือยสะจะกลับคืนไปบริโภคคามคุณเหมือนแต่ก่อนไม่อย่างนั้น พระองค์ เป็นลาภแล้ว ความเป็นมนุษย์ พ่อยสะได้ดีแล้ว ขอพระองค์กับพ่อยสะเป็นสมณะตามเสด็จ จงทรงรับบิณฑบาตของข้าพเจ้า ในวันนี้เถิด พระองค์ทรงรับด้วยทรงนิ่งอยู่ เศรษฐีทราบว่ายสกุลบบุตรรับแล้ว ลูกจากที่นั่งแล้ว ถวายอภิวาทแล้วทำประทักษิณ (เดินเวียนขวา) แล้วหลีกไป เมื่อเศรษฐีไปแล้วไม่ช้า ยสกุลบบุตรทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ตรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ในที่นี้ไม่ตรัสว่า เพื่อจะทำที่สุดทุกข์โดยชอบ เพราะพระยสะได้ถึงที่สุดทุกข์แล้ว สมัยนั้น มีพระอรหันต์ขึ้นในโลก ๗ องค์

ในเวลาเช้าวันนั้น พระศาสดามีพระยสะตามเสด็จ ๆ ไปถึงเรือนเศรษฐีแล้ว ประทับนั่ง ณ อาสนะที่แต่งถวาย มารดาและภริยาเก่าของพระยสะเข้าไปเฝ้า พระองค์ทรงแสดงอนุพุทโธปิกขาและอริยสัจ ให้สตรีทั้งสองเห็นธรรมแล้ว สตรีทั้งสองทูลสรรเสริญธรรมเทศนาแล้วแสดงตนเป็นอุบาสิกาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกโดยนัยนหลัง ต่างแต่เป็นผู้ชายเรียกว่าอุบาสก



ผู้หญิงเรียกว่าอุบาสิกาเท่านั้น สตรีทั้งสองนั้นได้เป็นอุบาสิกาในโลกก่อนกว่าหญิงอื่น ครั้นถึงเวลา มารดาบิดาและภรรยาเก่าของพระยสะ ก็อังกาสพระศาสนาและพระยสะด้วยของเคี้ยว ของฉันอันประณีตโดยเคารพ ด้วยมือของตน ครั้นฉันเสร็จแล้ว พระศาสดาตรัสพระธรรมเทศนาสั่งสอนคนทั้ง ๓ ให้เห็น ให้สมาทาน ให้आหาญ ให้รู้แจ้งแล้วเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

### สหายพระยสะ ๕๔ คน ออกบวช

ฝ่ายสหายของพระยสะ ๔ คน ชื่อ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณณชิ ๑ คัมปติ ๑ เป็นบุตรแห่งเศรษฐีในเมืองพาราณสี ได้ทราบว่ายสกุลบุตรออกบวชแล้ว จึงคิดว่า ธรรมวินัยที่สหายยสกุลบุตรออกบวชนั้น จักไม่เลวทรามแน่ คงเป็นธรรมวินัยอันประเสริฐ ครั้นคิดอย่างนั้นแล้วพร้อมกันทั้ง ๔ คน ไปหาพระยสะ ๆ ก็พาสหาย ๔ คนนั้น ไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอให้ทรงสั่งสอน พระองค์ทรงสั่งสอนให้กุลบุตรทั้ง ๔ นั้นเห็นธรรมแล้ว ประทานอุปสมบทอนุญาตให้เป็นภิกษุแล้ว ทรงสั่งสอนให้บรรลุพระอรหัตผล ครั้นนั้นมีพระอรหันต์ขึ้นในโลก ๑๑ องค์ ฝ่ายสหายของยสะอีก ๕๐ คนเป็นชาวชนบทได้ทราบข่าวแล้วคิดเหมือนหนหลังพากันมาบวชตามแล้วได้สำเร็จพระอรหัตผลด้วยกันสิ้น รวมเป็นพระอรหันต์ ๖๑ องค์

### ส่งพระสาวก ๖๐ องค์ไปประกาศพระศาสนา

เมื่อสาวกมีมาก พอดีส่งไปให้เที่ยวประกาศพระศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์แก่หมู่ชนได้แล้ว พระศาสดาตรัสเรียกพระสาวก ๖๐ องค์นั้นมาพร้อมแล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน ท่านทั้งหลาย จงเที่ยวไปในชนบท เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก แต่อย่าไปรวมกัน ๒ รูปโดยทางเดียวกัน จงแสดงธรรมมีคุณอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสบังปญญาจุลลในจักขุน้อยเป็นปกติมีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมจากคุณที่จะฟังได้ฟังถึง ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีอยู่ แม้เราก็จะไปอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อจะแสดงธรรม” สาวก ๖๐ นั้นรับสั่งแล้ว ก็เที่ยวไปในชนบทแต่องค์เดียว ๆ แสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์ให้กุลบุตรที่มีอุปนิสัยในประเทศนั้น ๆ ได้ความเชื่อในพระพุทธศาสนา น้อมอัธยาศัยในอุปสมบทแล้ว แต่ไม่สามารถจะให้อุปสมบทด้วยตนเองได้จึงพากุลบุตรเหล่านั้นมา ด้วยหวัง





จะทูลให้พระศาสดาประทานอุปสมบท ทั้งภิกษุผู้อาจารย์และกุลบุตรเหล่านั้นได้ความลำบาก ในทางกันดาร พระศาสดาทรงดำริถึงความลำบากนั้นแล้วยกขึ้นเป็นเหตุ ทรงพระอนุญาตว่า “เราอนุญาต บัดนี้ เธอทั้งหลายจงให้กุลบุตรอุปสมบท ในที่ศรัทธา ๆ ในชนบทนั้น ๆ เองเถิด กุลบุตรนั้น เธอทั้งหลายพึงให้อุปสมบทอย่างนี้ พึงให้ปลงผมและหนวดเสียก่อนแล้ว ให้นุ่ง ห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาดแล้ว ให้นั่งกระโห้ย ประณมมือแล้ว ให้ไหว้ทำภิกษุทั้งหลาย สอนให้ ว่าตามไปว่า ข้าพเจ้าถึงพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ระลึก ดังนี้ พระศาสดาทรง อนุญาตอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์เป็นครั้งแรกในพระพุทศาสนาอย่างนี้ ตั้งแต่กาลนั้นมีวิธี อุปสมบทเป็น ๒ อย่าง คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทาที่พระศาสดาทรงเอง ๑ และติสรณคมน์ อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่สาวก ๑

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพิจารณาเห็นความบริบูรณ์แห่งอุปนิสัยของชนชาวมคธเป็น จำนวนมาก แต่ต้องอาศัยพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงจะตั้งศาลาลงในแคว้นมคธได้ ทรงคิดจะพาอรุเวลกัสสปะ ซึ่งมีอายุมาก เป็นที่นับถือของมหาชนมานาน ไปสั่ง สอนให้มหาชนเลื่อมใส ครั้นเสด็จอยู่ในเมืองพาราณสีพอแก่ความต้องการแล้ว เสด็จดำเนิน ไปยังตำบลอรุเวลา เสด็จแวะออกจากทางแล้วเข้าไปพักอยู่ในไร่ฝ้าย ทรงนั่งไถ่ร่มไม้แห่งหนึ่ง

### ประทานอุปสมบทแก่ภททวัคคีย์

สมัยนั้น สหาย ๓๐ คน ซึ่งเรียกว่า ภททวัคคีย์ (แปลว่า พวกเจริญ) พร้อมทั้งภริยา กำลังสนุกสนานอยู่ ณ ที่นั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภริยา สหายทั้งหลายจึงนำหญิงแพศยามาเพื่อ ประโยชน์แก่สหายนั้น ครั้นสหายเหล่านั้นประมาท มิได้เอาใจใส่ระวังรักษาทรัพย์สิน หญิงแพศยานั้นลักได้ห่อเครื่องประดับแล้วหนีไป สหายเหล่านั้นชวนกันเที่ยวหาหญิงแพศยานั้น ไปถึงที่พระศาสดาประทับอยู่ เข้าไปใกล้แล้วถามว่า พระผู้มีพระภาค เห็นหญิงผู้หนึ่งบ้างไหม ? พระศาสดาตรัสว่า กุมารทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะต้องการอะไรด้วยสตรีเล่า สหายเหล่านั้น เล่าความถวายตั้งแต่ต้นจนถึงหญิงแพศยาลักห่อเครื่องประดับแล้วหนีไปให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า กุมารทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นเป็นไฉน ข้อซึ่งท่านพึงจะ แสวงหาหญิงนั้นดีกว่า หรือจะพึงแสวงหาตนดีกว่า สองอย่างนี้ไหนจะดีกว่ากัน ข้อซึ่ง ข้าพเจ้าจะพึงแสวงหาตนนั้นแลดีกว่า พระองค์ ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายนั่งลงเถิด เราจักแสดง ธรรมแก่ท่าน สหายเหล่านั้นทูลรับแล้ว นิ่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสอนุพุทพิกถา



และอริยสัจ ๔ ให้สหาย ๓๐ คนนั้นเกิดดวงตาเห็นธรรมแล้ว ประทานอุปสมบทแล้ว  
ทรงส่งไปในทิศนั้น ๆ เพื่อแสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์อย่างแต่ก่อน

### โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง และบิรवार

ส่วนพระองค์เสด็จไปโดยลำดับถึงอุรุเวลาเสนานิคม ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่แห่งชฎิล  
๓ คนพี่น้อง กับทั้งหมู่ศิษย์บิรवार อุรุเวลกัสสปะเป็นพี่ชายใหญ่ มีบิรवार ๕๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งต้นน้ำ นทิกัสสปะเป็นน้องชายกลาง มีบิรवार ๓๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งกลางน้ำ คยากัสสปะ  
เป็นน้องชายเล็ก มีบิรवार ๒๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งท้ายน้ำ ทั้ง ๓ พี่น้องนี้ สร้างอาศรมอยู่  
ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญจรา เป็น ๓ สถานที่ตามลำดับกัน ครั้นพระศาสดาเสด็จถึงอุรุเวลาประเทศแล้ว  
ทรงทรมานอุรุเวลกัสสปะด้วยฤทธิ์และด้วยวิธีต่าง ๆ ถึง ๓๕๐๐ ประการ ใช้เวลาถึง ๒ เดือน  
เพราะอุรุเวลกัสสปะมีทิฐิมานะอันแรงกล้า ถือตนว่าเป็นพระอรหันต์อยู่ แสดงให้เห็นว่า  
ลัทธิของอุรุเวลกัสสปะนั้นไม่มีแก่สาร จนอุรุเวลกัสสปะมีความสลดใจ พร้อมทั้งศิษย์บิรवार  
ลอบบริจารของชฎิลเสียในแม่น้ำแล้วทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ประทานอุปสมบท  
อนุญาตให้เป็นภิกษุทั้งสิ้น ฝ่ายนทิกัสสปะตั้งอาศรมอยู่ภายใต้ ได้เห็นบริจารชฎิลลอบไปตาม  
กระแสน้ำ สำคัญว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายตน พร้อมทั้งบิรवारรีบไปถึง เห็นอุรุเวลกัสสปะ  
ผู้พี่ชายถือเพศเป็นภิกษุแล้ว ถามทราบความว่า พรหมจรรย์นี้ประเสริฐ แล้วลอบบริจารชฎิลเสีย  
ในแม่น้ำพร้อมด้วยบิรवारเข้าเฝ้าพระศาสดาทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ประทานอุปสมบทแก่  
เธอทั้งหลายนั้น ส่วนคยากัสสปะ น้องชายคนเล็กได้เห็นบริจารชฎิลลอบไปตามกระแสน้ำ  
สำคัญว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายทั้งสอง พร้อมกับบิรवारรีบมาถึง เห็นพี่ชายทั้งสองถือเพศ  
บรรพชิตแล้ว ถามทราบความว่า พรหมจรรย์นี้ประเสริฐ แล้วลอบบริจารของตนเสียในแม่น้ำ  
พร้อมด้วยบิรवारเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ประทานอุปสมบทให้เป็น  
ภิกษุโดยนัยนหลัง

### ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร

พระศาสดาเสด็จอยู่ในอุรุเวลาเสนานิคม ตามควรแก่ความประสงค์แล้ว พร้อมด้วย  
หมู่ภิกษุชฎิลเหล่านั้น เสด็จไปยังคยาสีสะประเทศใกล้แม่น้ำคยา ประทับอยู่ ณ ที่นั้น ตรัสเรียก  
ภิกษุเหล่านั้นมาพร้อมแล้วทรงแสดงธรรมว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน อะไรเล่า  
เชื่อว่าสิ่งทั้งปวง จักขุคือนัยน์ตา รูป วิญญาณอาศัยจักขุ สัมผัสคือความถูกต้องอาศัยจักขุ



เวทนาที่เกิดเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย คือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) โสตคือ หู เสียง วิญญาณ อาศัยโสต สัมผัสอาศัยโสต เวทนาที่เกิดเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ฆานะคือจมูก กลิ่น วิญญาณ อาศัยฆานะ สัมผัสอาศัยฆานะ เวทนาที่เกิดแต่ฆานสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชิวหาคือลิ้น รส วิญญาณอาศัยชิวหา สัมผัสอาศัยชิวหา เวทนาที่เกิดเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) กายโณภูฐัพพะ คืออารมณ์ที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย วิญญาณอาศัยกาย สัมผัสอาศัยกาย เวทนาที่เกิดเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) มนะคือใจ ธรรม วิญญาณอาศัยมนะ สัมผัสอาศัย มนะ เวทนาที่เกิดเพราะมนสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชื่อว่าสิ่งทั้งปวง เป็นของร้อนร้อนเพราะอะไร อะไรมาเผาให้ร้อน ? เรากล่าวว่าร้อนเพราะไฟ คือ ความกำหนด ความโกรธ ความหลง ร้อนเพราะความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศกเศร้ารำพัน เจ็บกาย เสียใจ คับใจ ไฟกิเลส ไฟทุกข์เหล่านี้ มาเผาให้ร้อน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งปวงนั้น ตั้งแต่ในจักขุนถึงเวทนาที่เกิดเพราะมนสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเบื่อหน่ายย่อมปราศจากกำหนดรักใคร่ เพราะปราศจากกำหนดรักใคร่ จิตก็พ้นจากความถือมั่น เมื่อจิตพ้นแล้วก็เกิดญาณรู้ว่าพ้นแล้ว ดังนี้ อริยสาวกนั้นทราบชัดว่า ความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีก เพื่อความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้ เมื่อพระศาสดาตรัสธรรมเทศนานี้อยู่จิตของภิกษุเหล่านั้น พ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน

## โปรดพระเจ้าพิมพิสาร

พระศาสดาเสด็จอยู่ ณ คยาสีสะประเทศ ตามควรแก่พระอัธยาศัยแล้ว พร้อมด้วยหมู่ภิกษุสาวก ๑,๐๐๓ องค์นั้นเสด็จเที่ยวไปโดยลำดับ ถึงเมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ สวนตาลหนุ่ม ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธ ทรงทราบว่า พระสมณโคดม ซึ่งเป็นโอรสแห่งศากยราชละฆวราชสมบัติเสีย เสด็จออกบรรพชาจากศากยตระกูล บัดนี้เสด็จถึงเมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ สวนตาลหนุ่มแล้ว พระองค์ได้ทรงฟังกิตติศัพท์เสียงสรรเสริญพระคุณของพระศาสดาว่า เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบเป็นต้น ทรงแสดงธรรมสั่งสอนมหาชนมีคุณควรนับในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด ประกาศพรหมจรรย์



พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง จึงทรงพระราชดำริว่า การได้เห็นพระอรหันต์เช่นนั้น เป็นความดี สามารถให้ประโยชน์สำเร็จได้ ครั้นทรงพระราชดำริอย่างนี้แล้ว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยราชบริวารออกไปเฝ้าพระศาสดา ถึงสวนตาลหนุ่ม ทรงนมัสการแล้วประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ส่วนราชบริวารนั้นก็มีการกายวาจาต่าง ๆ กัน บางพวกถวายเป็นบังคม บางพวกเป็นแต่กล่าววาจาปราศรัย บางพวกเป็นแต่ประณมมือ บางพวกร้องประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนั่งอยู่ ทั้ง ๕ เหล่านั้น นิ่ง ณ ที่ควรตามลำดับที่นั่ง ซึ่งถึงแล้วแก่ตน ๆ พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการของราชบริวารเหล่านั้นต่าง ๆ กัน ยังไม่อ่อนน้อมโดยเรียบร้อย ซึ่งควรจะรับธรรมเทศนาได้ มีพระประสงค์จะให้พระอรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นที่นับถือของชนเหล่านั้น ประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเก่าให้ชนเหล่านั้นทราบ เพื่อจะให้ชนเหล่านั้นสิ้นความเคลือบแคลงแล้วตั้งใจคอยฟังพระธรรมเทศนา จึงตรัสถามพระอรุเวลกัสสปะว่า กัสสปะ ผู้อยู่ในอุรุเวลาประเทศมานาน ท่านเคยเป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่ชฎิลผู้พอมเพราะกำลังพรต ท่านเห็นเหตุอะไรแล้ว จึงละไฟที่ตนได้เคยบูชาแล้ว ตามลัทธิแต่ก่อน เราถามเนื้อความนั้นกะท่าน เหตุไฉน ท่านจึงละการบูชาไฟของท่านเสีย พระอรุเวลกัสสปะ กราบทูลว่า ยัญทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผล คือ รูป เสียง และรส เป็นอาภรณ์ที่สัตว์ปรารถนา และสตรีทั้งหลาย แสดงว่าบูชายัญแล้วก็จะได้ผลคือ อาภรณ์ที่ปรารถนามีรูปเป็นต้นเหล่านี้ ข้าพเจ้าได้รู้ว่า ผล คือ กามนั้นเป็นมลทินเครื่องเศร้าหมอง ตกอยู่ในกิเลส ยัญทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญผลล้วนแต่มลทินอย่างเดียว เหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงมิได้ยินดีในการเซ่นและการบูชาไฟที่ได้เคยทำมาแล้วแต่ปางก่อน พระศาสดาตรัสถามต่อไปว่า กัสสปะ ก็ใจของท่านไม่ยินดีในอาภรณ์เหล่านั้น คือ รูป เสียง และรส ซึ่งเป็นวัตถุกามแล้ว ก็ที่นั่นใจของท่านยินดีแล้วในสิ่งใดเล่า ในเทวโลกหรือในมนุษย์โลก ท่านจงบอกข้อนั้นแก่เรา พระอรุเวลกัสสปะ กราบทูลว่า ข้าพเจ้าได้เห็นธรรมอันระงับแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองอันเป็นเหตุจักก่อให้เกิดทุกข์ ไม่มีกังวลเข้าพัวพันได้ ไม่ติดอยู่ในกามภพ อันจักไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรมที่บุคคลผู้อื่นจะพื้งนำไป คือ ไม่เป็นวิสัยที่ผู้อื่นจะมาให้ผู้อื่นรู้ได้ต่อผู้ที่ทำให้แจ้ง จึงรู้จำเพาะตัว เหตุนี้ ข้าพเจ้ามิได้ยินดีแล้วในการเซ่นและการบูชาไฟซึ่งได้เคยประพฤติมาแล้ว พระอรุเวลกัสสปะกราบทูลอย่างนี้แล้ว ลุกจากที่นั่งทำผ้าห่มเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ขบศิรชะลงที่พระบาทพระศาสดาทูลประกาศว่า พระองค์เป็นพระศาสดาผู้สอนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นสาวกผู้ฟังคำสอนของพระองค์ ดังนี้ ๒ คน เมื่อพระศาสดาตรัสถามให้พระอรุเวลกัสสปะ



กราบทูลประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเก่าให้ราชบริวารทราบแล้ว น้อมจิตคอยฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ อย่างนี้แล้ว ทรงแสดงอนุปุปพิกขาและอริยสัจ ๔ พระเจ้าพิมพิสารและราชบริวารแบ่งเป็น ๑๒ ส่วน ๑๑ ส่วนได้ดวงจักขุเห็นธรรม ส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์

## ความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร

ครั้งนั้น พระราชประสงค์ของพระเจ้าพิมพิสาร สำเร็จบริบูรณ์พร้อมทั้ง ๕ อย่าง พระองค์จึงกราบทูลความนั้นแด่พระศาสดาว่า ครั้งก่อนเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นราชกุมารยังไม่ได้อภิเษก ได้มีความปรารถนา ๕ อย่าง ข้อต้นว่า ขอให้ท่านผู้เป็นประธานในราชการ พึงอภิเษกเรา ในราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธนี้เถิด ข้อที่ ๒ ว่า ขอท่านผู้เป็นพระอรหันต์รู้เองเห็นเอง โดยชอบ พึงมายังแว่นแคว้นของเราผู้ได้อภิเษกแล้ว ข้อที่ ๓ ว่า ขอเราพึงได้เข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น ข้อที่ ๔ ว่า ขอพระอรหันต์นั้นพึงแสดงธรรมแก่เรา ข้อที่ครบ ๕ ว่า ขอเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น บัดนี้ ความปรารถนาของข้าพเจ้าทั้ง ๕ อย่างนั้นสำเร็จแล้วทุกประการ

## ทรงรับสวนเวฬุวันเป็นอารามสงฆ์

ครั้นพระเจ้าพิมพิสาร กราบทูลความสำเร็จพระราชประสงค์อย่างนี้แล้ว ทรงสรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงพระองค์เป็นอุบาสกแล้วกราบทูลเชิญเสด็จพระศาสดา กับทั้งหมู่สาวก เพื่อเสวยที่พระราชานิเวศน์ในวันพรุ่งนี้แล้ว เสด็จลุกจากที่ประทับถวายเป็นภัตตาหารพระศาสดา ทำประทักษิณเสร็จแล้ว เสด็จกลับพระราชวังแล้ว ตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้ตกแต่งอาหารของควรเคี้ยวควรฉันล้วนแต่อย่างประณีตเสร็จแล้ว ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว ตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปกราบทูลภักตกาล (เวลาฉันอาหาร) พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จไปยังพระราชานิเวศน์ ประทับ ณ อาสนะที่แต่งไว้ถวายเป็นแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้ฉันด้วยอาหารอันประณีตด้วยพระหัตถ์แห่งพระองค์เสร็จแล้ว เสด็จเข้าไปใกล้ประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ทรงพระราชดำริถึงสถานอันควรเป็นที่เสด็จอยู่แห่งพระศาสดา ทรงเห็นว่าพระราชอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่ เป็นที่ไม่ไกลไม่ใกล้นักแต่บ้านบริบูรณ์ด้วยทางเป็นที่ไปและทางเป็นที่มา ควรที่ผู้มีฐานะจะพึงไปถึง กลางวันไม่ไกลนอนกล่นด้วยหม่มมนุษย์ กลางคืนเงียบเสียงที่จะอื้ออึงกึกก้อง ปราศจากลมแต่คนที่เดินเข้าออก สมควร



เป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกเลี่ยงร้อนอยู่ตามวิสัยสมณะ ควรเป็นที่เสด็จอยู่ของพระศาสดา ครั้นทรงพระราชดำริอย่างนี้แล้ว ทรงจับพระเต้าทองเต็มด้วยน้ำหลังลงให้ตกต้องพระหัตถ์ของพระบรมศาสดาถวายพระราชาอุทยานเวฬุวันนั้นแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ปราภว่าพื้นปฐพีก็มปนาทหวั่นไหว พระศาสดาทรงรับแล้วแสดงพระธรรมเทศนาให้พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นและทรงสมาทานอาจหาญรื่นเริงในสัมมาปฏิบัติตามสมควรแล้ว เสด็จขึ้นประทับอยู่ ณ เวฬุวันนั้น พระองค์อาศัยเหตุนี้ ทรงพระอนุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทายกถวายตามปรารถนา การถวายอารามเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในกาลนั้น พระศาสดาทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นแคว้นมคธอย่างนี้แล้ว เสด็จจาริกไปมาในรัฐชนบทนั้น ๆ ประกาศพระศาสนาให้ประชุมชนได้ความเชื่อความเลื่อมใสแล้วปฏิบัติตามหมู่ชนที่ปฏิบัติตามโอวาทคำสั่งสอนยอมตนเป็นสาวกนั้น แบ่งเป็น ๒ พวก คือ บรรพชิตพวก ๑ คฤหัสถ์พวก ๑



## ปริเฉทที่ ๕ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

### พระอัครสาวกทั้งสอง

ครั้งก่อนแต่พระพุทธกาล ในที่ไม่ไกลแต่เมืองราชคฤห์ มีบ้านพราหมณ์ ๒ หมู่ ในบ้านหมู่หนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านชื่ออุปติสสะ (อีกอย่างหนึ่ง ชื่อวังคันตะ) มีภริยาชื่อนางสารี มีบุตรชายคนหนึ่ง เรียกตามโคตรของพ่อว่า อุปติสสะ อีกอย่างหนึ่ง เรียกชื่อตามความที่เป็นลูกของนางสารีว่า สารีบุตร ในบ้านอีกหมู่หนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านชื่อโกลิตะ มีภริยาชื่อนางโมคคัลลี มีลูกชายเรียกชื่อตามโคตรของบิดาว่า โกลิตะ อีกอย่างหนึ่ง เรียกตามความที่เป็นลูกของนางโมคคัลลีว่า โมคคัลลณะ สองตระกูลนั้นเป็นสหายเนื่องกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ บุตรของสองตระกูลนั้นมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน จึงได้เป็นเพื่อนเล่นด้วยกัน มาแต่เด็ก ครั้นเติบโตใหญ่ได้เรียนศิลปศาสตร์ที่ควรเรียนจบแล้ว อุปติสสะและโกลิตะสองสหายนั้น ได้ไปเที่ยวดูการเล่นที่เมืองราชคฤห์ด้วยกันเนื่อง ๆ เมื่อดูอยู่นั้นย่อมรำเริง ในที่ควรรำเริง สดใจในที่ควรสดใจ ให้รางวัลในที่ควรให้ วันหนึ่ง สองสหายนั้นชวนกันไปดูการเล่น แต่ไม่รำเริงเหมือนในวันก่อน ๆ โกลิตะถามอุปติสสะว่า ดูท่านไม่สนุกเหมือนในวันก่อน วันนี้ดูซึมเศร้าไป ท่านเป็นอย่างไรหรือ ฯ อุปติสสะตอบว่า อะไรที่เราจะควรดูในการเล่นนี้มีหรือคนเหล่านี้ทั้งหมด ยังไม่ทันถึงร้อยปี ก็จักไม่มีเหลือ จักล่วงไปหมด ดูการเล่นไม่มีประโยชน์อะไร ควรชวนหาอาหารเครื่องพนักดีกว่า ข้าพเจ้าคิดอยู่อย่างนี้ ส่วนเจ้าเล่าเป็นอย่างไร ฯ โกลิตะตอบว่า ข้าพเจ้าคิดเหมือนอย่างนั้น ฯ สองสหายนั้นมีความเห็นร่วมกันอย่างนั้นแล้ว พาบริวารไปขอบวชอยู่ในสำนักสัทธชัยปริพาชก เรียนลัทธิของสัทธชัยได้ทั้งหมดแล้วอาจารย์ให้เป็นผู้ช่วยสั่งสอนหมู่ศิษย์ต่อไป สองสหายนั้น ยังไม่พอใจในลัทธินั้น จึงนัดหมายกันว่า ใครได้ธรรมวิเศษ จงบอกแก่กัน

ครั้นพระศาสดาได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอนประกาศศาสนาเสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ ณ เวฬุวัน วันหนึ่ง พระอัสสชิซึ่งเป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ เข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ อุปติสสปริพาชกเดินมาแต่ที่อยู่ของปริพาชก ได้เห็นท่านมีอาการน่าเลื่อมใส อยากจะทราบว่า ใครเป็นศาสดาของท่าน แต่ยังไม่อาจถาม ด้วยเห็นว่าเป็นกาลไม่ควร ท่านยังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ จึงติดตามไปข้างหลัง ๆ ครั้นเห็นท่านกลับจากบิณฑบาตแล้ว จึงเข้าไปใกล้พูดจาปราศรัยแล้ว ถามว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สัตถ์ของท่านหมดจดผ่องใส ท่านบวชจำเพาะใคร ใครเป็นศาสดาผู้สอนของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร



ท่านพระอัสสชิตอบว่า ผู้มีอายุ เราบวชจำเพาะพระมหาสมณะ ซึ่งเป็นโอรสศากยราช ออกผนวชจากศากยตระกูล ท่านนั่นแล เป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของท่าน อุปติสสะถามว่า พระศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร ท่านตอบว่า ผู้มีอายุ เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นานในพระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านโดยกว้างขวาง เราจักกล่าวแก่ท่านแต่โดยย่อพอรู้ความ อุปติสสะกล่าวว่า ผู้มีอายุ ช่างเถิด ท่านจะกล่าวน้อยก็ตาม มากก็ตาม กล่าวแต่ความเถิด เราต้องการด้วยความ ท่านจะกล่าวคำให้มากประโยชน์อะไร พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกพอเป็นใจความว่า ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุของธรรมนั้นและความดับแห่งธรรมนั้น พระศาสดาทรงสั่งสอนอย่างนี้

อุปติสสปริพาชกได้ฟังก็ทราบว่าเป็นศาสนานี้แสดงว่า ธรรมทั้งปวงเกิดเพราะเหตุ และจะสงบระงับไปเพราะดับเหตุก่อน พระศาสดาทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติเพื่อสงบระงับเหตุแห่งธรรมเป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ต้องมีความดับเป็นธรรมดา แล้วถามว่าพระศาสดาของเราเสด็จอยู่ที่ไหน ผู้มีอายุ เสด็จอยู่ที่เวฬุวัน ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าไปก่อนเถิด ข้าพเจ้ากลับไปบอกสหายแล้วจะพากันไปเฝ้าพระศาสดา ครั้นพระเถระไปแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของปริพาชกบอกข่าวที่ได้ไปพบพระอัสสชิให้โกสิตปริพาชกทราบแล้วแสดงธรรมนั้นให้ฟัง โกสิตปริพาชกก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนอุปติสสะแล้วชวนกันจะไปเฝ้าพระศาสดา จึงไปลาสัณฺขยผู้อาจารย์ สัณฺขยห้ามไว้อ่อนวอนให้อยู่หลายครั้ง ก็ไม่สนใจ พาบรืวารไปเวฬุวันเฝ้าพระศาสดาทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยกันทั้งสิ้น สองสหายนั้นครั้งนั้นบวชแล้วเรียกกันว่า สารีบุตรและโมคคัลลานะ ส่วนภิกษุเป็นบริวาร ได้ฟังธรรมเทศนา แล้วบำเพ็ญเพียรได้สำเร็จพระอรหัตก่อน

## พระสารีบุตร

เมื่อพระสารีบุตร บวชแล้วได้ ๑๕ วัน พระศาสดาเสด็จอยู่ที่ถ้ำสุกรขาตา เขาคิฆณภูฏ แขวงเมืองราชคฤห์ ปริพาชกผู้หนึ่ง ชื่อทีฆนชะ อัคคิเวสสนโคตร เข้าไปเฝ้าพระศาสดากล่าวปราศรัยแล้วยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ทูลแสดงทิวาฐิของตนว่า พระโคตมะ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจหมด

พระศาสดาตอบว่า อัคคิเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นความเห็นอย่างนั้นก็ต้องไม่ควรแก่ท่าน ท่านก็ต้องไม่ชอบความเห็นอย่างนั้น ตรัสตอบอย่างนี้แล้ว ทรงแสดงสมณพราหมณ์มีทิวาฐิ





๓ จำพวกว่า อัคคีเวสสนะ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีทิฐิว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบใจหมด พวกหนึ่งมีทิฐิว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจหมด พวกหนึ่งมีทิฐิว่า บางสิ่งควรแก่เรา เราชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ทิฐิของสมณพราหมณ์พวกต้น ไกล่ความกำหนดรักใคร่ ยินดีในสิ่งนั้น ๆ ทิฐิของสมณพราหมณ์ พวกที่ ๒ ไกล่ข้างความเกลียดชังสิ่งนั้น ๆ ทิฐิของสมณพราหมณ์พวกที่ ๓ ไกล่ข้างความกำหนดรักใคร่ในของบางสิ่ง ไกล่ข้างความเกลียดชังของบางสิ่ง ผู้รู้ พิจารณาเห็นว่า ถ้าเราจักถือนั้นทิฐินั้นอย่างหนึ่งอย่างใด กล่าวว่ สิ่งนี้แลจริง สิ่งอื่นเปล่า หากจริงไม่ ก็ต้องถือผิดจากคนสองพวกที่มีทิฐิไม่เหมือนกับตน ครั้นความถือผิดกันมีขึ้น ความวิวาทเถียงกันก็มีขึ้น ครั้นความวิวาทมีขึ้น ความพิฆาตหมั่นกันก็มีขึ้น ครั้นความพิฆาตมีขึ้น ความเบียดเบียนกันก็มีขึ้น ผู้รู้เห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละทิฐินั้นเสียด้วย ไม่ทำทิฐิอื่นให้เกิดขึ้นด้วย ความละทิฐิ ๓ อย่างนั้น ย่อมมีด้วยอุบายอย่างนี้ ครั้นทรงแสดงโทษแห่งความถือนั้นด้วยทิฐิ ๓ อย่างนั้นแล้ว ทรงแสดงอุบายเครื่องไม่ถือนั้นต่อไปว่า อัคคีเวสสนะ กายคือรูป ประชุมมหาภูตทั้ง ๔ (ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม) มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เจริญขึ้นเพราะข้าวสุกและขนมสดนี้ ต้องอบรมกันกลืนเหม็น และขัดสีมลทินเป็นนิตย์ มีความแตกกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา ควรพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ อดทนได้ยาก เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร โดยความยากลำบากชำระดูเหตุโทษ เป็นของว่างเปล่า ไม่ใช่ตน เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมละความพอใจรักใคร่กระวนกระวายในกามเสียได้ อนึ่ง เวทนาเป็น ๓ อย่าง คือ สุข ทุกข์ อุเบกขา คือ ไม่ใช่ทุกข์ ไม่ใช่สุข ในสมัยใดเสวยสุข ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยทุกข์และอุเบกขา ในสมัยใดเสวยทุกข์ ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขและอุเบกขา สุข ทุกข์อุเบกขา ทั้ง ๓ อย่างนี้ไม่เที่ยง ปัจจยประชุมทำ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดา อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสุข ทุกข์ อุเบกขา เมื่อเบื่อหน่ายก็ปราศจากกำหนด เพราะปราศจากกำหนด จิตก็พ้นจากความถือนั้น เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็เกิดญาณรู้ว่า พ้นแล้ว อริยสาวกนั้นรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จำจะต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ภิกษุผู้พ้นแล้วอย่างนี้ไม่วิวาทหมั่นเถียงกับผู้ใดด้วยทิฐิของตน โวหารใดเขาพูดกันอยู่ในโลก ก็พูดตามโวหารนั้น แต่ไม่ถือนั้นด้วยทิฐิ

เวลานั้น พระสารีบุตร นั่งถวายนานพักอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์แห่งพระศาสดา ได้ฟังธรรมเทศนาที่ตรัสแก่ที่ชนขปริพาชก จึงดำริว่า พระศาสดาตรัสสอนให้ละการถือนั้นธรรม



เหล่านั้นด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง เมื่อท่านพิจารณาอยู่อย่างนั้น จิตก็พ้นจากอาสวะไม่ถื้อมันด้วย อุปาทาน ส่วนที่ฉนขปริพาชกนั้นเป็นแต่ได้ดวงตาเห็นธรรม ล้นความเคลือบแคลงสงสัยใน พระพุทธศาสนา ทูลสรรเสริญธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสกว่า พระองค์ ภาซิตที่ ตรัสนี้เพราะนัก ๆ พระองค์ทรงประกาศธรรมให้ข้าพเจ้าทราบชัด โดยวิธีเป็นอันมาก ไม่ใช่ แต่อย่างเดียว ดุจบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงในทาง ส่องไฟ ในที่มืด ด้วยประสงค์ว่า คนมีดวงตาก็เห็นรูปฉนั้น ข้าพระองค์ ถึงพระองค์กับทั้งพระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นที่ระลึก ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัย เป็น ที่ระลึกตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป

เมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ สำเร็จพระอรหัตตอย่างนี้แล้ว ท่านได้ตั้งอยู่ ในที่เป็นสาวกเลิศในพระศาสนา โดยคุณธรรมที่มีในตนและอนุเคราะห์สพรหมจารีเพื่อ บรรพชิตด้วยกันในการให้โอวาทสั่งสอน

พระศาสดาทรงสรรเสริญโดยบรรยายหลายประการ ดังตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย คบกับสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด ๆ เธอเป็นคนมีปัญญา อนุเคราะห์สพรหมจารีเพื่อนบรรพชิตทั้งหลาย สารีบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ให้เกิด โมคคัลลานะ เปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วนั้น สารีบุตรยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ ในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องบนที่สูงสุกว่านั้น

เมื่อพระอัครสาวกทั้ง ๒ มาบวชแล้ว กุลบุตรในเมืองราชคฤห์ที่ได้ความเลื่อมใส มาบวชอีกเป็นอันมาก ฝ่ายผู้ไม่เลื่อมใสก็พูดติเตียนว่า พระสมณโคดมปฏิบัติเพื่อทำขายไม่ให้ มีบุตร ทำหญิงให้เป็นหม้าย เข้าไปตัดตระกูลเสีย ดังนี้

วันหนึ่ง พระสารีบุตรเถระถวายวัตรแด่พระบรมศาสดาแล้ว ถวายบังคมลากลับที่พัก ขึ้นบัลลังก์สมาธิ เข้าสมาบัติแล้วพิจารณาดูอายุสังขารแห่งตนก็ทราบชัดว่าจะดำรงอยู่ได้ อีก ๗ วันเท่านั้น จึงดำริต่อไปว่า อาตมาจะมานิพพานในสถานที่ใด พระราหูเถระก็ไป นิพพานที่ปัญทุกัมพลศิลาอาสน์ พระอัญญาโกณฑัญญะก็ไปนิพพานที่ฉัททันต์สระใน หิมวันตประเทศ ต่อนั้น จึงปรารภถึงมารดาว่า มารดาของอาตมานี้ ได้เป็นมารดา พระอรหันต์ถึง ๗ องค์ ถึงอย่างนั้นก็ยังไมเลื่อมใสในพระรัตนตรัย อุปนัษยในมรรคผลจะพึง มีแก่มารดาเราบ้างหรือไม่หนอ ครั้นพิจารณาไปก็ทราบชัดว่า มารดานั้นมีอุปนิสัยแห่ง พระโสดาบัน ควรอาตมาจะไปนิพพานที่เรือนมารดาเถิด เธอจึงไปบอกภิกษุทั้ง ๕๐๐ ว่า เรามีความประสงค์จะไปนาลันทา พระจุนทเถระรับเถระบัญชาออกไปแจ้งแก่พระสงฆ์ทั้งปวง



เมื่อพระสงฆ์ทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วพระสารีบุตรก็พาพระสงฆ์เหล่านั้นไปเฝ้าพระบรมศาสดากราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้ ชีวิตของข้าพระองค์เหลือ ๗ วันเท่านั้น ข้าพระองค์ถวายบังคมลาณิพพาน พระพุทธองค์ตรัสถามว่า สารีบุตร เธอจะไปนิพพานที่ไหน พระเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะไปนิพพาน ณ ห้องที่ข้าพระองค์เกิดในเรือนมารดา พระเจ้าข้า สารีบุตรเธอจงกำหนดกาลนั้นโดยควรเถิด สารีบุตร บรรดาภิกษุทั้งหลายชั้นน้อย ๆ ของเธอจะเห็นพื่ออย่างเธอหาได้ยาก ฉะนั้น เธอจงแสดงธรรมแก่น้อง ๆ ของเธอ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงสำหรับครั้งนี้ก่อนเถิด

พระเถระได้รับประทานโอกาสเช่นนั้น จึงแสดงปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปในอากาศแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายแล้วลงจากอากาศถวายบังคมลาออกจากพระคันธกุฎี

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณาธิคุณ เสด็จลุกออกมาส่งถึงหน้าพระคันธกุฎี พระธรรมเสนาบตี กระทำประทักษิณเวียนรอบ ประคองอัญชลีกราบทูลว่า ในที่สุดสองไชยแสนกลับล่วงมาแล้ว ข้าพระองค์ได้หมอบลงแทบบาทมูลพระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งปณิธานปรารถนาพบพระองค์และแล้วมโนรถของข้าพระองค์ ก็สำเร็จสมประสงค์ ตั้งแต่ได้เห็นพระองค์เป็นปฐมทัศนะ บัดนี้เป็นปัจฉิมทัสสนะแห่งการได้เห็นพระองค์ผู้เป็นนาถของข้าพระพุทธเจ้า ทูลเพียงเท่านี้แล้วถวายบังคมลาออกไปพอควร ก็กราบนมัสการลงที่พื้นพสุธา บ่ายหน้าออกไปจากเขตวนาราม พร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๕๐๐ องค์ พระเถระเดินทางไป ๗ วัน ก็ถึงบ้านนาลันทา มารดาพอได้ทราบข่าวก็ดีใจ จึงสั่งให้คนใช้รีบจัดแจงห้องพักสำหรับพระเถระและพระภิกษุสงฆ์นั้นให้อุปเรวตมาณพหลานชายไปนิมนต์ให้เข้ามาในบ้าน พระเถระจึงพาภิกษุสงฆ์ขึ้นเรือนมารดาแล้วจัดให้พักภายนอก ส่วนตนเองเข้ามาพักห้องที่ตนเกิด พอเวลาค่ำโรคาพาธกล้าได้เกิดแก้มหาเถระ ถึงอาเจียนเป็นโลหิต มารดาเกิดทุกข์ใจเป็นอย่างมาก

ในคำคิณนั้น เทวดาทั้งหลายได้พากันมาเยี่ยมพระเถระเป็นอันมาก เริ่มต้นตั้งแต่ท้าวจตุมหาราช ท้าวโกสีย์ ท้าวสุยาม ท้าวสันดุสิต ตลอดทั้งท้าวมหาพรหม มารดาได้เห็นเข้าเกิดความสงสัย เมื่อเห็นว่างแล้วจึงเข้าไปไต่ถาม พระเถระก็บอกโดยละเอียดและกล่าวว่า ท้าวมหาพรหมองค์นี้แหละแม่ ในวันที่พระบรมครูของลูกประสูติได้อาตาทายมารองรับ ถวายการบำรุงรักษาอยู่เป็นนิตย์ ในวันที่เสด็จลงจากเทวโลกยังกัณณัฏฐถาวร นางสารี



ผู้มารดาได้ฟัง เห็นคุณอันมหาศาล อานุภาพของบุตรเรายังปรากฏถึงเพียงนี้ อานุภาพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นครูของบุตรเรา คงจะสูงกว่านี้เป็นแน่ก็เกิดปีติเบิกบานใจ

### พระเถระทูลลานิพพาน

ต่อแต่นั้นพระมหาเถระก็แสดงธรรมโปรดมารดาพรรณนาพระพุทธรูปคุณแก่นางสารีพราหมณ์ให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลในพุทธศาสนา สมดังความปรารถนาที่อุตสาหะมาสนองพระคุณมารดาแล้วก็เชิญมารดาออกไปพัก เมื่อมารดาออกไปแล้วพระเถระจึงถามพระจุนทเถระว่า เวลาเท่าใด เมื่อรับคำตอบว่า ใกล้รุ่ง จึงสั่งให้พระสงฆ์ทั้งหลายเข้ามาประชุมพร้อมกัน ให้พระจุนทะ ขึ้นนั่งแล้วกล่าวว่า อาวุโส ตลอดเวลา ๔๔ พรรษาที่ท่านทั้งหลายติดตามมา กรรมอันใดที่มีชอบใจท่านทั้งหลายจะพึงมี ท่านทั้งหลายจงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ภิกษุทั้งหลายมีความประมาทสิ่งหนึ่งสิ่งใดในพระมหาเถระ โปรดกรุณาอดโทษแก่พวกกระผมด้วยเถิด พอเวลาอรุณปรากฏ พระธรรมเสนาบดีก็ดับขันธนิพพานในวันปฐมมีแห่งกัตติกมาส เพ็ญเดือน ๑๒ พอวันรุ่งขึ้นพระจุนทะก็ได้จัดแจงฉาปนกิจศพของพระมหาเถระแล้วห่อเอาอัฐินำไปถวายพระพุทธรองค์ พระองค์ตรัสให้สร้างเจดีย์แล้วบรรจุอัฐิธาตุพระเถระไว้ที่ขุมประตูประเศตวันเมืองสาวัตถี แล้วเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร

### พระมหาโมคคัลลานะ

ฝ่ายพระโมคคัลลานะนับแต่อุปสมบทแล้วได้ ๗ วัน ไปทำความเพียรอยู่ที่บ้านกัลลวาลมุตตคาม แขวงมคธ อ่อนใจนั่งโง่งว่งอยู่ พระศาสดาเสด็จไปที่นั่น ทรงแสดงอุบายสำหรับระงับความโง่งว่งสั่งสอนท่านว่า

โมคคัลลานะ เมื่อท่านมีสัญญาอย่างไร ความง่วงนั้นย่อมครอบงำได้ ทำควรทำในใจถึงสัญญานั้นให้มาก ข้อนี้อจะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้แต่นั้นท่านควรตรีกตรองพิจารณาถึงธรรมที่ตัวได้ฟังแล้วและได้เรียนแล้วอย่างใดด้วยน้ำใจของตัว ข้อนี้อจะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ ท่านควรสาธยายธรรมที่ตัวได้ฟังแล้วและได้เรียนแล้วอย่างใดโดยพิสดาร ข้อนี้อจะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้



ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นท่านควรยอนช่องหูทั้งสองข้างและลูบตัวด้วยฝ่ามือ ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นท่านควรลุกขึ้นยืนแล้วลูบนัยน์ตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์ ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นท่านควรทำในใจถึงอาโลกสัญญา คือ ความสำคัญในแสงสว่าง ตั้งความสำคัญว่ากลางวันไว้ในจิตให้เหมือนกันทั้งกลางวันกลางคืน มีใจเปิดเผยฉะนี้ ไม่มีอะไรหุ้มห่อทำจิตอันมีแสงสว่างให้เกิด ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นท่านควรอธิษฐานจงกรมกำหนดหมายเดินทางกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์มีจิตไม่คิดไปภายนอก ข้อนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้ท่านละความง่วงนั้นได้

ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นท่านควรสำเร็จสี่หยา คือ นอนตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้า เหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันจะลุกขึ้นไว้ในใจ พอท่านตื่นแล้วรีบลุกขึ้นด้วยความตั้งใจว่า เราจักไม่ประกอบสุขในการนอน เราจักไม่ประกอบสุขในการเอนข้าง (เอนหลัง) เราจักไม่ประกอบสุขในการเคลิ้มหลับ โมคคัลลანะ ท่านควรสำเหนียกใจอย่างนี้แล

อนึ่ง โมคคัลลานะ ท่านควรสำเหนียกใจอย่างนี้ว่า เราจักไม่ชูงวง (คือถือตัว) เข้าไปสู่ตระกูล เพราะว่า ถ้าภิกษุชูงวงเข้าไปสู่ตระกูล ถ้ากิจการในตระกูลนั้นมีอยู่ ซึ่งเป็นเหตุที่มนุษย์จะไม่นึกถึงภิกษุผู้มาแล้ว ภิกษุก็จะคิดเห็นว่าเดี๋ยวนี้ใครหนอ ยุยงให้เราแตกจากตระกูลนี้ เดี๋ยวนี้คฤมณุษย์พวกนี้มีอาการอดทนระอาใจในเรา เพราะไม่ได้อะไร เธอก็จะมีความเกื้อ ครั้นเกื้อก็จะเกิดความคิดฟุ้งซ่าน ครั้นคิดฟุ้งซ่านแล้ว ก็จะเกิดความไม่สำรวม ครั้นไม่สำรวมแล้ว จิตก็จะห่างจากสมาธิ

อนึ่ง ท่านควรสำเหนียกใจอย่างนี้ว่า เราจักไม่พูดคำซึ่งเป็นเหตุเถียงกัน ถือผิตต่อกัน ดังนี้ เพราะว่าเมื่อคำซึ่งเป็นเหตุเถียงกัน ถือผิตต่อกันมีขึ้น ก็จำจะต้องหวังความพุดมาก เมื่อความพุดมากมีขึ้น ก็จะเกิดความคิดฟุ้งซ่าน ครั้นคิดฟุ้งซ่านแล้วก็จะเกิดความไม่สำรวม ครั้นไม่สำรวมแล้ว จิตก็จะห่างจากสมาธิ อนึ่ง โมคคัลลานะ เราสรรเสริญความไม่คลุกคลีด้วยประการทั้งปวง แต่มิใช่ว่าจะไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยประการทั้งปวง (เมื่อไร) คือเราไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยหมู่ชนทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต ก็แต่ว่าเสนาสนะที่นอนที่นั่ง อันใด เสียงเสียงที่จะอื้ออึงปราศจากลมแต่คนเดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด ควรเป็นที่หลีกเลี่ยงออกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย เราสรรเสริญความคลุกคลีด้วยเสนาสนะเห็นปานนั้น



เมื่อพระศาสดาตรัสสอนอย่างนี้แล้ว พระโมคคัลลณะกราบทูลถามว่า ว่าโดยย่อด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ภิกษุชื่อนาน้อมไปแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วนเกษมจากโยคธรรมล่วงส่วน เป็นพรหมจรรย์บุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระศาสดาตรัสตอบว่า โมคคัลลณะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้สดับว่าบรรดาธรรมทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่น ครั้นได้สดับดังนั้นแล้ว เธอทราบธรรมทั้งปวงชัดด้วยปัญญาอันยิ่ง ครั้นทราบธรรมทั้งปวงชัดด้วยปัญญาอันยิ่งดังนั้นแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงดังนั้นแล้ว เธอได้ เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่ทุกข์ มิใช่สุขก็ดี เธอพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องหน่าย พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องหน่าย พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องดับ พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องสลесคืนในเวทนาทั้งหลายนั้น เมื่อพิจารณาเห็นดังนั้น ย่อมไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสให้สงบได้จำเพาะตัว และทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จำจะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำอย่างนี้อีกมิได้มี ว่าโดยย่อด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้แล ภิกษุชื่อนาน้อมไปแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วนเกษมจากโยคธรรมล่วงส่วน เป็นพรหมจรรย์บุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระมหาโมคคัลลณะ ปฏิบัติตามโอวาทที่พระศาสดาทรงสั่งสอน ก็ได้สำเร็จพระอรหัตในวันนั้น

ในกาลที่พระมหาโมคคัลลณะ พักอาศัยอยู่ที่กาฬศิลาในมคธชนบท หมู่เดียรถีย์ เห็นร่วมกันว่า พระมหาโมคคัลลณะ มีอำนาจมาก สามารถไปสวรรค์ได้ ไปนรกได้ ไปแล้วก็นำเอาข่าวสารจากสวรรค์จากนรกมาบอกแก่ญาติมิตรในเมืองมนุษย์ มนุษย์ทั้งหลายก็เลื่อมใสในพุทธศาสนา พวกเราต้องเสื่อมคลายความนับถือจากมหาชน ดังนั้นเราควรฆ่าพระเถระเสียเถิด ครั้นแล้วจึงเรียโรหิรัพย์จากอุปัฏฐาก จ้างโจรให้ฆ่าพระเถระ พวกโจรพากันไปล้อมจับพระเถระ พระเถระก็ทำปาฏิหาริย์หนีไปได้ทุกครั้ง พอโจรพยายามล้อมจับอยู่ ๒ เดือน ครั้นเมื่อเดือนที่ ๓ พระเถระพิจารณาเห็นกรรมที่ท่านทำไว้ในชาติก่อนติดตามาเห็นควรระงับกรรม จึงยอมให้โจรจับ โจรเมื่อจับได้จึงทุบตีพระเถระจนกระดูกแหลกไม่มีชิ้นดี ครั้นแน่ใจว่าตายแน่ จึงนำเอาร่างของท่านไปทิ้งไว้ในป่า



## พระเถระทูลลานิพพาน

พระมหาเถระดำริว่า เราควรจะไปทูลลาพระบรมศาสดาเสียก่อนจึงนิพพาน ดำริดังนี้แล้วก็รักษากายประธานให้มั่นด้วยกำลังมานเหาะมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลลานิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า โมคคัลลานะ เธอจะนิพพานเมื่อไร ที่ไหน ข้าพระองค์จะนิพพานวันนี้ที่กาฬศิลา พระเจ้าข้า พระเถระตอบ ถ้าเช่นนั้น เธอจงแสดงธรรมแก่ตถาคตก่อน การเห็นสาวกเช่นเธอจะไม่มีอีกต่อไปแล้ว

พระเถระรับพุทธบัญชา ได้ทำปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปในอากาศแสดงธรรม เมื่อจบธรรมเทศนาก็ลงจากอากาศ ถวายอภิวาททูลลาไปยังกาฬศิลาประเทศนิพพานในที่นั้น ในวันสิ้นเดือน ๑๒ หลังจากพระสารีบุตร ๑๕ วัน พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญว่ามีฤทธิ์สามารถให้สิ่งที่ประสงค์สำเร็จได้ และฉลาดในการแนะนำตระกูลที่ไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ไม่ทำศรัทธาและโศกทรัพย์ของเขาให้เสีย ประหนึ่งแมลงผึ้งอันเที่ยวไปในสวนดอกไม้ ไม่ทำสีและกลิ่นของดอกไม้ให้ขำ ถือเอาแต่รสบินไปฉะนั้น แล้วตรัสสอนให้ภิกษุถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างประพฤติดตาม

พระผู้มีพระภาคเสด็จพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลายทรงประธานจุดเพลิงทำฌาปนกิจ ขณะนั้น ฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงมาประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบ มหาชนประชุมสักการะอัฐิธาตุตลอด ๗ วัน พระพุทธองค์โปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ ณ ที่ใกล้ซุ้มประตูเวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์



## ปริเฉทที่ ๖ ศิษย์พราหมณ์พาวรี ๑๖ คน

### ทรงแก้ปัญหามานพ

ฝ่ายพราหมณ์พาวรีออกบวชประพฤติพรตตามลัทธิของพราหมณ์ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี ในที่พรมแดนแห่งเมืองอัสดกะและเมืองอาพกะ เป็นอาจารย์ใหญ่บอกไตรเพทแก่หมู่ศิษย์ ได้ทราบว่าพระโอรสของศากยราชเสด็จออกบรรพชาปฏิญญาพระองค์ว่าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ แสดงธรรมสั่งสอนประชุมชน มีคนเชื่อและเลื่อมใส ยอมตนเป็นสาวกปฏิบัติตามคำสั่งสอนเป็นอันมาก พาวรีพราหมณ์คิดหลากหลายใครจะสืบสวนให้ได้ความ จึงเรียกมานพผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คน มีอชิตมานพเป็นหัวหน้า ผูกปัญหาคนละหมวด ๆ ให้ไปทูลถามมานพทั้ง ๑๖ คนลาอาจารย์แล้วพามานพที่เป็นบริวารไปเฝ้าพระศาสดาที่ป่าสาณเจตีย์ แคว้นมคธ ทูลขอโอกาสถามปัญหาคนละหมวด ๆ ครั้นพระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว อชิตมานพทูลถามปัญหาเป็นที่แรก ๔ ข้อ ดังนี้

### ปัญหาอชิตมานพ

โลกคือหมู่มสัตว์ อันอะไรปิดบังไว้ จึงหลงดูอยู่ในที่มืด เพราะอะไรเป็นเหตุ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกนั้นให้ติดอยู่ และตรัสว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า โลกคือหมู่มสัตว์ อันอวิชชาคือความไม่รู้แจ้งปิดบังไว้แล้ว จึงหลงดูอยู่ในที่มืด เพราะความอยากมีประการต่างๆ และความประมาทเลินเล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ เรากล่าวว่า ความอยากเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกให้ติดอยู่และเรากล่าวว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

อ. อะไรเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกันความอยากซึ่งเป็นดูจกระแสน้ำหลังไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง ความอยากนั้นจะละได้ เพราะธรรมอะไร

พ. เรากล่าวว่า สติเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกันความอยากนั้น และความอยากนั้นจะละได้เพราะปัญญา

อ. ปัญญา สติ กับนามรูปนั้น จะดับไป ณ ที่ไหน ข้าพเจ้าทูลถามแล้ว ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพเจ้า





พ. เราจะแก้ปัญหาก็ที่ท่านถามถึงที่ดับนามรูปสิ้นเชิง ไม่มีเหลือแก่ท่าน เพราะวิญญาณดับไปก่อน นามรูปจึงดับไป ณ ที่นั่นเอง

อ. ชนผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่สองพวกนี้มีอยู่ในโลกเป็นอันมาก ข้าพเจ้าขอทูลถามถึงความประพฤติกของชนสองพวกนั้น พระองค์มีพระปัญญาแก่กล้าของตรัสบอกแก่ข้าพเจ้า

พ. ภิกษุผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่ต้องเป็นผู้ไม่กำหนดในกามทั้งหลาย มีใจไม่ชุ่มมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็อชิตมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว โมฆราชมาณพปรารภจะทูลถามปัญหา ได้ยินว่า โมฆราชมาณพนั้นถือตัวว่าเป็นคนมีปัญญากว่ามาณพทั้ง ๑๕ คน คิดจะทูลถามก่อนแต่เห็นว่า อชิตมาณพเป็นผู้ใหญ่กว่า จึงยอมให้ทูลถามก่อน ครั้น อชิตมาณพทูลถามแล้ว จึงปรารภจะทูลถามเป็นที่ ๒ พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการอย่างนั้นแล้วตรัสห้ามว่า โมฆราช ท่านยอมให้มาณพอื่นถามก่อนเถิด โมฆราชมาณพก็หยุดนิ่งอยู่

## ปัญหาติสสเมตเตยยมาณพ

ลำดับนั้น ติสสเมตเตยยมาณพ ทูลถามปัญหาเป็นที่ ๒ ว่า ใคร ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือ เต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของใครไม่มีใครรู้ ส่วนข้างปลายทั้งสอง (คืออดีตกับอนาคต) ด้วยปัญญาแล้วไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) พระองค์ตรัสว่า ใครเป็นมหาบุรุษ ใครล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย ปราศจากความอยากแล้ว มีสติระลึกได้ทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโดยชอบแล้ว ดับเครื่องร้อนกระวนกระวายเสียได้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือ เต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของภิกษุนั้นแลไม่มี ภิกษุนั้นแลรู้ส่วนข้างปลายทั้งสองด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าวว่า ภิกษุนั้นแลเป็นมหาบุรุษ ภิกษุนั้นแลล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้



## ปัญหาปุณณกมณพ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ติสสเมตเตยยามณพทูลถามอย่างนี้แล้ว ปุณณกมณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๓ ว่า บัดนี้ มีปัญหามาถึงพระองค์ผู้หาความหวาดหวั่นมิได้ รู้เหตุที่เป็นรากเหง้าของสิ่งทั้งปวง ข้าพเจ้าขอทูลถาม หมู่มนุษย์ในโลกนี้ คือ ฤๅษี กษัตริย์ พราหมณ์ เป็นอันมาก อาศัยอะไรจึงบูชาัญญুবวงสรวงเทวดา ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพเจ้า

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่มนุษย์เหล่านั้น ยอยากได้ของที่ตนปรารถนา อาศัยของที่มีขราทรุดโทรม จึงบูชาัญญুবวงสรวงเทวดา

ป. หมู่มนุษย์เหล่านั้น ถ้าไม่ประมาทในัญญของตน จะข้ามพ้นชาติขราได้บ้างหรือไม่

พ. หมู่มนุษย์เหล่านั้น มุ่งลาภที่ตนหวังจึงพูดสรรเสริญการบูชาัญญ รำพันสิ่งที่ตัวใคร่ ก็เพราะอาศัยลาภ เรากล่าวว่า ผู้บูชาัญญเหล่านั้นยังเป็นคนกำหนดยินดีในภพ ไม่ข้ามพ้นชาติขราไปได้

ป. ถ้าผู้บูชาัญญเหล่านั้น ข้ามพ้นชาติขรา เพราะัญญของตนไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลก หรือในมนุษยโลก ข้ามพ้นชาติขรานั้นได้แล้ว

พ. ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนในโลกไหน ๆ ของผู้ใดไม่มี เพราะได้พิจารณาเห็นธรรมที่ยิ่งและหย่อนในโลก เรากล่าวว่า ผู้นั้นซึ่งสงบระงับได้ไม่มีทุจริตความประพฤติชั่วอันจะทำให้มัวหมอง ดุจคว้นไฟอันจับเป็นเขม่าไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิตหาความอยากทะเยอทะยานมิได้ ข้ามพ้นชาติขราไปได้แล้ว

## ปัญหาเมตตคฺคฺมาณพ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ปุณณกมณพทูลถามอย่างนี้แล้ว เมตตคฺคฺมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๔ ว่า ข้าพเจ้าขอทูลถาม ขอพระองค์จงตรัสข้อความที่จะทูลถามนั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทราบว่ พระองค์ถึงที่สุดจบไตรเพท มีจิตอันได้อบรมดีแล้ว ทุกข์ในโลกหลายประการ ไม่ใช่แต่อย่างเดียวนี้ มีมาแล้วแต่อะไร

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านถามเราถึงเหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ เราจักบอกแก่ท่านตามรู้เห็น ทุกข์ในโลกนี้มีอุปธิคือกรรมและกิเลสเป็นเหตุ ล้วนเกิดมาแต่อุปธิ ผู้ใดเป็นคนเขลาไม่รู้แล้วกระทำอุปธินั้นให้เกิดขึ้น ผู้นั้นย่อมถึงทุกข์เนื่อง ๆ เหตุนั้นเมื่อรู้เห็นว่าเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ อย่ากระทำให้เกิดมี



ม. ข้าพเจ้าทูลถามข้อใด ก็ทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าขอทูลถามข้ออื่นอีก ขอเชิญพระองค์ทรงแก้อย่างไรผู้ที่มีปัญญาจึงข้ามพ้นห้วงทะเลใหญ่ คือชาติขราและโสภพิไรราพันเสียได้ ขอพระองค์จงทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพเจ้า เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์คงทรงทราบแล้ว

พ. เราจักแสดงธรรมที่จะพึงเห็นแจ้งด้วยตนเองในอัตภาพนี้ ไม่ต้องพิศวงตามคำของผู้อื่น คือ อย่างนี้ ๆ ที่บุคคลได้ทราบแล้วจะเป็นผู้มีสติ ดำเนินข้ามความอยากอันให้ติดอยู่ในโลกเสียได้

ม. ข้าพเจ้ายินดีธรรมที่สูงสุคนั้นเป็นอย่างยิ่ง

พ. ท่านรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ในส่วนเบื้องบน (คืออนาคต) ในส่วนเบื้องต่ำ (คืออดีต) ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) จงบรรเทาความเพลิดเพลिनความยึดมั่น ในส่วนเหล่านั้นเสีย วิญญานของท่านจะไม่ตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่เลินเล่อ ได้ทราบแล้ว ละความถือมั่นของเราเสียได้แล้ว จะละทุกข์คือชาติขราและโสภพิไรราพันในโลกนี้ได้

ม. ข้าพเจ้าขอบใจพระวาจาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ธรรมอันไม่มีอุปธิ พระองค์ทรงแสดงชอบแล้ว พระองค์คงละทุกข์ได้แน่แล้ว เพราะว่าพระองค์ได้ทรงทราบธรรมนี้แล้ว แม้ท่านผู้รู้ที่พระองค์ทรงสั่งสอนอยู่เป็นนิตย ไม่หยุดหย่อน คงละทุกข์นั้นได้ด้วยเป็นแน่ เหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้มาถวายบังคมพระองค์ ด้วยตั้งใจจะให้ทรงสั่งสอนข้าพเจ้าเป็นนิตย ไม่หยุดหย่อนเหมือนอย่างนั้นบ้าง

พ. ท่านรู้ว่าผู้ใดเป็นพราหมณ์ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ติดข้องอยู่ในกามภพ ผู้นั้นแลข้ามล่วงเหตุแห่งทุกข์ ดุจห้วงทะเลอันใหญ่นี้ได้แน่แล้ว ครั้นข้ามถึงฝั่งแล้วเป็นคนไม่มีกิเลสอันตรึงจิต สิ้นความสงสัย ผู้นั้นครั้นรู้แล้วถึงที่สุดจบไตรเพทในศาสนานี้ สิ้นความสงสัย ละธรรมที่เป็นเหตุติดข้องอยู่ในภพน้อยภพใหญ่เสียได้แล้ว เป็นคนมีความอยากสิ้นแล้ว ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หาความอยากทะเยอทะยานมิได้ เรากล่าวว่าผู้นั้นแลข้ามพ้นชาติขราได้แล้ว



## ปัญหาโรตกมานพ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็เมตตคฺวุฒาณพทุลลามาแล้ว โรตกมานพทุลลามาปัญหาเป็นที่ ๕ ว่า ข้าพเจ้าทุลลามาพระองค์ ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพเจ้า ๆ อยากจะฟังพระวาจาของพระองค์ ข้าพเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว จะศึกษาข้อปฏิบัติซึ่งเป็นเครื่องดับกิเลสของตน พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเป็นคนมีปัญญา มีสติ ทำความเพียรในศาสนานี้เถิด

ธ. ข้าพเจ้าได้เห็นพระองค์ผู้เป็นพราหมณ์ หากังวลมิได้เที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก เหตุนั้น ข้าพเจ้าขอถวายบังคมพระองค์ ขอพระองค์ทรงเปลื้องข้าพเจ้าเสียจากความสงสัยเถิด

พ. เราเปลื้องใคร ๆ ในโลก ผู้ยังมีความสงสัยอยู่ไม่ได้ เมื่อท่านรู้ธรรมอันประเสริฐก็จะข้ามห้วงทะเลใหญ่ คือ กิเลสอันนี้เสียได้เอง

ธ. ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาแสดงธรรมอันสัจจจากกิเลสที่ข้าพเจ้าควรจะรู้ สอนให้เป็นคนโปรง ไม่ขัดข้อง ดุจอากาศสงบระงับกิเลสเสียได้ ไม่อาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเที่ยวอยู่ในโลกนี้

พ. เราจะบอกอุบายเครื่องสงบระงับกิเลส ซึ่งจะเห็นเองไม่ต้องเชื่อตามตินขาวที่บุคคลได้ทราบแล้ว จะมีสติข้ามความอยากที่ตรึงใจไว้ในโลกเสียได้แก่ท่าน

ธ. ข้าพเจ้าขอใจอุบายเครื่องสงบระงับกิเลสอันสูงสุดนั้นเป็นอย่างยิ่ง

พ. ถ้าท่านรู้ว่าความทะยานอยากทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ ท่ามกลางเป็นเหตุให้ติดข้องอยู่ในโลก ท่านอย่าทำความทะยานอยาก เพื่อจะเกิดในภพน้อยใหญ่

## ปัญหาอุปสัฎฐมานพ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็โรตกมานพทุลลามาอย่างนี้แล้ว อุปสัฎฐมานพทุลลามาปัญหาเป็นที่ ๖ ว่า ลำพังข้าพเจ้าผู้เดียว ไม่ได้อาศัยอะไรแล้ว ไม่อาจข้ามห้วงทะเลใหญ่ คือ กิเลสได้ ขอพระองค์ตรัสบอกอารมณ์ที่หน่วงเหนี่ยวซึ่งข้าพเจ้าจะควรอาศัยข้ามห้วงนี้แก่ข้าพเจ้าเถิด



พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งอาภิญญายตนฌาน อาศัยอารมณ์ว่าไม่มี ๆ ดังนี้ ข้ามหวังเสียเถิด ท่านจงละกามทั้งหลายเสีย เป็นคนเว้นจากความสงสัย เห็นธรรมที่สิ้นไปแห่งความทะเยอทะยานอยากให้ปรากฏชัดทั้งกลางคืนกลางวันเถิด

อุ. ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวงแล้วล่วงฌานอื่นได้แล้วอาศัยอาภิญญายตนฌาน (คือความเพ่งใจว่า ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์) น้อมใจแล้วในอาภิญญายตนฌาน ซึ่งเป็นธรรมที่เปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐสุด ผู้นั้น จะตั้งอยู่ในอาภิญญายตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อมบ้างหรือ

พ. ผู้นั้นจะตั้งอยู่ในอาภิญญายตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อม

อุ. ถ้าผู้นั้นจะตั้งอยู่ในอาภิญญายตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อมสิ้นไปเป็นอันมาก เขาจะเป็นคนยังยืนอยู่ในอาภิญญายตนฌานนั้นหรือจะดับขันธปรินิพพาน วิญญานของคนเช่นนั้นจะเป็นฉันท

พ. เปลวไฟอันกำลังลมเป่าแล้วดับไป ไม่ถึงความนับว่าได้ไปแล้วในทิศไหน ฉันท ท่านผู้รู้พ้นไปแล้วจากกองนามรูป ย่อมดับไม่มีเชื้อเหลือ (คือดับพร้อมทั้งกิเลสทั้งขันธ์) ไม่ถึงความนับว่าไปเกิดเป็นอะไร ฉันทนั้น

อุ. ท่านผู้นั้นดับไปแล้ว หรือว่าเป็นแต่ไม่มีตัว หรือจะเป็นผู้ตั้งอยู่ยังยืนหาอันตรายมิได้ ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ความชื่อนั้นแก่ข้าพเจ้า เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว

พ. ประมาณแห่งเบญจขันธ์ของผู้ที่ดับปรินิพพานแล้วมิได้มี กิเลสซึ่งเป็นเหตุกล่าว ผู้นั้นว่าไปเกิดเป็นอะไรของผู้นั้นก็มีได้มี เมื่อธรรมทั้งหลาย (มีขันธ์เป็นต้น) อันผู้นั้นขจัดได้หมดแล้ว ก็ตัดทางแห่งถ้อยคำที่จะพูดถึงผู้นั้นว่าเป็นอะไรเสียทั้งหมด

## ปัญหานันทมามพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่อุปสีวมาณพพุลถามอย่างนี้แล้ว นันทมามพพุลถามปัญหาเป็นที่ ๗ ว่า ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีมีอยู่ในโลกนี้ ชื่อนี้เป็นอย่างไร เขาเรียกคนถึงพร้อมด้วยญาณ หรือถึงพร้อมด้วยการเลียงชีวิต ว่าเป็นมุนี

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่กล่าวคนว่าเป็นมุนีด้วยความเห็นด้วยความสดับ หรือด้วยความรู้ เรากล่าวว่า คนใดทำตนให้ปราศจากกองกิเลส เป็นคนหากิเลสไม่ได้ ไม่มีความหวังทะยานอยากเที่ยวอยู่ คนผู้นั้นแลชื่อว่ามุนี



น. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความเห็น ด้วยความฟัง ด้วยศีลและพรตและด้วยวิธีเป็นอันมาก สมณพราหมณ์เหล่านั้นประพฤติในวิธีเหล่านั้น ตามที่ตนเห็นว่าเป็นเครื่องบริสุทธิ์ ข้ามพ้นชาติชราได้แล้วบ้างหรือหาไม่ ข้าพเจ้าทูลถาม ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด

พ. สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงประพฤติอย่างนั้น เรากล่าวว่า พ้นชาติชราไม่ได้แล้ว

น. ถ้าพระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามห้วงไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกหรือในมนุษยโลก ข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว

พ. เราได้กล่าวว่า สมณพราหมณ์ อันชาติชราครอบงำแล้วหมดทุกคน แต่เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดในโลกนี้จะอารมณ์ที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้รู้ และศีลพรตกับวิธีเป็นอันมากเสียทั้งหมด กำหนดรู้ตณฺหาว่าเป็นโทษควรละแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้สมณพราหมณ์เหล่านั้นแล ข้ามห้วงได้แล้ว

น. ข้าพเจ้าขอบใจพระวาทะของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแสดงธรรม อันไม่มีอุปธิ (กิเลส) ขอบแล้ว แม้ข้าพเจ้าก็เรียกสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่าผู้ข้ามห้วงได้แล้ว เหมือนพระองค์ตรัส

## ปัญหาหมกมณฑ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่นั้นทมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว หมกมณฑพทูลถาม ปัญหาเป็นที่ ๘ ว่า ในปางก่อนแต่ศาสนาของพระองค์ อาจารย์ทั้งหลายได้ยืนยันว่า อย่างนั้น ได้เคยมีมาแล้ว อย่างนี้จักมีต่อไปข้างหน้า คำนี้ล้วนเป็นแต่ว่าอย่างนี้ ๆ มีแต่จะทำความตริก ให้ฟังมากขึ้น ข้าพเจ้าไม่พอใจในคำนั้นเลย ขอพระองค์ตรัสบอกธรรมเป็นเหตุถอนตัณหา ที่ข้าพเจ้าทราบแล้วจะพึงเป็นคนมีสติข้ามล่งตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลกแก่ข้าพเจ้าเถิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ชนเหล่าใด ได้รู้ว่า นิพพานเป็นที่บรรเทาความกำหนด พิจารณาในอารมณ์ที่รัก ซึ่งได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้ดมแล้ว ได้ชิมแล้ว ได้ถูกต้องแล้ว และได้รู้ แล้วด้วยใจและเป็นธรรมไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว ชนผู้สงบระงับกิเลสได้แล้วนั้น ข้ามล่งตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลกได้แล้ว



## ปัญหาโตเทยมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหากที่หมกมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว โมฆราชมาณพปรารภจะทูลถามปัญหาอีก พระศาสดาตรัสห้ามให้รอก่อนเหมือนหนหลัง โตเทยมาณพจึงทูลถามปัญหาเป็นที่ ๙ ว่า กามทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี และผู้ใดข้ามล่วงความสงสัยเสียได้ ความพ้นของผู้นั้นเป็นเช่นไร

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ความพ้นของผู้นั้น ที่จะเป็นอย่างอื่นอีกมิได้มี (อธิบายว่าผู้นั้นพ้นจากกาม จากตัณหา จากความสงสัยแล้ว กามก็ดี ตัณหาก่ดี ความสงสัยก็ดี จะกลับเกิดขึ้น ผู้นั้นจะต้องเพียรพยายามเพื่อจะทำตนให้พ้นไปอีกหาไม่ ความพ้นของผู้นั้นเป็นอันคงที่ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น)

ต. ผู้นั้นเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานหรือไม่มี เป็นคนมีปัญญาแท้ หรือเป็นแต่ก่อตัณหาและทิฏฐิให้เกิดขึ้นด้วยปัญญา ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านผู้มุนีนั้นได้ด้วยอย่างไร ขอพระองค์ตรัสบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด

พ. ผู้นั้นเป็นคนไม่มีความหวังทะเยอทะยาน จะเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานก็หาไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ จะเป็นแต่คนก่อตัณหาและทิฏฐิให้เกิดขึ้นด้วยปัญญาก็หาไม่ ท่านจงรู้จักมุนีว่า คนไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพ อย่างนี้เถิด

## ปัญหากัปมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหากที่โตเทยมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว กัปมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๐ ว่า ขอพระองค์ตรัสบอกธรรมซึ่งจะเป็นที่พึ่งพำนักของชนอันชราและมรณะมาถึงรอบข้าง ดุจเกาะอันเป็นที่พำนักอาศัยของชนผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสาคร เมื่อเกิดคลื่นที่น่ากลัวใหญ่แก่ข้าพเจ้า อย่าให้ทุกข์นี้มีได้อีก

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวว่านิพพานอันไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหาเครื่องถื้อมัน เป็นที่สิ้นแห่งชราและมรณะนี้แล เป็นดุจเกาะ หาใช้ธรรมอื่นไม่ ชนเหล่าใดรู้นิพพานนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว ชนเหล่านั้น ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ไม่ต้องเดินไปในทางของมารเลย



## ปัญหาชตุกัณณิมาณพ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่กัปมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว ชตุกัณณิมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๑ ว่า ข้าพเจ้าได้ทราบว่พระองค์ไม่ใช่ผู้ใคร่กาม ข้ามลวงห้วงกิเลสเสียได้แล้ว จึงมาเฝ้าเพื่อจะทูลถามพระองค์ผู้หากิเลสถามมิได้ ขอพระผู้มีพระภาค ผู้มีพระปัญญาดูดวงตาเกิดพร้อมกับตรัสรู้ จงแสดงธรรมอันระงับแก่ข้าพเจ้าโดยถ่องแท้ เหตุว่พระองค์ทรงผจญกิเลสถามให้แห้งหายได้ ดูพระอาทิตย์อันส่องแผ่นดินให้แห้งด้วยรัศมี ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญากว้างใหญ่ราวกับแผ่นดิน ตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติชราในอัฐภาพนี้ที่ข้าพเจ้าควรจะทราบแก่ข้าพเจ้าผู้มีปัญญาน้อยเถิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่ ท่านจงนำความกำหนดในกามเสียให้สิ้น เห็นความออกไปจากกามโดยเป็นความเกษมเถิด กิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดไว้ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ซึ่งควรจะสละเสีย อย่าเสียดแทงใจของท่านได้ กังวลได้มีแล้วในปางก่อน ท่านจงให้กังวลนั้นเหือดแห้งเสีย กังวลในภายหลังอย่าให้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจักไม่ถือเอากังวลในท่ามกลาง ท่านจักเป็นคนสงบระงับกังวลได้เทียวอยู่ อาสวะ (กิเลส) ซึ่งเป็นเหตุถึงอำนาจมัจจุราชของชนผู้ปราศจากความกำหนดในนามรูปโดยอาการทั้งปวงมิได้มี

## ปัญหาภัทราวุธมาณพ

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ชตุกัณณิมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว ภัทราวุธมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๒ ว่า ข้าพเจ้าทูลขออาราธนาพระองค์ผู้ทรงละอาลัยตัดตัณหาเสียได้ไม่หวั่นไหว (เพราะโลกธรรม) ละความเพลิดเพลिनเสียได้ ข้ามห้วงกิเลสพ้นไปได้แล้ว ละธรรมเป็นเครื่องให้ดำริ (ไปต่าง ๆ) คือตัณหาและทิฏฐิได้แล้ว มีพระปรีชาญาณอันดี ชนที่อยู่ชนบทต่าง ๆ อยากจะฟังพระวาทะของพระองค์ มาพร้อมกันแล้วจากชนบทนั้น ๆ ได้ฟังพระวาทะของพระองค์แล้วจักกลับไปจากที่นี่ ขอพระองค์จงทรงแก้ปัญหาเพื่อชนเหล่านั้น เพราะว่ธรรมนั้นพระองค์ได้ทราบแล้ว

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่ หมู่ชนนั้นควรจะนำตัณหาที่เป็นเหตุถื้อมัน ในส่วนเบื่องบน เบื่องต่ำ เบื่องขวา คือ ท่ามกลางทั้งหมดให้สิ้นเชิง เพราะเขาถื้อมันสิ่งใด ๆ ในโลก มารย้อมติดตามเขาได้โดยสิ่งนั้น ๆ เหตุนั้นเมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นหมู่สัตว์ผู้ติดอยู่ในวัฏฏะ เป็นที่ตั้งแห่งมารนี้ว่า ติดอยู่เพราะความถื้อมันดังนี้ ฟังเป็นคนมีสติ ไม่ถื้อมันกังวลในโลกทั้งปวง





## ปัญหาอุทฺตมมานพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่ภทฺทราวุธมานพทูลถามอย่างนี้แล้ว อุทฺตมมานพทูลถามปัญหาเป็นที ๑๓ ว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหาจึงมาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงนั่งบำเพ็ญฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลี หอาสวะมิได้ ได้ทรงทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้วบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์ จงทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องพ้นจากกิเลสที่ควรรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชา ความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโหมันสเสียทั้งสองอย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วง เป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มีอุเบกขา กับสติเป็นธรรมบริสุทธิ์ มีความตรึงกอดปรด้วยธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่าเป็นธรรมเครื่องพ้นจากกิเลส ที่ควรรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชา ความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย

อุ. โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไร เป็นเครื่องสัจจของโลกล้วน ท่านกล่าวกันว่า นิพพาน ๆ ดังนั้น เพราะอะไรจะได้

พ. โลกมีความเพติดเพลินผูกพันไว้ ความตรึงเป็นเครื่องสัจจของโลกล้วน ท่านกล่าวกันว่า นิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะละตัณหาเสียได้

อุ. เมื่อบุคคลมีสติระลึกร้อยอย่าง ร้อยอยู่ วิญญูณจึงจะดับ ข้าพเจ้าทั้งหลายมาเฝ้าแล้ว เพื่อทูลถามพระองค์ ขอให้ได้ฟังพระวาจาของพระองค์เถิด

พ. เมื่อบุคคลไม่เพติดเพลิน เวทนาทั้งภายในภายนอก มีสติระลึกร้อยอย่างนี้ วิญญูณจึงจะดับ

## ปัญหาโปสาลมานพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่อุทฺตมมานพทูลถามอย่างนี้แล้ว โปสาลมานพทูลถามปัญหาเป็นที ๑๔ ว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงสำแดงพระปรีชาญาณในกาลเป็นอดีต ไม่ทรงหวั่นไหว (เหตุสุขทุกข์) มีความสงสัยอันตัดเสียได้แล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพเจ้าขอทูลถามถึงญาณของบุคคล ผู้มีความกำหนดหมายในรูปแจ้งชัด (คือได้บรรลุรูปฌานแล้ว) ละรูปารมณทั้งหมดได้แล้ว (คือล่วงรูปฌานขึ้นไปแล้ว) เห็นอยู่ทั้งภายในภายนอกว่า ไม่มีอะไรสักน้อยหนึ่ง (คือบรรลุรูปฌาน ที่เรียกว่า อากิญจัญญายตนะ) บุคคลเช่นนั้นจะควรแนะนำสั่งสอนให้ทำอย่างไรต่อไป



พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ตถาคต ทราบภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญูญาณทั้งหมด จึงทราบบุคคลผู้เช่นนั้นแม้อย่างตั้งอยู่ในโลกนี้ว่า มีอหังสตัณห์เข้าไปในอากิญจัญญายตนภพ มีอากิญจัญญายตนภพเป็นที่ไปในเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้นรู้ว่ากรรมอันเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ มีความเพลิดเพลนยินดีเป็นเครื่องประกอบ ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น ย่อมพิจารณาเห็นสหชาตธรรมในอากิญจัญญายตนภพนั้น (คือ ธรรมที่เกิดพร้อมกันกับภพนั้น) แจ่มชัดโดยลักษณะ ๓ (คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว) ข้อนี้เป็นญาณอันถ่องแท้ของพราหมณ์ เช่นนั้น ผู้มีพรหมจรรย์ได้ประพาสจิตแล้ว

### ปัญหาโมฆราชมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็ไปสาลมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว โมฆราชมาณพกราบทูลว่า ข้าพเจ้าได้ทูลถามปัญหาถึง ๒ ครั้งแล้ว พระองค์ไม่ทรงแก้ประทานแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ยินว่า ถ้าทูลถามถึง ๓ ครั้งแล้ว พระองค์จะทรงแก้ ครั้นว่าอย่างนี้แล้วทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๕ ว่า โลกนี้ก็ดี โลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับทั้งเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุฉะนี้ จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ผู้มีพระปรีชาเห็นล่องสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพเจ้าจะพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราช (ความตาย) จึงจะไม่แลเห็น คือว่า จักไม่ตามทัน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นคนมีสติ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่า ตัวของเราเสียทุกเมื่อเกิด ท่านจะข้ามล่องมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายอย่างนี้ ท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แล มัจจุราชจึงแลไม่เห็น

### ปัญหาปิงคิยมาณพ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็โมฆราชมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว ปิงคิยมาณพทูลถามปัญหาเป็นที่ ๑๖ ว่า ข้าพเจ้าเป็นคนแก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ดวงตาของข้าพเจ้าก็เห็นไม่กระจ่าง หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพเจ้าอย่าเป็นคนหลงฉิบหายเสียในระหว่างเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพเจ้าควรรู้เป็นเครื่องละชาติชราในอัทธภาพนี้เสีย

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านเห็นว่า ขนทั้งหลายผู้ประมาทแล้ว ย่อมเดือดร้อนเพราะรูปเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็นคนไม่ประมาทละความพอใจในรูปเสีย จะได้ไม่เกิดอีก



ป. ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ เป็น ๑๐ ทั้งทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ ที่พระองค์ไม่เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้รู้แล้วเมื่อน้อยหนึ่งมิได้มีในโลก ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพเจ้าควรรู้ เป็นเครื่องละชาติขราในอภัพนี้เสีย

พ. เมื่อท่านเห็นหมู่มนุษย์ อันค้นหาครอบงำแล้ว มีความเดือดร้อนเกิดแล้ว อันชรา ถึงรอบข้างแล้ว เหตุนั้น ท่านจึงเป็นคนไม่ประมาทละค้นหาเสีย จะได้ไม่เกิดอีก

ในกาลเป็นที่สุดแห่งปัญหาที่พระศาสดาทรงพยากรณ์ มาณพ ๑๕ คน (เว้นไว้แต่ ปิงคิยมาณพ) ส่งใจไปตามธรรมเทศนาก็มีจิตพ้นจากอาสวะไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน ส่วนปิงคิยะ เป็นแต่ได้ญาณเห็นธรรม ได้ยินว่า ปิงคิยมาณพนั้นคิดถึงพราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์ ในระหว่างที่นั่งฟังธรรมเทศนาว่า ลูกของเราหาได้ฟังธรรมเทศนาที่ไพเราะอย่างนี้ไม่ อาศัยโทษที่ฟังชานเพราะความรักอาจารย์นั้น จึงไม่อาจทำจิตให้สิ้นอาสวะได้

### माणพ ๑๖ คน ทูลขออุปสมบท

माणพ ๑๖ คนกับทั้งบริวารนั้นทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตให้เป็น ภิกษุด้วยพระวาจาว่า ท่านทั้งหลายเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านทั้งหลาย ประพฤติพรหมจรรย์เกิด ดังนี้ ฝ่ายพระปิงคิยะ ทูลลาพระศาสดากลับไปแจ้งข่าวแก่พราหมณ์ พาวรีผู้อาจารย์แล้ว แสดงธรรมเทศนาแก้ปัญหา ๑๖ ข้อนั้นให้ฟัง ภายหลังได้สดับโอวาท ที่พระศาสดาสั่งสอน จึงทำจิตให้พ้นจากอาสวะได้ ส่วนพราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์ บรรลุ ธรรมาภิสมัย แต่เพียงชั้นเสขภูมิ



## ปริเฉทที่ ๗ ประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา

### ประวัติพระราชา

วันหนึ่ง พระศาสดาทรงพระดำเนินอยู่ในพระวิหาร ทอดพระเนตรเห็นราชพราหมณ์ มีร่างกายอันผอม มีผิวพรรณเศร้าหมองไม่สดใส จึงตรัสถามได้ว่า ราชพราหมณ์อยาก จะบวช แต่ไม่มีใครบวชให้ เมื่อไม่ได้บวชสมประสงค์ จึงได้เป็นเช่นนั้น จึงรับสั่งถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครระลึกถึงอุปการะของพราหมณ์ผู้นั้นได้บ้าง พระสารีบุตรทูลว่า ข้าพเจ้านึกได้อยู่ วันหนึ่ง ข้าพเจ้าเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์ผู้นั้นได้ถวายอาหารแก่ข้าพเจ้าทัพพีหนึ่ง พระศาสดาตรัสว่า ดีละๆ สารีบุตร สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูกตเวทีย่อย่างนั้น สารีบุตรให้พราหมณ์นั้นบวชเถิด ครั้นทรงพระอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชราชพราหมณ์อย่างนี้แล้ว ตรัสสั่งให้เลิกอุปสมบทด้วยสรณคมน์ ๓ ที่ได้ทรงอนุญาตไว้แล้วแต่เดิม ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป ทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบททุกุลบุตรด้วยอุตติจตุตถกรรมวาจา คือประกาศสงฆ์ให้ทราบความที่จะอุปสมบทคนชื่อนั้น ครั้งหนึ่งก่อน เรียกว่าอุตติ แล้วประกาศให้สงฆ์รู้ว่า สงฆ์อุปสมบทคนชื่อนั้นอีก ๓ ครั้ง เรียกว่าอนุสาวนา อย่างนี้เรียกว่า อุปสมบทด้วยอุตติจตุตถกรรมวาจา ภายหลังทรงพระปรารภเหตุนี้ ๆ ทรงตั้งแบบแผนสำหรับอุปสมบทขึ้นโดยลำดับ

ฝ่ายพระราชา ครั้นอุปสมบทแล้ว วันหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า ขอพระองค์จงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าโดยย่อ ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ฟังแล้วจักหลีกออกจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว เป็นคนไม่ประมาท มีความเพียร สงัดใจไปในภาวนา พระศาสดาตรัสสอนว่า ราคะ สิ่งใดเป็นมาร ท่านจงละความกำหนัดพอใจในสิ่งนั้นเสีย อะไรเล่าชื่อว่ามาร ? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตน มีความสิ้นไป เสื่อมไป เกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นธรรมดา ชื่อว่ามาร ท่านจงละความกำหนัดพอใจในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นเสีย พระราชา รับโอวาทที่พระศาสดาตรัสสอนอย่างนี้แล้ว เทียวจาริกไปกับพระสารีบุตร ปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุพระอรหัต พระสารีบุตรพามาเฝ้าพระศาสดา พระองค์ทรงปราศรัยตรัสถามว่า สัทธิวาริกของท่านผู้นี้เป็นอย่างไร พระสารีบุตรทูลสรรเสริญว่า เป็นคนว่าง่ายอย่างยิ่ง เมื่อแนะนำสั่งสอนว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนั้นไม่ควรทำ ท่านจงทำสิ่งนี้ อย่าทำสิ่งนั้น ดังนี้ ไม่เคยโกรธเลย พระศาสดาตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายถือเอาเป็นตัวอย่างว่า ท่านทั้งหลาย จงเป็นคนว่าง่าย



อย่างระระเถิด เมื่อพระอาจารย์ชีโทษสั่งสอนอย่าโกรธ ควรคบบัณฑิตที่ตนสำคัญเห็นว่าเป็นคนแสดงโทษ กล่าวชม ให้เป็นคุณคนซึ่งบอกขุมทรัพย์ให้ เพราะคบบัณฑิตเช่นนั้น มีคุณประเสริฐ ไม่มีโทษลามกเลย และทรงสรรเสริญพระราชาว่า เป็นยอดของภิกษุที่มีปฏิภาณคือญาณแจ่มแจ้งในธรรมเทศ

## โปรดพระปุณณมันตานีบุตร

สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดปุณณมานพบุตรนางพราหมณ์มันตานี ซึ่งเป็นน้องสาวของพระอัญญาโกณฑัญญะ พระปุณณะนั้น พอบวชแล้วไปอยู่ในที่เจียบสัด บำเพ็ญเพียร ไม่ช้านัก ก็สำเร็จพระอรหัต ท่านตั้งอยู่ในคุณธรรม ๑๐ อย่าง คือ มกน้อย สันโดษ ชอบสัจ ไม่ชอบเกี่ยวข้องกับด้วยหมู่ ปราศจากความเพียร บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ความรู้เห็นในวิมุตติ แม้เมื่อมีบริษัท ท่านก็สั่งสอนให้ประกอบในคุณธรรม ๑๐ ประการนั้น ภายหลังภิกษุที่เป็นบริษัทลาไปเฝ้าพระศาสดา ทูลพรรณนาคุณอุปนิสัยของตนว่า ตั้งอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการนั้น และสั่งสอนให้บริษัทประกอบในคุณธรรม ๑๐ ประการนั้น ขณะนั้น พระสารีบุตรนั่งอยู่ที่นั่น ได้ยินภิกษุเหล่านั้นทูลพรรณนาคุณพระปุณณะ ประสงค์จะรู้จักและจะสนทนากัน เมื่อพระศาสดาเสด็จมาเมืองสาวัตถีแล้ว พระปุณณะมาเฝ้า พอเลิกไปจากที่เฝ้าแล้ว พระสารีบุตรทราบข่าวจึงไปสนทนาปราศรัยแล้วถามว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านจะประพฤติพรหมจรรย์ในพระศาสนาของเราหรือ ? ปุ. อย่างนั้นแหละ ท่านผู้มีอายุ

สา. ท่านประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อศีลบริสุทธิ์หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อความบริสุทธิ์หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อจิตบริสุทธิ์หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาเป็นเครื่องข้ามล่วงความสงสัยบริสุทธิ์หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาเป็นเครื่องรู้เห็นธรรมที่เป็นทางและไม่ใช่ว่าอันบริสุทธิ์หรือ ?

ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาเป็นเครื่องรู้เห็นในข้อปฏิบัติอันบริสุทธิ์หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. เพื่อปัญญาอันเป็นเครื่องรู้เห็นในวิมุตติอันบริสุทธิ์หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น



สา. ข้าพเจ้าถามท่านว่า ท่านประพาศิพพรหมจรรย์ เพื่ออย่างนั้นหรือ ๆ ท่านก็ตอบว่า ไม่อย่างนั้น ๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านประพาศิพพรหมจรรย์เพื่ออะไรเล่า ?

ปุ. เราประพาศิพพรหมจรรย์ เพื่อความดับไม่มีเชื้อ

สา. ศีลบริสุทธิ์หรือเป็นความดับไม่มีเชื้อหรือธรรมมีจิตบริสุทธิ์เป็นต้น ?

ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. ความดับไม่มีเชื่อนั้น พ้นจากธรรมเหล่านี้หรือ ? ปุ. ไม่อย่างนั้น

สา. ข้าพเจ้าถามท่านว่า อย่างนั้น ๆ หรือ เป็นความดับไม่มีเชื้อ ท่านก็ตอบว่า ไม่ใช่ อย่างนั้น ๆ ความแห่งคำที่ท่านพูดนี้จะพึง เห็นได้อย่างไรเล่า ? ปุ. ท่านผู้มีอายุ ถ้าพระศาสดา จักบัญญัติธรรมเหล่านี้ว่า เป็นความดับไม่มีเชื้อแล้ว ก็จะมีชื่อว่าบัญญัติธรรม ที่ยังมีเชื่อว่า เป็น ความดับไม่มีเชื้อไป ถ้าความดับไม่มีเชื้อ จักพ้นจากธรรมเหล่านี้ไป บุคคลก็จะพึงเชื่อว่าดับไม่มีเชื้อ เพราะบุคคลไม่มีธรรมเหล่านี้ ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะทำความเปรียบให้ท่านฟัง คนมี ปัญญาบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้ความแห่งคำที่พูดได้ด้วยความเปรียบ เหมือนราชากรับ อย่างหนึ่งในเมืองสาเกตมีขึ้นแต่พระเจ้าปเสนทิ ยังกำลังเสด็จอยู่ที่กรุงสาวัตถี ก็ในระหว่าง แห่งกรุงสาวัตถีและในเมืองสาเกตจะต้องเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถพระที่นั่ง ๗ ผลัด พระเจ้าปเสนทิก็เสด็จออกจากกรุงสาวัตถี ทรงรถพระที่นั่งที่ ๑ ที่ประตูประราชวัง ถึงรถ พระที่นั่งที่ ๒ จึงเสด็จลงจากรถพระที่นั่งที่ ๑ ขึ้นรถพระที่นั่งที่ ๒ เป็นผลัด ๆ โดยนัยนี้ จนถึง เสด็จขึ้นรถพระที่นั่งที่ ๗ ถึงเมืองสาเกตประทับที่ประตูประราชวัง ถ้ามีพระวงศ์หรือ ข้าราชการที่คอยรับอยู่ที่ประตูประราชวังนั้น ทูลถามว่า พระองค์เสด็จพระราชดำเนินจาก กรุงสาวัตถีถึงเมืองสาเกต ด้วยรถพระที่นั่งผลัดนี้ผลัดเดียวหรือ พระเจ้าปเสนทิ ตรัสบอก อย่างไร จึงจะเป็นอันตรัสบอกถูกต้อง

สา. ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปเสนทิ ตรัสบอกเรื่องที่พระองค์ทรงรถออกจากกรุงสาวัตถี เป็นผลัด ๆ ตั้งแต่ผลัดที่ ๑ จนถึงผลัดที่ ๗ จึง ถึงเมืองสาเกต จึงจะเป็นอันตรัสบอกถูกต้อง

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้ก็ฉันทัน ธรรม ๗ ประการมีศีลบริสุทธิ์เป็นต้น ก็เป็นประโยชน์ แก่กันและกันขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงความดับไม่มีเชื้อเหมือนกัน

เมื่อพระปณณชกความเปรียบให้ฟังอย่างนี้แล้ว พระสารีบุตรถามว่า ท่านผู้มีอายุ มีชื่ออะไร สพรหมจารี เรียกท่านว่าอย่างไร ?



ปู. ข้าพเจ้าชื่อปุณณะ สพรหมจารี เรียกข้าพเจ้าว่า มันทานีบุตร

สา. เป็นอัครรย์หนอ ธรรมอันลึก ท่านผู้มีอายุ ปุณณมันทานีบุตร ได้ชักมาแก้แล้ว ด้วยปัญญาอันลึก เหมือนสาวกผู้ได้สดับแล้วรู้จักคำสอนของพระศาสดาโดยถูกต้องแท้แล้ว

ครั้นพระสารีบุตรว่าอย่างนี้แล้ว พระปุณณะถามว่า ท่านผู้มีอายุมีชื่ออะไร ? สพรหมจารี เรียกท่านว่าอย่างไร

สา. ข้าพเจ้าชื่ออุปติสสะ สพรหมจารี เรียกข้าพเจ้าว่า สารีบุตร

ปู. ถ้าข้าพเจ้ารู้ว่าท่านผู้มีอายุชื่อสารีบุตร คำที่พูดไปเพียงนี้คงจะไม่แจ่มแจ้งแก่ ข้าพเจ้าได้ เป็นอัครรย์หนอ ธรรมอันลึก ท่านผู้มีอายุสารีบุตรได้ชักเอามาถามแล้วด้วย ปัญญาอันลึก

พระเถระทั้งสอง ก็อนุโมทนาภาสิตของกันและกัน พระปุณณะนั้น อาศัยความที่ตน ตั้งอยู่ในคุณเช่นใดแล้ว สอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในคุณเช่นนั้น พระศาสดาทรงสรรเสริญว่า เป็นยอด ธรรมกถีกองค์หนึ่งในพระพุทธานุชา



## ปริเฉทที่ ๘ เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์

### แสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงทราบว่ พระราชโอรสของพระองค์ ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษแล้ว เสด็จมาทรงสั่งสอนมหาชนอยู่ที่กรุงราชคฤห์ มีพระราชประสงค์จะใคร่เห็น จึงตรัสให้อำมาตย์พร้อมกับบริวารหนึ่งพันไปเชิญเสด็จ แต่อำมาตย์และบริวารได้ฟังเทศน์ ก็บรรลอรหัตและทูลขอบวช และได้ทูลเชิญเสด็จ พระพุทธบิดาเห็นหายไปจึงส่งไปใหม่ โดยทำนองนี้ถึง ๙ ครั้ง ครั้งสุดท้าย จึงตรัสสั่งกาฬทายีอำมาตย์ ซึ่งเป็นคนคุ้นเคยกับพระศาสดาแต่ครั้งยังเยาว์ ให้ไปเชิญเสด็จมายังกรุงกบิลพัสดุ์ กาฬทายีอำมาตย์พร้อมทั้งบริวารได้ทูลขอลาบวช แล้วกราบถวายบังคมลาไปถึงกรุงราชคฤห์เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ได้ฟังธรรมเทศนาบรรลุพระอรหัตผล ตั้งอยู่ในความเป็นภิกษุแล้ว พอบวชแล้วได้ ๗ วัน ก็กราบทูลเชิญพระศาสดา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นพุทธบริวารเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ พระพุทธองค์ทรงรับแล้วพร้อมด้วยภิกษุ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวารเสด็จวันละหนึ่งโยชน์สิ้นเวลา ๖๐ วัน จึงถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ส่วนพระกาฬทายีได้ลวงหน้าไปแจ้งเหตุการณ์เสด็จถวายแด่พระเจ้าสุทโธทนะทุกวัน

พระศาสดาเสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์แล้วประทับอยู่ที่นิโครธารามซึ่งพระประยูรญาติให้สร้างรับเสด็จ พระเจ้าสุทโธทนะพร้อมทั้งพระประยูรญาติทั้งหลายก็มาเฝ้า แต่พระประยูรญาติที่เป็นผู้ใหญ่ ไม่ยอมที่จะนมัสการ โดยถือว่าพระพุทธองค์เป็นเด็กคราวน้อง คราวลูกหลาน พระพุทธองค์ก็ทรงทรมานด้วยอภินิหาร จนกระทั่งพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติยกหัตถ์นมัสการด้วยการขึ้นชมโสมนัส ลำดับนั้น เมฆฝนโบกขรพรรษก็ตั้งขึ้น หลังหยาดน้ำฝนมีสีแดงให้ตกลงในหมู่พระประยูรญาติวงศ์ น้าอัครรรย์ ภิกษุทั้งหลายก็พิศวง เพราะไม่เคยเห็นมาก่อน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ฝนโบกขรพรรษ ตกในกาลนี้เท่านั้นหามิได้ อดีตกาลก็เคยตกมาแล้วเช่นกัน จึงตรัสเทศนาเวสสันดรชาดก เมื่อจบลง พระประยูรญาติก็ทูลลากลับไม่มีผู้ใดจะทูลอาราธนาเพื่อเสวยโภชนาหารในวันรุ่งขึ้นแม้แต่พระองค์เดียว ดังนั้น ในเช้าวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่น เสด็จโคจรบิณฑบาตตามลำดับตรอกตามพุทธประเพณี ยังความโกลาหลให้เกิดแก่ชาวเมืองเป็นอันมาก

ในกาลนั้น พระนางพิมพาราชาเทวี มารดาแห่งราหุลกุมาร สดับเสียงโกลาหลของประชาชน จึงตรัสถามนางกำนัล ทรงทราบว่ พระสวามีทรงบาตรเสด็จเที่ยวภิกขาจาร





จึงชวนราหุลกุมารไปยังสีหบัญชร ทอดพระเนตรเห็นพระบรมศาสดา รุ่งเรืองไปด้วยพระรัศมี ๖ ประการ จึงตรัสสรรเสริญด้วยสุรสีหคาถา ๘ คาถา แล้วกราบทูลให้พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงทราบ พระเจ้าสุทโธทนะเมื่อทรงสดับก็ทรงสังเวชสลดพระทัย เสด็จลงจากพระราชนิเวศน์ โดยด่วน ไปประทับยืนอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วตรัสถามว่า ข้าแต่องค์พระผู้มีพระภาค ไฉนพระองค์จึงมาทำให้โยมได้รับความอภัยศ มาเที่ยวบิณฑบาต หรือเข้าพระทัยว่า โยมไม่สามารถที่จะจัดภัตตาหารแด่ภิกษุมิประมาณเท่านั้นได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า มหาบพิตร วัตรนี้เป็นจารีต ตามวงศ์ประเพณีของตถาคต คือพุทธวงศ์ ประทับยืนอยู่ในระหว่างวิถีนั่นเอง ตรัสเทศนาโปรดพระพุทธบิดาด้วยสารคาถาว่า อุตติฏฐนุ นปมชเชยย เป็นต้น ความว่า บุคคลใดไม่ประมาทในบิณฑบาตอันบุคคลพึงลุกขึ้นยืนรับ มีอุตสาหะ ประพฤติสุจริตธรรม บุคคลนั้นพึงอยู่เป็นสุขสำราญทั้งในโลกนี้ โลกหน้า พอบจบพระคาถา พระบรมกษัตริย์ก็บรรลु โสดาปัตติผล จึงทรงรับบาตรแล้วทูลอาราธนาพระบรมศาสดา พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ขึ้นสู่ปราสาท อังคาสด้วยโภชนาหารอันประณีต

ครั้นรุ่งขึ้น เป็นวันที่เสด็จพุทธดำเนินไปทรงรับภัตตาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ เมื่อเสร็จภัตกิจแล้วจึงตรัสเทศนาโปรดพระนางมหาปชาบดีด้วยสรัสพระคาถาว่า **ธมมณฺจเร สุจริตํ** เป็นอาทิ ความว่า บุคคลผู้ใดประพฤติสุจริตธรรม ไม่ประกอบทุจริต บุคคลนั้นย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พอบจบพระธรรมเทศนาพระนางมหาปชาบดี ก็บรรลุโสดาปัตติผล และพระเจ้าสุทโธทนะก็บรรลุสกทาคามีผล

### พระเจ้าสุทโธทนะบรรลุนาคามีผล

ในวันที่ ๓ ก็เสด็จไปเสวยโภชนาหารในพระราชนิเวศน์ พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ขณะเสวยอยู่ พระเจ้าสุทโธทนะตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระองค์กระทำทุกกริยามิเวทดาองค์หนึ่งมาบอกว่า พระองค์มิได้เสวยพระกระยาหาร บัดนี้ ทำลายพระชนม์ชีพแล้ว ข้าพระองค์ไม่เชื่อ จึงมีพุทธดำรัสว่า มหาบพิตร ในอดีตกาล เมื่อตถาคตเป็นโพธิสัตว์ อาจารย์ ทิศาปาโมกข์ นำเอากระดูกแพะแสดงแก่พระองค์ และบอกว่า บุตรของท่านตายเสียแล้ว พระองค์ยังไม่เชื่อ ครั้นเสร็จภัตกิจแล้ว ทรงตรัสเทศนามหาธรรมปาลชาดกโปรด พอบจบองค์บรมกษัตริย์ก็บรรลุนาคามีผล



## เสด็จปราสาทพระนางยโสธรา

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จเข้าไปเสวยพระกระยาหารในพระราชนิเวศน์เป็นเวลาถึง ๓ วันแล้ว แต่พระนางยโสธราเทวี หาได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ไม่ พระเจ้าสุทโธทนะ จึงตรัสให้นางสนมผู้หนึ่งไปเชิญเสด็จ แต่พระนางหามาไม่ จึงกลับมากราบทูลให้ทรงทราบ สมเด็จพระพุทธบิดา จึงทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จเยือนพิมพาเทวี พระองค์ทรงรับพร้อมอัครสาวกทั้ง ๒ และพุทธบิดา เสด็จสู่ห้องพิมพาเทวี ยโสธราทรงทราบพระพุทธองค์เสด็จมา จึงจุพระราหูกุมารเสด็จถึงครรถวาร พอเห็นพระพักตร์พุทธองค์น้ำพระเนตรก็หลั่งไหลนองพระพักตร์ จึงคลานเข้าไปชบพระเศียรที่หลังพระบาท กอดข้อพระบาทแล้วทรงพระกรรแสงเกลือกกลิ้งไปมา พระพุทธบิดาจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระสัพพัญญูเจ้า จะหาหญิงใดที่ซื่อสัตย์เหมือนพิมพาไม่มี จำเดิมแต่พระองค์เสด็จออกบรรพชา จะนั่งนอนยืนเดินก็ไม่เป็นสุข มีแต่ทุกข์โศกเศร้าทุกเช้าเย็น แม้ขัตติยประยูรญาติจะรับไปเลี้ยงบำรุงรักษาก็ไม่ปรารถนา ตั้งใจสวามิภักดิ์ ซื่อสัตย์ เสน่หาเฉพาะพระองค์ผู้เดียว พระบรมศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ยโสธรา จะมีจิตเสน่หาสวามิภักดิ์ตถาคตในกาลบัดนี้หาได้ แม้ในอดีตกาลบังเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ก็มียินดีในถ้อยคำแห่งพระเจ้าพาราณสี ที่มาวิงวอนประเล้าประโลม ถวายชีวิตเป็นทานแก่ตถาคต นามหัตถจรรย์ ชนทั้งปวงจึงทูลอาราธนาให้ตรัสถึงอดีตภพ พระองค์ทรงเทศนาจันทกนิรชาดกโดยพิสดาร เพื่อละความเศร้าโศกแห่งพิมพาเทวี พระนางยโสธราทศนาพระพักตร์ไปพลาง สดับพระธรรมเทศนาที่ตรัสด้วยสุรเสียงไพเราะไปพลาง ยังปสาทะและปิติให้เกิดขึ้นในกมลว่า เรานี้ได้ประสานชีวิตแห่งพระตถาคตให้คั่นคงในอดีตภพ ก็ระงับเสียได้ซึ่งความเศร้าโศก ด้วยปิตปราโมทย์บรรลुพระโสดาปัตติผล เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

## นันทกุมารออกบวช

วันหนึ่ง มีการอวาทะวิวาหมงคลแห่งนันทกุมาร พระองค์เสด็จไปเสวยที่ตำหนักแห่งนันทกุมารเสร็จแล้ว ทรงส่งบาตรให้นันทกุมารถือไว้ ตรัสอวยชัยมงคลแล้วเสด็จกลับ ส่วนนันทกุมารถือบาตรตามเสด็จไป ด้วยสำคัญว่า ถ้าทรงรับบาตรในที่แห่งใดแล้วก็จะรีบกลับมา แต่ไม่สามารถจะทูลเตือนได้ เพราะมีความเคารพ ส่วนนางที่จะเป็นเทวีของนันทกุมาร ได้เห็นอาการอย่างนั้นจึงร้องสั่งว่า ขอพระลูกเจ้าจงด่วนเสด็จกลับมา ครั้นพระศาสดาเสด็จ



ถึงวิหารแล้วตรัสถามนันทกุมารว่า นันทะ ท่านจักบวชหรือ นันทกุมารแม้มีใจไม่สมัครจะบวช แต่ไม่อาจขัด เพราะมีความเคารพมาก จึงทูลรับยอมจะบวช ครั้นบวชแล้ว หวนระลึกถึงค่านางเทวีที่ร้องส่ำงไว้เมื่อมา มีความกระสันไม่ผาสุกในที่จะประพาศพรหมจรรย์ต่อไป คิดจะสึกออกมา ภายหลังพระศาสดาพาเที่ยวจาริกไปให้เห็นหญิงที่มีรูปงามกว่านางเทวีนั่น ให้พระนันทะละความรักรูปนางเทวีเสีย มุ่งหมายในรูปหญิงที่งาม ๆ กว่านั้นต่อไป ภายหลังพระนันทะเห็นว่า ความรักไม่มีที่สุด ก็บรรเทาเสียได้ เป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญเพียร ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล

### รับสั่งให้บวชราหุลกุมารเป็นสามเณร

วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จไปที่พระราชนิเวศน์ของพระราชบิดา พระนางพิมพาทรงส่งราหุลกุมารผู้เป็นโอรสออกมาขอราชสมบัติที่ตนควรจะได้ เพราะว่าพระศาสดาเป็นพระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าสุทโธทนะ ควรจะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ เมื่อพระองค์ไม่ทรงรับแล้ว ก็ควรที่จะประทานให้พระโอรส พระนางเห็นเหตุอย่างนี้ จึงส่งราหุลกุมารออกไปทูลขอราชสมบัติ ราหุลกุมารออกไปเฝ้าเจราจาปราศรัยแสดงความรักมีประการต่าง ๆ ครั้นเห็นพระศาสดาจะเสด็จกลับ ก็ร้องทูลขอราชสมบัติ พระศาสดาทรงดำริว่า ก็บรรดาธนสมบัติที่จะถวามั่นคง และประเสริฐยิ่งกว่าคุณสมบัติมิได้มี เหตุนี้ จึงตรัสสั่งพระสารีบุตรว่า ถ้ายาอย่างนั้น สารีบุตรจงบวชให้ราหุลเถิด ครั้นนั้น ราหุลกุมารยังเยาว์อยู่ มีอายุยังไม่ครบอุปสมบท พระสารีบุตรจึงทูลถามว่า จะโปรดให้ข้าพเจ้าบวชราหุลกุมารอย่างไร พระศาสดาทรงปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ จึงทรงพระอนุญาตให้ภิกษุบวชกุลบุตรที่มีอายุยังไม่ครบอุปสมบทให้เป็นสามเณรด้วยให้รับไตรสรณคมน์ เหมือนวิธีอุปสมบทที่ทรงอนุญาตแก่ภิกษุ เมื่อครั้งแรกส่งไปประกาศศาสนาในทิศนั้น ๆ แล้วรับสั่งให้เลิกเสีย เมื่อครั้งอนุญาตอุปสมบทด้วยญัตติ จตุตถกรรมวาจา

### พระเจ้าสุทโธทนะทูลขอพรการบวชกุลบุตร

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อพระศาสดาและพระนันทะซึ่งเป็นพระโอรสจะได้สืบพระวงศ์ทรงผนวชแล้ว ทรงโทมัสเป็นอันมาก ถึงอย่างนั้นก็ยังหวังพระทัยอยู่ว่า ราหุลกุมารจะสืบพระวงศ์ต่อไป ครั้นราหุลกุมารบวชแล้ว สิ้นผู้ที่สืบพระวงศ์ ยิ่งทรงโทมัสมากขึ้น ทรงพระปรารภถึงทุกขอันนี้ที่จะพึงมีแก่มารดาบิดาในตระกูลอื่น ในเมื่อบุตรออกบวช จึงเสด็จไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอพรว่า ขออย่าให้พระภิกษุทั้งหลาย บวชบุตรที่บิดามารดาวยังไม่



อนุญาตต่อไป พระศาสดาก็ทรงอนุমิตตามทีหูลขอ ครั้นเสด็จอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์โดยควรแก่ความต้องการแล้ว ก็เสด็จเที่ยวจาริกไปในบ้านเมืองนั้น ๆ ตามสมควรแก่เวลา

### พระพุทธบิดาทรงประชมและบรรลุประอรหันต์

ครั้นในพรรษาที่ ๕ พระผู้มีพระภาค เสด็จจากกรุงราชคฤห์พร้อมกับด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ ไปยังเมืองเวสาลี ประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เพื่ออนุเคราะห์เวไนยสัตว์ พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงพระประชมเสวยทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า ทรงระลึกถึงองค์พระศาสดาโดยปริวิตกว่า ถ้าว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาที่นี่ทรงลูบศีรษะ พระนันทะลูบกายข้างซ้าย พระอานนท์ลูบกายเบื้องขวา และพระราหุลลูบกายเบื้องหลังของอาตมา ทุกขเวทนาโรคาพยาธิจักบรรเทาโดยแน่แท้

ในยามใกล้รุ่งแห่งราตรีวันนั้น พระบรมศาสดาเข้าสู่พระมหารุกฺษาสมาบัติออกจากสมาบัตินั้น ทรงพิจารณาเวไนยสัตว์ทอดพระเนตรในพระญาณเห็นพุทธบิดากำลังประชมหนัก ทรงพุทธดำริว่า พระบิดาแห่งตถาคตมีพระโรคาพาธอย่างแรงกล้า ปราศจากจะเห็นตถาคตในวันนี้ กาลนี้ควรที่ตถาคตจะไปเยี่ยม จึงเสด็จลุกขึ้นจากอาสน์ ตรัสชวนพระอานนท์และให้บอกภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระชีนาสพ เมื่อพระชีนาสพทั้งหลายมีอัครสาวกเป็นต้นมา ประชุมพร้อมกันแล้ว จึงมีพุทธดำรัสว่า เธอทั้งหลาย จงไปทัศนาศาพุทธบิดากับตถาคต อันเป็นปัจฉิมทัศนาศา พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์ ไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ทางอากาศ ครั้นถึงก็ลงที่พระราชมณเฑียรประทับเหนือพระยี่ภู่ เล็งดูพระพุทธบิดาแล้วตรัสถามว่า ทุกขเวทนาพอที่จะอดทนหรือพันพระกำลังประการใด พระบรมกษัตริย์ทรงสดับก็สะท้อนพระทัยพระชนนย์นหลังไหล กราบทูลว่า ทุกขเวทนาแห่งข้าพระพุทธเจ้านี้เหลือกำลังที่จะอดทน พันที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงตรัสว่า มหาบพิตร พระองค์อย่าทรงพระปริวิตกนักแล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวากระทำสัตยาธิษฐานและลูบที่พระเศียรแห่งพระบรมกษัตริย์ ขณะนั้นพระอานนท์พุทธอนุชาที่ลูบพระกรเบื้องขวา พระนันทเถระก็ลูบพระพาหาเบื้องซ้าย พระราหุลก็ลูบพระปฤษฎางค์ ทุกขเวทนาอันแรงกล้าก็เหือดหายระงับไป พระเจ้าสุทโธทนะก็เสด็จลุกจากพระแท่นบรรทม ถวายบังคมพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ทรงพิจารณาพระชนมายุสังขารว่า มีประมาณน้อยนักจะดำรงอยู่ได้เพียง ๗ วันเท่านั้น และทรงทราบอุปนิสัยแห่งอริหัตผล โปรดประทานพระธรรมเทศนาทั้งกลางวันกลางคืนด้วยอนิจาติปฏิสังยุตและอริยสัจในวันที่ ๗



## ถวายพระเพลิงพระบรมศพ

ในกาลนั้น พระบรมกษัตริย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระบรมศาสดา ข้าพระองค์นี้ พ้นจากบ่วงแห่งสงสาร เห็นนิพพานสัจโดยประจักษ์จิต อนึ่ง ชีวิตยังเหลืออยู่น้อยนักจักขอทูลลา นิพพาน อนึ่ง สิ่งอื่นใดที่ข้าพระองค์ประมาทด้วยกายวชิจิตในพระสุคต ขอจงทรงพระกรุณา อุดโทษานุโทษทั้งปวงแก่ข้าพระบาท ขอจงทรงอนุญาตแก่ข้าพระพุทธเจ้าอันจะทูลลาสู่นิพพาน ณ กาลบัดนี้ แล้วเอนองค์ลงเหนือพระยี่ภู่ขึ้นเข้าสู่นิพพาน ในขณะนั้น พระนางปชาบดี พระนางยโสธรา หม่อมสนมนางในกับทั้งเหล่าศากยวงศ์ก็ทรงโสกาพิไรรำพัน พระพุทธองค์ก็ ทรงระงับเสียด้วยอนิจจตาปฏิสังยุตแล้วมีพระพุทธดำรัสตรัสสั่งให้พระมหากัสสปเถระไปดู สถานที่ที่จะทำฌาปนกิจ เมื่อพระมหาเถระกระทำสถานที่ฌาปนกิจเสร็จกลับมากราบทูล พระพุทธองค์ทรงยกพระเศียรพุทธบิดา ทรงสรงพระบรมศพด้วยสุคนธาวารี ทรงลูบพระเศียร และตรัสกับพระธรรมเสนาบดีว่า บุคคลใดประพฤติกุศลธรรมสุจริต และมีจิตปรารถนา โพธิภูมิবারมีญาณใด ๆ ผู้นั้นจงอุตส่าห์อธิบาลบำรุงเลี้ยงบิดามารดา จะสำเร็จตามปรารถนา ทุกประการ แล้วทรงยกพระศพใส่หีบแก้วอัญเชิญไปสู่ฌาปนสถาน ยกขึ้นสู่เชิงตะกอน ทรงจุดพระเพลิงกระทำฌาปนกิจพระบรมศพพร้อมทั้งเชิงตะกอน แล้วเสด็จกลับไปประทับ ที่นิโครธาราม

## อนาถปิณฑิกสร้างวัดถวาย

ในกาลนั้น อนาถปิณฑิกเศรษฐี มายังเมืองราชคฤห์ ได้สดับพระธรรมเทศนาก็บรรลุโสดาปัตติผลแล้วกราบทูลนิมนต์ให้เสด็จพระนครสาวัตถิ ตนเองรีบกลับไปก่อนจัดแจงสร้าง พระเชตะวันมหาวิหารไว้ถวาย เมื่อพระองค์เสด็จเมืองสาวัตถิก็ประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร



## ปริเฉทที่ ๘ เจ้าศากยะออกบวช

ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปสู่มหาชนบท ประทับอยู่ที่อนุปิยัมพวัน ใกล้บ้านอนุปิยนิกม ในกาลนั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ คือ พระภัททิยะ ๑ พระอนุรุทธะ ๑ พระอานนท์ ๑ พระภคคุ ๑ พระกิมพิละ ๑ พระเทวทัต ๑ เป็น ๗ ทั้งนายช่างกลบก คือ อุบาลี พร้อมใจกันออกบรรพชา จึงพากันออกจากกรุงกบิลพัสดุ์เสด็จสู่แคว้นมัลลรัฐชนบท ไปยังอนุปิยัมพวัน

### มูลเหตุที่พระอนุรุทธะออกบวช

ครั้งหนึ่ง พระศาสดาเสด็จอยู่ในอนุปิยนิกมของมัลลกษัตริย์ ในเวลานั้น ศากยกุมาร ซึ่งเป็นคนมีชื่อเสียง คนรู้จักมาก ออกบวชตามพระศาสดาเป็นอันมาก วันหนึ่ง มหานามศากยะ ซึ่งเป็นโอรสของอมิตทศนศากยะ ตรึกถึงเรื่องนี้แล้ว จึงว่าแก่นุรุทธศากยะผู้น้องว่า พ่ออนุรุทธะ ไม่มีใคร ๆ ออกบวชจากตระกูลของเราตามพระศาสดาเลย ควรเจ้าหรือพี่ คนใดคนหนึ่งจะออกบวชบ้าง อนุรุทธศากยะตอบว่า น้องเป็นคนเคยตั้งอยู่ในความสุข ไม่สามารถจะบวชได้ พี่บวชเถิด มหานามศากยะจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงเรียนให้รู้จักการงานของผู้อยู่ครองเรือน พี่จะสอนเจ้า ผู้อยู่ครองเรือน เมื่อถึงหน้าที่นาพึงให้ไถนาก่อน ครั้นให้ไถเสร็จแล้ว พึงให้หว่านหรือให้ตกกล้าไว้ พอได้ที่แล้วเอาลงดำ ครั้นให้หว่านหรือดำแล้ว ต้องให้ขุดลำราง ซึ่งเป็นทางให้น้ำเข้าออกเตรียมไว้ ถ้าน้ำน้อยไม่มีพอเลี้ยงต้นข้าว ต้องให้น้ำเข้า ถ้าน้ำมากเกินไปจนท่วมต้นข้าว ต้องให้น้ำออก เมื่อต้นข้าวออกรวงต้องคอยระวังให้ขบนกที่มากินข้าว ครั้นรวงข้าวแก่ได้ที่แล้วจึงพึงให้เกี่ยว ครั้นให้เกี่ยวแล้ว พึงให้ขนมารวมทำให้เป็นลอมไว้ ครั้นให้ทำเป็นลอมไว้แล้ว พึงให้ทำลานที่นวด แล้วเอาข้าวที่นวดมานวด ครั้นให้นวดแล้ว พึงให้เก็บฟางออกเสีย ครั้นให้เก็บฟางออกแล้ว พึงให้โรยหรือสาดข้าวลีบไม่มีเนื้อออกเสีย แล้วเลือกตวงไว้แต่ข้าวที่มีเนื้อ เสร็จแล้วให้ขนเอามาเก็บไว้ในฉาง ถึงหน้าฝนอีก ต้องทำอย่างนั้นทุกปีไป มหานามศากยะสอนอนุรุทธศากยะผู้น้อง ในการงานของผู้อยู่ครองเรือน ยกการทำนาขึ้นว่าอย่างนี้นั้น เพราะในเวลานั้น การทำนาเป็นกิจสำคัญในประเทศนั้นและนับถือว่าข้าวเป็นทรัพย์สำคัญกว่าทรัพย์อื่น พระเจ้าสีหนุจึงตั้งนามพระโอรสลงท้ายว่า โอรสนะ ๆ ว่าข้าวสุก ๆ ดังนี้ทุกองค์ แม้พระศาสดาตรัสสอนในประโยชน์ฆราวาส ก็ทรงยกข้าวว่าเป็นทรัพย์ใหญ่ ภาชิตของคนบางคนว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักลูกไม่มี บรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนที่จะเสมอด้วยโคไม่มี บรรดาแสงสว่างที่เสมอด้วยแสงอาทิตย์ไม่มี บรรดาที่ขังน้ำมีบึง



หนองเป็นต้น มีทะเลเป็นอย่างยิ่ง อธิบายความแห่งภษิตนี้ว่า ลูกเป็นผู้ที่จะสืบประเพณีวงศ์ตระกูลจะตั้งอยู่ได้ก็เพราะลูก และลูกนั้นเกิดแต่ตัวและอาศัยตัวเกิด เป็นที่สนิทไว้วางใจและร่วมสุขทุกข์ได้กว่าผู้อื่น มารดาบิดาจึงได้รักมากกว่าลูกผู้อื่น จึงควรว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักลูกไม่มี ส่วนโคนั้นเป็นประโยชน์ที่จะใช้เป็นพาหนะในการทำนา และเป็นสัตว์ที่นิยมเป็นพาหนะของพระอิศวร ทั้งมีน้ำนมได้อาศัยดื่มและทำเป็นเนยบริโภค ซึ่งนิยมเป็นอาหารวิเศษ แม้แต่โคมัยก็ไม่เสียเปล่าสำหรับใช้เป็นของเจิมหน้าและทาฉาบไล่ฝ้าและพื้นเรือนเป็นต้น โคนเป็นประโยชน์อย่างนี้ จึงควรว่าบรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนที่จะเสมอด้วยโคนไม่มี ส่วนแสงของสิ่งอื่น ๆ บางสิ่งก็ต้องอาศัยแสดงอาทิตย์ เช่นพระจันทร์และดาว บางสิ่งแม้ไม่ได้อาศัยแสงอาทิตย์เช่นไฟเป็นต้น ก็ไม่เสมอเท่าแสงอาทิตย์ได้ จึงควรว่า บรรดาแสงสว่างที่จะเสมอด้วยแสงอาทิตย์ไม่มี ส่วนทะเลเป็นประเทศมีน้ำใหญ่กว่าประเทศทั้งปวง จึงควรว่า บรรดาที่ขังน้ำมีทะเลเป็นอย่างยิ่ง ส่วนพระศาสดาตรัสภษิตเทียบตามแบบนี้ แสดงความโดยอย่างอื่นว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักตัวไม่มี บรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนยิ่งกว่าข้าวไม่มี บรรดาแสงสว่างที่จะเสมอด้วยปัญญาไม่มี บรรดาที่ขังน้ำมีฝนเป็นอย่างยิ่ง อธิบายในพุทธภษิตนี้ว่า แม้ลูกเป็นที่รักมากกว่าผู้อื่นจริง ถึงอย่างนั้นชนทั้งปวงย่อมปรารถนาเพราะอาศัยสุขทุกข์ก่อนกว่าปรารถนาผู้อื่นมีลูกเป็นต้น จึงควรว่า บรรดาความรักที่จะเสมอด้วยความรักตัวไม่มี ส่วนข้าวเป็นอาหารสำคัญของมนุษย์ทั่วไปที่จะเว้นเลยไม่ได้ เป็นทรัพย์ที่จำต้องการแสวงหาไว้บริโภคเลี้ยงชีวิตยิ่งกว่าโค เพราะประโยชน์อันใดที่จะสำเร็จแต่โคประโยชน์อันนั้นยังมีทางที่จะหาได้แต่สัตว์อื่น มีกระบือและแพะเป็นต้น จึงควรว่าบรรดาทรัพย์ที่ควรสงวนที่จะเสมอด้วยข้าวไม่มี แสงอาทิตย์ก็เป็นแสงสว่าง เห็นได้ง่ายอยู่แล้วว่าสว่างกว่าแสงอื่น ถึงอย่างนั้น แสงอาทิตย์ย่อมส่องให้สว่างได้ในที่ควรจะให้สว่าง ไม่ส่องได้ในที่ทั่วไป เช่นในถ้ำที่ลึกเกินไปก็ส่องเข้าไปไม่ได้ ส่วนปัญญาอาจพาให้คิดได้ แม้สิ่งที่เหลือคาคะเนวจะคิดได้ ดุจแสงสว่างนำให้เห็นในที่มืด จึงควรว่าบรรดาแสงสว่างที่จะเสมอด้วยปัญญาไม่มี ส่วนทะเลเป็นประเทศมีน้ำใหญ่กว่าประเทศทั้งปวงก็ปรากฏอยู่แล้ว อนึ่ง แม้ตามตำรา นักปราชญ์ว่า บรรดาน้ำทั้งปวง กลายมาแต่น้ำทะเลเป็นต้นก่อน ถึงอย่างนั้น ก็ต้องมีฝนตกลงก่อน ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ไม่สามารถทำที่ขังน้ำทั้งปวงให้เต็มได้ จึงควรว่าบรรดาที่ขังน้ำมีฝนเป็นอย่างยิ่ง ข้าวเป็นที่นับถือว่าเป็นทรัพย์สำคัญของชาวประเทศนั้น ในเวลานั้น อย่างนี้มหานามศากยะ จึงยกการทำนาขึ้นสอน อนรุทธศากยะดุจกล่าวแล้ว



ในเวลานั้น อนุรุธศากยะยังเป็นหนุ่มอยู่ ไม่เคยดูการงานมัวแต่เล่น ครั้นได้ฟัง มหานามศากยะผู้พี่สอนด้วยเรื่องการงานของผู้อยู่ครองเรือนอย่างนี้แล้ว ถามว่า การงาน ไม่รู้จักสิ้น ที่สุดของการงานไม่ปรากฏอย่างนี้ เมื่อไรการงานจักสิ้น เมื่อไรที่สุดของการงาน จักปรากฏ เมื่อไรเล่าเราจักได้เป็นผู้ไม่ต้องชวนขวายบำเรอตนด้วยกามคุณ ๕ มหานามศากยะ ตอบว่า พ่ออนุรุธะ การงานไม่สิ้นสุด ที่สุดของการงานไม่มีปรากฏ พ่อและปู่ของเรา เมื่อกำลังยังไม่สิ้นการงานนั้นเทียว ตายไปหมดแล้ว อนุรุธศากยะตอบว่า ถ้าอย่างนั้น พี่รู้ เอาเองเกิดด้วยประโยชน์ของผู้อยู่ครองเรือน น้องจะบวชละ ครั้นอนุรุธศากยะว่าอย่างนี้แล้ว เขาไปหามารดาบอกว่า แม่ ฉันอยากจะบวช ขอแม่จงอนุญาตให้ฉันบวชเถิด มารดาตอบว่า พ่ออนุรุธะ เจ้า ๒ คน เป็นลูกที่รักที่ชอบใจ ไม่เป็นที่เกลียดชังของแม่ แม่เจ้าทั้ง ๒ จักตาย แม่ก็ไม่อยากจะพลัดพรากจากเจ้าทั้ง ๒ เหตุไฉน จักยอมให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกบวช อนุรุธศากยะก็อ้อนวอน ขอให้อนุญาตให้บวชเป็นหลายครั้ง

ในเวลานั้น ภัททิสศากยะซึ่งเป็นโอรสของนางกาฬโคธาในพระวงศ์นั้น เมื่อสิ้นศากยะ ที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว ได้เป็นเจ้าแผ่นดินปกครองหมู่ศากยะ

ครั้นอนุรุธศากยะอ้อนวอนเนื่อง ๆ อย่างนั้น มารดาจึงคิดว่าพระเจ้าภัททิสจะเป็น สหายของอนุรุธะลูกเรา ท่านคงไม่อาจบวชเป็นแน่จึงพูดว่า พ่ออนุรุธะ ถ้าเจ้าภัททิสจะ บวชด้วย เจ้าจงบวชเถิด อนุรุธะได้ฟังอย่างนั้นแล้ว ไปเฝ้าพระเจ้าภัททิส ทูลตามโวหาร ของผู้คุ้นเคยกันว่า เพื่อนเอ๋ย บรรพชาของเราเนื่องด้วยบรรพชาของท่าน

ภ. ถ้าอย่างนั้น อย่าเฝ้าเลยเพื่อน ท่านจงบวชตามสบายเถิด

อ. ไปด้วยกันเถิดเพื่อน เราจักบวชด้วยกันทั้ง ๒ คน

ภ. เราไม่อาจบวช ถ้าสิ่งอื่นที่เราอาจ เราจักทำให้แก่ท่านได้ท่านจงบวชเองเถิด

อ. มารดาพูดกะเราว่า ถ้าเจ้าภัททิสจะบวชด้วย เจ้าจงบวชเถิด ท่านได้พูดไว้แล้วว่า ถ้าอย่างนั้น อย่าเฝ้าเลยเพื่อน ท่านจงบวชตามสบายเถิด ถ้าท่านไม่บวช บรรพชาของเรา ก็ยังต้องเนื่องด้วยท่าน เราจะมีได้บวชหรือ ไปด้วยกันเถิดเพื่อน เราจะบวชด้วยกันทั้ง ๒ คน

สมัยนั้น ชนทั้งหลาย เป็นคนต้องพูดจริง ได้ปฏิญญาอย่างไรแล้ว ต้องทำอย่างนั้นจริง พระเจ้าภัททิสพลาดท่าอย่างนั้นแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องบวชด้วย จึงขอผิดว่าเพื่อนรอสัก ๗ ปีก่อนเถิด ต่อล่วง ๗ ปีเราจึงค่อยบวชด้วยกัน ๒ คน





อ. นานักเพื่อน เราไม่อาจรอถึง ๗ ปี

พระเจ้าภัททิยะก็ขอผัดผ่อนลงมา ๆ จนถึงกึ่งเดือน อนุรุธศากยะก็ไม่ยอมพระเจ้าภัททิยะจึงตรัสว่า เพื่อน รอสัก ๗ วันเถิด ขอเรามอบราชสมบัติแก่ลูกและพี่น้องก่อน

อ. เพียง ๗ วันเท่านั้น ไม่นานเลยเพื่อน เราจ้กรอ

ครั้นพระเจ้าภัททิยะยอมจะบวชด้วย อนุรุธศากยะชวนศากยะอื่นได้อีก ๓ คือ อานันทะ ภคคุ กิมพิละ โกลิยะอีกหนึ่ง คือ เทวทัต รวมเป็น ๗ ทั้งอุปาลิ ซึ่งเป็นภุชมาลา พร้อมใจกันออกจากเมืองไปเฝ้าพระศาสดาที่อนุปิยนิกม ทูลขอบวช ว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นศากยะ มีมานะถือตัวกล้า อุปาลิผู้นี้เป็นคนรับใช้ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมานานแล้ว ขอพระองค์จงให้อุปาลิบวชก่อนเถิด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักได้ทำการไหว้กราบ ลูกต้อนรับ ประณมมือ และกิจที่สมควรอื่น ๆ แก่อุปาลิ เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจักละ มานะความถือตัวว่าเป็นศากยะได้ พระศาสดาก็โปรดบวชให้อุปาลิก่อน บวชให้ศากยะ เหล่านั้นภายหลัง

ในภิกษุที่บวชใหม่นั้น พระอุปาลิได้ฟังกัมมฐานที่พระศาสดาตรัสสอน บำเพ็ญเพียร ก็ได้สำเร็จพระอรหัต และท่านได้ศึกษาจำทรงวินัยปิฎกแม่นยำชำนาญมากพระศาสดาตรัส สรรเสริญว่า เป็นยอดของภิกษุผู้ทรงวินัย ภายหลังเมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว พระมหา- กัสสปะ ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย สงฆ์สมมติให้ท่านเป็นผู้วิสัยนา

ส่วนพระเจ้าภัททิยะได้บรรลุพระอรหัตแต่ในพรรษาที่บวชนั้น ไปในป่าก็ดี อยู่ใต้ร่มไม้ ก็ดี อยู่ในที่ว่างจากเรือนแห่งอื่น ๆ ก็ดี มักเปล่งอุทานว่า สุขหนอ ๆ ดังนี้เนื่อง ๆ ภิกษุทั้งหลาย จึงนำความทูลพระศาสดาว่า พระภัททิยะ เปล่งอุทานอย่างนี้ คงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ มัวนึกถึงสุขในราชสมบัติเป็นแน่ ไม่ต้องสงสัย พระศาสดารับสั่งให้หาพระเจ้าภัททิยะมาแล้ว ตรัสถามว่า ภัททิยะ ได้ยินว่า ท่านเปล่งอุทานอย่างนั้นจริงหรือ จริง พระพุทธเจ้าข้า ท่านเห็น อำนาจประโยชน์อะไร จึงเปล่งอุทานอย่างนั้น เมื่อก่อนข้าพเจ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ต้องจัดการ รักษาป้องกัน ทั้งภายในวังนอกวัง ทั้งภายในเมืองนอกเมืองจนตลอดทั่วอาณาเขต ข้าพเจ้า แม้มีคนรักษาตัวอย่างนี้แล้ว ยังต้องหวาดกลัว รังเกียจ สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้า แม้ไปป่า แม้อยู่ใต้ร่มไม้ แม้อยู่ในที่ว่างจากเรือนแห่งอื่น ๆ ไม่กลัวแล้ว ไม่หวาดแล้ว ไม่รังเกียจแล้ว ไม่สะดุ้งแล้ว ไม่ต้องชวนขวย มีชนเรียบเป็นปกติ ไม่ลุกชันเหตุความกลัว อาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้เลี้ยงชีวิต มีใจเป็นสุขุมฤคอยู่ ข้าพเจ้าเห็นอำนาจประโยชน์อย่างนี้ จึงเปล่งอุทานอย่างนั้น



## พระเทวทัตทำอนันตริยกรรม

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จจาริกไปประทับอยู่ ณ เมืองโกสัมพี มีลาภสักการะเกิดขึ้นเป็นอันมาก คนทั้งหลายถือปัจจัย ๔ เข้ามาสู่พระวิหาร และถามถึงแต่อัครสาวกทั้ง ๒ และมหาสาวกองค์อื่น ๆ แต่ไม่มีใครถามถึงพระเทวทัต พระเทวทัตเกิดน้อยใจว่า อาตมาก็เป็นกษัตริย์เหมือนกัน ทำไมไม่มีใครถามหา จึงดำริว่า เราจะให้ผู้ใดเลื่อมใส จึงจะบังเกิดลาภสักการะ ก็พิจารณาเห็นอชาตศัตรูกุมาร จึงเนรมิตกายเป็นกุมารเอาอสรพิษ ๗ ตัวพันกายแล้วเหาะไปยังกรุงราชคฤห์ แสดงตนให้ปรากฏแก่พระราชากุมารอชาตศัตรูตบพระทัยกลัว จึงปลอมโยนว่าอาตมา คือพระเทวทัต แล้วแสดงกายเป็นสมณเพศตามปกติ อชาตศัตรูกุมารเลื่อมใสถวายลาภสักการะเป็นอันมาก ภายหลังเกิดอกุศลจิตคิดจะครอบครองภิกษุสงฆ์ทั้งปวง พอดำริเช่นนั้นโลกียฤทธิ์ก็เสื่อมสูญไป จึงไปยังพระเวฬุวันกราบทูลในท่ามกลางบริษัทว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้พระองค์ทรงพระชราภาพแล้ว ขอจงทรงพระสำราญด้วยทิฏฐธรรมสุขวิหารเถิด ข้าพระองค์จะรับภาระช่วยว่ากล่าวครอบครองพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ขอพระองค์ทรงมอบพระภิกษุสงฆ์สาวกแก่ข้าพระองค์เถิด พระองค์ไม่ทรงอนุญาต พระเทวทัตเสียใจไม่สมหวัง จึงผูกอาฆาตในพระบรมศาสดาเป็นครั้งแรก แล้วออกจากสำนักดำริว่า เราจะกระทำการอันตรายพระสมณโคดมให้พินาศ จึงเข้าไปหาอชาตศัตรูแล้วและแนะนำให้ปลงพระชนม์ พระเจ้าพิมพิสารผู้บิดาตั้งตนเป็นกษัตริย์ ส่วนตนเองจะปลงพระชนม์พระบรมศาสดาแล้วเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง เมื่ออชาตศัตรูเชื่อกระทำการปิตุฆาต ยกตนขึ้นเป็นพระราชาสมปรารถนา จึงร่วมกันคิดให้นายขมังธนูไปปลงพระชนม์พระพุทธองค์ แต่กลับได้บรรลุโสดาปัตติผลทั้งสิ้นตนเองจึงขึ้นไปบนยอดเขาชิลมกุฎกัลลิ่งศิลาหวังจะให้ทัບพระพุทธองค์ แต่สะเก็ดหินกระแทบนิ้วพระบาทเพียงห่อพระโลหิต ภายหลังจึงคบคิดปล่อยช้างนาฬาคีรี ในครั้งนั้น พระอานนท์สละชีวิตเข้าขวางหน้า พระสัพพัญญูพุทธเจ้าทรงทรมาณช้างจนหายพยศแล้วเสด็จกลับเวฬุวัน

ครั้งนั้น ความชั่วแต่หลังของพระเทวทัตก็ปรากฏแก่มหาชนทั้งสิ้นว่า พระเทวทัตชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูให้ปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าและปลงพระชนม์บิดาตน กระทำกรรมชั่วช้าลามกถึงเพียงนี้ พระเจ้าอชาตศัตรูได้สติคิดทรงละอายพระทัย จึงสั่งเลิกสำหรับเสียและไม่ไปสู่ที่อุปฐากพระเทวทัตอีกเลย พระเทวทัตเสื่อมจากลาภอันยิ่งใหญ่ แม้ประชาชนก็ไม่ใส่บาตรให้ฉัน จึงคิดที่จะเลี้ยงชีพโดยการหลอกลวงต่อไป จึงเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาทูลขอวัตถุ ๕ ประการ คือ ๑ อยู่ป่าเป็นวัตร ๒ อยู่โคนไม้เป็นวัตร ๓ นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร



๔ บิณฑบาตเป็นวัตร ๕ เว้นการบริโภคน้ำเนื้อและปลา ถ้าภิกษุรูปใดจะถือข้อใด ก็ต้องถือตลอดชีวิต จะละการปฏิบัติไม่ได้ พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาต ตามแต่จะปฏิบัติโดยศรัทธา พระเทวทัตก็กล่าวยกโทษพระพุทธองค์ว่า คำของใครจะประเสริฐกว่ากัน ผู้ใดใคร่พ้นทุกข์ จงมาไปกับเรา แล้วพาภิกษุที่บวชใหม่มีปัญญาน้อย ที่เชื่อฟังคำของตนประมาณ ๕๐๐ รูปไปพยายามจะทำสังฆเภท พระพุทธองค์รู้เหตุทรงตรัสเตือนก็ไม่เอื้อเพื่อ พบพระอานนทีกกล่าวว่า อานนทฺ์ จำเดิมแต่วันนี้ เราแยกจากพระบรมครูและหมู่สงฆ์ทั้งหมด จะทำอุโบสถสังฆกรรม เฉพาะพวกของเราเท่านั้น พอถึงวันอุโบสถจึงให้ภิกษุเหล่านั้นจับสลากปฏิบัติตามวัตร ๕ ประการ แล้วทำลายสงฆ์พาหมู่ภิกษุไปยังคยาสีสประเทศ พระพุทธองค์ตรัสให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ไปนำกลับมา

### แผ่นดินสุมพระเทวทัต

ฝ่ายพระโกกาลิกเห็นเช่นนั้น จึงต่อว่าพระเทวทัตแล้วยกเข้าขึ้นกระทุ้งยอดอกจน พระเทวทัตอาเจียนเป็นโลหิตเกิดอาพาธหนัก พระเทวทัตอาพาธอยู่ถึง ๙ เดือน เห็นชีวิตตน คงจะไม่รอด ใครจะขอมาพระพุทธรูป จึงขอร้องให้ศิษย์นำไปเผ่า แต่พอไปถึงสระโบกขรณีนอก พระเชตวัน ต้องการจะลงสรงน้ำ พอห้อยเท้าลงที่พื้นดิน แผ่นดินก็แยกสุมจมลงไปจนกระทั่ง กระดูกคางจรดพื้นดินจึงกล่าวขึ้นว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายลมปราณพร้อมกระดูกคางนี้ บูชาพระสัพพัญญูผู้เป็นอัครบรมครูเป็นต้น อานิสงส์อันนี้เป็นปัจจัยให้พระเทวทัตจะได้เป็น พระปัจเจกโพธิ์ในอนาคตที่สุดแสนกลับ เมื่อพระเทวทัตกล่าวจบก็จมลงไปเกิดในอเวจีมหานรก

### ทรงแสดงพระมหาปฐวิตก ๘ ข้อ

ฝ่ายพระอนรุทธะ วันหนึ่ง ตรัสถึงธรรมวินัยว่า ธรรมนี้ของผู้มีความปรารถนาล้นน้อย ไม่ใช่ของผู้มีความปรารถนาใหญ่ ของผู้สันโดษยินดีด้วยของที่มีอยู่ ไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษ ของผู้สังัดแล้ว ไม่ใช่ของผู้ยินดีในหมู่ ของผู้ปรารถนาความเพียร ไม่ใช่ของผู้เกียจคร้าน ของผู้มีสติ ตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีสติหลง ของผู้มีใจตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีใจไม่ตั้งมั่น ของผู้มีปัญญา ไม่ใช่ ของผู้มีปัญญาทรม พอพระศาสดาเสด็จไปถึง ทรงทราบว่าพระอนรุทธะตรัสอย่างนั้น ทรงอนุโมทนาว่า ขอบละ ๆ อนรุทธะ ท่านตรัสธรรมที่พระมหาบุรุษตรัสขอบละ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงตรัสธรรมที่พระมหาบุรุษตรัสเป็นที ๘ นี้ว่า ธรรมนี้ของผู้ยินดีในธรรมที่ไม่ให้เนิ่นช้า ไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมที่ให้เนิ่นช้า เพราะท่านตรัสธรรม ที่พระมหาบุรุษตรัส ๘ ข้อนี้



ท่านจักบรรลุนานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ตามที่ท่านจักหวัง แต่นั้นปิงสุกุลจิรวจักปรากฏแก่ท่าน (ผู้ยินดีอยู่ด้วยความยินดีอันไม่มีความสะดุ้ง เป็นเครื่องอยู่สำราญหยั่งลงสู่นิพพาน) เหมือนหีบเก็บผ้าอันเต็มด้วยผ้าที่ย้อมแล้วต่าง ๆ ของคฤหบดี หรือของบุตรคฤหบดี โภชนะคือก้อนข้าวที่ได้ด้วยกำลังปลีแข้ง จักปรากฏแก่ท่าน เหมือนข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันปราศจากมลทิน มีแกงและกับมากของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี เสนาสนะ คือโคนต้นไม้จักปรากฏแก่ท่าน เหมือนเรือนยอดมีปูนอันโบกดีแล้วทั้งภายในภายนอก มีบานหน้าต่างอันขัดสนิหิตกับเช็ดหน้าลมเข้าไม่ได้ของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี ที่นั่งที่นอนที่ลาดด้วยหญ้าจักปรากฏแก่ท่าน เหมือนบัลลังก์อันปูด้วยเครื่องลาดอันวิจิตรของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี ยาดองด้วยมูตรเน่า จักปรากฏแก่ท่านเหมือนยาต่าง ๆ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยของคฤหบดี หรือของบุตรแห่งคฤหบดี ฉะนั้น

ครั้นตรัสกับพระอนุรุธะอย่างนี้แล้ว เสด็จกลับมาที่ประทับ ทรงแสดงมหาปฐวิตก ๘ ข้อแก่ภิกษุทั้งหลาย ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีความปรารถนาน้อย ไม่ใช่ของผู้มีความปรารถนาใหญ่นั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีความปรารถนาน้อยว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นคนมีความปรารถนาน้อย สันโดษสัจ มีความเพียรปรารถแล้ว มีสติตั้งมั่น มีใจตั้งมั่น มีปัญญา ยินดีในธรรมที่ไม่เนิ่นช้า ไม่อยากว่า ขอชนทั้งหลายจงรู้ว่าเราเป็นอย่างนี้เถิด อย่างนี้เรียกว่า ผู้มีความปรารถนาน้อย ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้สันโดษยินดีด้วยของอันมีอยู่ ไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้สันโดษว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยินดีแล้วด้วยจิรวบิณฑบาต เสนาสนะและเภสัชซึ่งและหย่อนตามมีตามได้ อย่างนี้เรียกว่าผู้สันโดษ ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้สงัดแล้ว ไม่ใช่ของผู้ยินดีในหมู่นั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้สงัดแล้วว่า เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่สงัด มีภิกษุภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกาหรือพระราชาราชมหาอำมาตย์ ตติยยะ สาวกของตติยยะ ผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปหา เธอมีใจน้อมไปในวิเวก ต้องการด้วยวิเวก ยินดีในความหลีกออก กล่าวถ้อยคำประกอบด้วยความสุข อย่างนี้เรียกว่าผู้สงัด ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีความเพียรปรารถแล้ว ไม่ใช่ของผู้เกียจคร้านนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีความเพียรปรารถแล้วว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยกุศลธรรม มีความเพียรเป็นดุจเรียวแรงเครื่องก้าวไปสู่คุณเบื้องหน้าอันมั่น ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมเสีย อย่างนี้เรียกว่า มีความเพียรปรารถแล้ว ในข้อว่า ธรรมนี้ของผู้มีสติตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีสติหลงนั้น ทรงแสดง ลักษณะแห่งผู้มีสติตั้งมั่นว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีสติ คือประกอบด้วยสติเป็นธรรมอันรักษาตนเป็นอย่างยิ่ง ตามระลึกได้ซึ่งกิจที่ได้ทำ



แล้วนาน และวาจาที่ได้พูดแล้วนาน อย่างนี้เรียกว่าผู้มีสติตั้งมั่น ในชื่อว่า ธรรมนี้ของผู้มีใจตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้ไม่มีใจตั้งมั่นนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีใจตั้งมั่นว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดแล้วจากกาม สงัดแล้วจากอกุศลธรรม ได้บรรลุธรรมคือธรรมอันบัณฑิตเพ่งที่ ๑ พร้อมด้วย วิตก วิจาร มีปิติและสุขเกิดแต่วิเวก ได้บรรลุธรรมที่ ๒ มีความผ่องใสในภายใน มีความที่แห่งจิตเป็นดวงเดียวเกิดขึ้น ไม่มีวิตก วิจาร เพราะระงับวิตก วิจารเสียได้ มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิ เพราะคลายปิติเสีย เธอเป็นคนอุเบกขาอยู่เฉย ๆ มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย ได้บรรลุธรรมที่ ๓ ที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า ท่านผู้ใดมานั้น เป็นคนอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข ได้บรรลุธรรมที่ ๔ มีสติเป็นธรรมอันหมดจดเพราะอุเบกขา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขทุกข์เสียได้ และโสมนัสและโทมนัส ตกล่วงลับไปก่อนแล้ว อย่างนี้เรียกว่าผู้มีใจตั้งมั่น ในชื่อว่า ธรรมนี้ของผู้มีปัญญา ไม่ใช่ของผู้มีปัญญาทรามนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้มีปัญญาว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องไปจากกิเลสดังเข้าศึกษาสามารถจะเจาะชุดกิเลสให้สิ้นได้ ให้ถึงความดับทุกข์โดยชอบ อย่างนี้เรียกว่าผู้มีปัญญา ในชื่อว่า ธรรมนี้ของผู้ยินดีในธรรมไม่ให้นั่นซ้ำ ไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมให้นั่นซ้ำนั้น ทรงแสดงลักษณะของผู้ยินดีใน ธรรมไม่ให้นั่นซ้ำว่า จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้แล่นไป และเลื่อมใสตั้งอยู่ น้อมไปในความดับธรรมที่ให้นั่นซ้ำ (ตณหา มานะ ทิณฺฐิ) อย่างนี้เรียกว่าผู้ยินดีในธรรมไม่ให้นั่นซ้ำ พระศาสดาทรงแสดงมหาปุริสวิตก ๘ ข้อ แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้

### พระอนรุทธะสรรเสริญสติปัฏฐาน ๔

ฝ่ายพระอนรุทธะบำเพ็ญเพียรไป ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ไปหาแล้วถามพระอนรุทธะว่า ท่านผู้มีอายุได้ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่แล้ว เพราะเจริญธรรมอะไรทำให้มาก ? เพราะเราได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ทำให้มาก คือพิจารณาเห็นในกายเป็นแต่สักว่ากาย พิจารณาเห็นในเวทนาเป็นแต่สักว่าเวทนา พิจารณาเห็นในจิตเป็นสักแต่ว่าจิต พิจารณาเห็นธรรมที่เกิดกับจิตเป็นแต่สักว่าธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ นำอภิขมา ความมุ่งหมายและโทมนัสความเสียใจในโลกเสีย ท่านสรรเสริญผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ด้วยข้ออุปมาว่า เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคาอันไหลไปในทิศตะวันออก มหาชนมาด้วยหวังจะทอดให้ไหลกลับไปข้างหลัง ท่านทั้งหลายจะสำคัญข้อนั้นเป็นไฉน จะทำได้ อย่างนั้นหรือทำไม่ได้เลย ท่านผู้มีอายุ เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะว่าแม่น้ำคงคาที่ไหลไปใน



ทิศตะวันออกนั้นจะทำให้ไหลกลับไปข้างหลังนั้นไม่ถ่วงเลย มหาชนนั้นจะต้องเหน็ดเหนื่อย ลำบากเปล่าเท่านั้น ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้แลฉันใด ภิกษุผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ทำให้มากก็ฉันนั้น ถ้าจะมีพระราชาหรือราชมหากษัตริย์มาถามว่ามาโดยเหตุไร มาปลอบแล้วโลมด้วยโกศทรัพย์ว่า พ่อเอ๋ย เจ้าจักนุ่งห่มผ้าอย่างดีน้ำฝนทำอะไร เจ้าจักโกนหัวถือภาชนะ กระเบื้องเทียวทำอะไร เจ้าจงสีกมาบริโภคสมบัติและทำบุญเถิด ภิกษุนั้นจะลาสิกขาสิกขามาตามคำที่ว่านั้น ไม่มีเลย เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะจิตของเธอโน้มไปในวิเวกเสียนานแล้ว พระอนุรุทธะท่านได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เองแล้ว สรรเสริญผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ดังนี้

### พระอานนท์ทูลขอพร ๘ ประการ

ฝ่ายพระอานนท์ได้ฟังโอวาทของพระปุนณมนตานีบุตร ได้บรรลุพระโสดาปัตติผล วันหนึ่ง พระศาสดาตรัสขอให้สงฆ์เลือกหาภิกษุซึ่งจะเป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์เป็นนิตย์ ด้วยว่าเมื่อก่อนแต่กาลนี้ ภิกษุที่เป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์ไม่คงตัวผลัดเปลี่ยนกันไป เวลาผลัดเปลี่ยนกันยังไม่มีการรับต่อ ต้องเสด็จอยู่พระองค์เดียว ได้ความลำบาก สงฆ์จึงเลือกพระอานนท์ถวายพระอานนท์ทูลขอพร ๘ ประการ

ข้อต้นและข้อที่ ๒ ว่า ถ้าพระองค์จักไม่ประทานจีวรและบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์

ข้อที่ ๓ ว่า ถ้าจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์

ข้อที่ ๔ ว่า ถ้าจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์

ข้อที่ ๕ ว่า ถ้าพระองค์จะเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ ที่ข้าพระองค์รับไว้

ข้อที่ ๖ ว่า ถ้าข้าพระองค์จักพาบริษัทซึ่งมาเฝ้าพระองค์แต่ที่ไกลเข้าเฝ้าได้ในขณะที่มาแล้ว

ข้อที่ ๗ ว่า ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น

ข้อที่ ๘ ว่า ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ จักเสด็จมาตรัสบอกธรรมเทศนาอันนั้นแก่ข้าพระองค์

ถ้าพระองค์ประทานพร ๘ ประการนี้แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักเป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์ อานนท์ ท่านเห็นโทษอะไรใน ๔ ข้อข้างต้น เห็นอานิสงส์อะไรใน ๔ ข้อข้างปลาย จึงขออย่างนี้ ถ้าข้าพระองค์จักไม่ได้พร ๔ ข้อข้างต้น จักมีคณพุดได้ว่า พระอานนท์ได้ลาภอย่างนั้น ๆ จึง



บำรุงพระศาสดา บำรุงอย่างนี้จะหนักหนาอะไร ถ้าข้าพระองค์จักไม่ได้พร ๓ ข้อเบี่ยงปลาย จักมีคนพูดได้ว่า พระอานนท์บำรุงพระศาสดาทำอะไร เพราะพระองค์ไม่ทรงอนุเคราะห์ แม้ด้วยกิจเท่านี้ ถ้าข้าพระองค์จักไม่ได้พรข้อที่สุด จักมีผู้ถามข้าพระองค์ในที่ลับหลังพระองค์ว่า ธรรมนี้พระองค์ทรงแสดงในที่ไหน ถ้าข้าพระองค์บอกไม่ได้ เขาจะพูดได้ว่า ท่านไม่รู้แม้แต่ เรื่องเท่านี้ ไม่ละพระศาสดาเที่ยวตามเสด็จอยู่ ดุจเงาตามตัวสิ้นกาลนานเพราะเหตุอะไร ครั้นพระอานนท์ทูลแสดงโทษในข้อที่ไม่ควรได้ และอานิสงส์ในข้อที่ควรได้อย่างนี้แล้ว พระศาสดาก็ทรงอนุญาติตามข้อตั้งแต่กาลนั้นมา พระอานนท์ก็อุปฐากพระศาสดาโดยเอื้อเฟื้อ เพราะท่านอยู่ในที่ใกล้พระศาสดา ได้ฟังธรรมที่ทรงแสดงแก่ตนเองและผู้อื่น มีสติทรงจำไว้ ได้มากไม่พรั่งพลาด มีเพียรเอาใจใส่ในการเรียนสาธยายจำทรง จึงเป็นผู้ฉลาดในการที่จะ แสดงธรรมมาก พระศาสดาทรงสรรเสริญว่า เป็นยอดของภิกษุพหูสูต มีสติ มีคติ มีความเพียร ถ้าบริษัทหมู่ใดหมู่หนึ่งเข้าไปหาพระอานนท์ บริษัทนั้นมีใจยินดี แม้ด้วยได้เห็น ถ้าพระอานนท์ แสดงธรรม บริษัทนั้นมีใจยินดีแม้ด้วยได้ฟังบริษัทนั้นยังไม่ทันเบื่อในการฟัง พระอานนท์ ต้องหยุดก่อน อนึ่ง ท่านเอาใจใส่อุปฐากพระศาสดา เป็นที่พอพระทัยและเป็นคนอุปฐาก ยิ่งยืนกว่าภิกษุที่ได้เคยอุปฐากมาแล้ว พระศาสดาจึงทรงยกย่องว่า เป็นยอดของภิกษุ อุปฐากพระองค์ อนึ่ง เพราะอาศัยคุณ คือความเป็นพหูสูต เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะทำการสังคายนาพระธรรมวินัย สงฆ์ได้เลือกท่านขึ้นเป็นผู้วิสาขนาในส่วน พระธรรม

ส่วนพระภคคุและพระกิมพิละ บำเพ็ญเพียรในวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล



## ปริเฉทที่ ๙ โปรดพระพุทธมารดา

### ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์

สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหาร มีเศรษฐีผู้หนึ่งอยู่ในกรุงราชคฤห์ ใครจะเล่นในแม่น้ำคงคา จึงให้ซิงขายเป็นเรือล่อมหาที่ตนอาบเพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์น้ำ มิได้จันทน์แดงท่อนหนึ่งลอยมาติดตาข่าย เศรษฐีคิดว่าเราจะทำอะไรดี จึงดำริต่อไปว่า คนทั้งหลายต่างกล่าวอวดตนว่าข้าเป็นพระอรหันต์ เรามิรู้ได้ว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ เราควรให้กลิ้งปุมจันทน์แดงทำเป็นบาตร แล้วแขวนไว้ที่ปลายไม้ไผ่ต่อกันให้สูง ๑๐ ศอก ถ้าผู้ใดเหาะมาเอาบาตรไปได้ จะเชื่อถือว่า ผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ เราและบุตรภรรยา จะถึงผู้นั้นเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว ก็ให้ทำตามตามที่ตนดำริแล้วให้ร้องป่าวประกาศว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ในโลกนี้ ผู้นั้นจงเหาะมาเอาบาตรนี้ไป เราให้เป็นสิทธิ

ครั้งนั้น ครุฑทั้ง ๖ มีปุณณกัสนปะเป็นต้น จึงพูดแก่เศรษฐีว่า บาตรนี้สมควรแก่เราท่านจงให้แก่เราเถิด เศรษฐีไม่ยอมให้ กล่าวเหมือนดังที่ได้ประกาศไว้ ครั้นถึงวันที่ ๖ นิครนถนาฏบุตรใช้ให้ศิษย์บอกกล่าวแก่เศรษฐีว่า บาตรนี้สมควรแก่อาจารย์ของเรา ท่านอย่าต้องให้เหาะมา เพราะเหตุเพียงบาตรซึ่งเป็นวัตถุเล็กน้อยนี้เลย จงมอบให้อาจารย์ของเราโดยเคารพเถิด เศรษฐีก็คงยินคำพูดเหมือนก่อน นิครนถจึงไปด้วยตนเอง โดยสั่งศิษย์ว่า ถ้าเรายกมือเท้าทำท่าจะเหาะ พวกเจ้าจงเข้าอุ้มมือเท้าเราไว้ แล้วพึงกล่าวห้ามว่า ไฉนท่านอาจารย์จึงทำอย่างนี้ อย่าแสดงอรหันตคุณที่ปกปิดไว้ เพราะเหตุเพียงบาตรใบนี้ มิบังควร เมื่อสั่งแล้วจึงไปพูดขอบาตร เศรษฐีไม่ยอมให้ พูดเหมือนดังก่อนนิครนถจึงยกเท้าทำท่าจะเหาะ พวกศิษย์ก็หยุดเขาไว้แล้วห้ามดุจสัญญากันไว้ นิครนถจึงกล่าวแก่เศรษฐีว่า เราจะเหาะขึ้นไปเอาบาตร แต่ศิษย์ห้ามไว้ ท่านจงให้บาตรแก่เราเถิด เศรษฐีก็ไม่ยอมให้

ในวันที่ ๗ พระโมคคัลลานเถระกับพระปิณโฑลภารทวาชเถระเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ยืนห่มจีวรอยู่ที่บนหลังแผ่นศิลาใหญ่แห่งหนึ่ง ได้ยินนักร้องทั้งหลายกล่าวว่า ครุฑทั้ง ๖ กล่าวอวดว่า ตนเป็นพระอรหันต์ จนถึง ๗ วันเข้าวันนี้แล้ว ใครสักคนจะเหาะมาก็ไม่มี พวกเรารู้กันวันนี้เองว่า พระอรหันต์ไม่มีในโลก พระโมคคัลลานเถระจึงกล่าวว่า ภารทวาชะ ท่านได้ยินคำที่นักร้องพูดดูหมิ่นพุทธศาสนาหรือไม่ ท่านจงเหาะไปนำเอาบาตรมาให้ได้ พระผู้เป็นเจ้าจึงเข้าจตุตถฌานสมาบัติอันเป็นฐานแห่งอภิญญา กระทำอิทธิฤทธิ์เหาะขึ้นไปในอากาศ พร้อมทั้งแผ่นศิลาที่ยืน เหาะเวียนรอบกรุงราชคฤห์ แล้วเหาะลอยมา





อยู่ตรงหลังคาเรือนของเศรษฐี เศรษฐีเห็นดังนั้นจึงหมอบลงจนแผ่นอกจรดพื้นดินแล้วร้อง  
อาราธนาว่าพระผู้เป็นเจ้าจงลงมาเถิด เมื่อพระมหาเถระลงมาแล้ว จึงนิมนต์ให้นั่งและให้น้ำ  
บาตรลงมา บรรจด้วยอาหารอันประณีตจนเต็มถาด พระมหาเถระรับแล้วก็บ้วนน้ำกลับ  
พระเวฬุวัน พระบรมศาสดาทรงทราบ ทรงติเตียน แล้วทรงให้ทำลายบาตรไม้จันทน์บดให้  
เป็นผง ทำเป็นยาใส่ตา และทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้พระสาวกทำปาฏิหาริย์ต่อไป

## เดียรฉัตรแข่งฤทธิ์

พวกเดียรฉัตรทราบความ จึงประกาศกับประชาชนว่า จะทำปาฏิหาริย์แข่งกับ  
พระพุทธรองค์ พระเจ้าอชาตศัตรูสดับเหตุ จึงไปสู่นักกราบทูลถามว่า ได้ยินว่า พระพุทธรองค์  
บัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้พระสาวกกระทำปาฏิหาริย์ แต่บัดนี้ พวกเดียรฉัตรจะทำปาฏิหาริย์  
แข่งกับพระองค์ พระองค์จะทำฉันทะ ทรงตรัสตอบว่า มหาบพิตร ตถาคตบัญญัติห้ามแต่  
สาวก แต่จะบัญญัติห้ามตนเองหาไม่ได้ พระราชาจึงทูลถามว่า พระองค์จะกระทำเมื่อใด  
ที่ไหน ทรงตรัสตอบว่า มหาบพิตร แต่นี้ไปแล้วอีก ๕ เดือน ถึงวันอาสาฬหบูชาจะมีเพ็ญ  
เดือน ๘ ตถาคตจะกระทำปาฏิหาริย์ที่ใกล้เมืองสาวัตถี

พระบรมศาสดาเสด็จไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ไปสู่  
เมืองสาวัตถีโดยลำดับ พวกเดียรฉัตรก็ติดตามเรื่อยมา พอถึงเมืองสาวัตถีพวกเดียรฉัตรชักชวน  
อุปัฏฐากของตนเรียรายทรัพย์ได้ถึงแสนหาปณะ จึงให้สร้างมณฑปและบอกกับมหาชนว่า  
จะทำปาฏิหาริย์ในมณฑปนี้ ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบจึงจะสร้างมณฑปถวาย  
พระพุทธรองค์ทรงห้าม พระราชาจึงทูลถามว่า พระองค์จะทรงกระทำที่ไหน ตรัสตอบว่า  
จะกระทำใกล้ต้นมะม่วง พวกเดียรฉัตรทราบความจึงสั่งให้ศิษย์ของตนตัดต้นมะม่วงทั้งหลาย  
ภายในบริเวณ ๑ โยชน์มิให้เหลือ

## แสดงยมกปาฏิหาริย์บนต้นมะม่วง

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือน ๘ ตอนเช้า กำลังเสด็จเข้าสู่พระนคร นายคณทะคนเฝ้า  
พระราชอุทยาน เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่ง จึงสอยเอามาหวังจะนำไปถวายพระราชา  
มาพบพระพุทธรองค์เข้าจึงนำเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับแล้วประทับนั่ง พระอานนท์จึงทำเป็น  
น้ำอัฐิปานะถวาย ทรงสวดยแล้วสั่งให้นายคณทะคู้ดินแล้วเอามะลัดเพาะ นายคณทะทำตาม  
ทรงล้างพระหัตถ์รดลงไป ในขณะนั้นก็เกิดเป็นต้นมะม่วงสูง ๕๐ ศอก มีกิ่งแตกออกไป ๔ ทิศ



และเปื้องบน ได้นามว่า คณฺหาณพฤกษ์ พอตะวันบ่าย พระพุทธรองค์ทรงดำริว่า เวลานี้สมควรที่จะกระทำปาฏิหาริย์ได้แล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีประทับอยู่ที่หน้ามุข ขณะนั้นนางขรณีนันทมารดา เป็นพระอนาคามี จุลอนาถปิณฑิกคหบดี เป็นพระอนาคามี จิรสามเณรี อายุ ๗ ขวบ เป็นพระอรหันต์ จุนทสามเณร อายุ ๗ ขวบ เป็นพระอรหันต์ อุบลวรรณาเถรี อัครสาวิกาเบ็องซ้าย พระโมคคัลลานเถระ และพระอสีติมหาสาวก ได้เข้ามารับอาสาจะทำปาฏิหาริย์แข่งกับพวกเดียรถีย์ พระองค์ทรงห้ามและตรัสว่า มิใช่วิสัยของสาวก แล้วพระพุทธรองค์ทรงเข้าสู่จตุตถฌานสมาบัติ อันเป็นที่ตั้งแห่งอภิญาเหาะขึ้นไปในอากาศ เสด็จจงดกรมไปมาด้วยปฐวีกลีสณบริกรรมทรงเนรมิตพระพุทธรนิมิต พระองค์เสด็จจงดกรมพระพุทธรนิมิตแสดงอาการไสยาสน์พระมุนีนารถ ตรัสถามปัญหา พระพุทธรนิมิต วิสัชนาเป็นต้น แล้วเสด็จลงจากอากาศ ประทับนั่งที่รัตนบัลลังก์อันปรากฏบนยอดมฆะม่วงท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ ทิศ โปรดประทานพระธรรมเทศนาโดยสมควรแก่อัธยาศัยแห่งเวไนยสัตว์ เมื่อจบพระธรรมเทศนา การบรรลุมรรคผลได้เกิดแก่เหล่าสัตว์ประมาณ ๘๔ โกฏิ กาลนั้น เดีรถีย์ทั้งหลายอันมีครูทั้ง ๖ เป็นต้นก็หลีกหนีไปด้วยกลัวพุทธานุภาพ

### เสด็จจำพรรษาในดาวดึงส์โปรดพระพุทธรมารดา

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงพุทธรดำริว่า พุทธประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าในอดีตกาล เมื่อทำยมกปาฏิหาริย์แล้ว เสด็จจำพรรษา ณ ที่ใด ทรงพิจารณาด้วยอดีตังสญาณ ก็เห็นแจ้งประจักษ์ว่า เสด็จจำพรรษาในดาวดึงส์พิภพ แล้วตรัสแสดงอิทธิธรรมปฏิภักทั้ง ๗ ปกรณ์ ถวายในไตรมาส เพื่อกระทำการสนองพระคุณพุทธรมารดาอีกประการหนึ่ง ความปรารถนาอันใดที่พระชนนีตั้งไว้แทบบาทมูลพระพุทธวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ขอให้นางได้เป็นมารดาพระบรมครูเห็นปานดังพระพุทธองค์ ความปรารถนาอันนั้นก็สำเร็จสมประสงค์และพระชนนีมีพระคุณแก่ตถาคตเป็นอันมาก ยากที่จะได้ตอบสนองพระคุณพระมารดาทรงจินตนาการดังนี้แล้วเสด็จลุกจากรัตนบัลลังก์ขึ้นสู่ดาวดึงส์พิภพประทับนั่งเหนือกัมพลศิลาอาสน์ภายใต้ปาริฉัตตรุกขชาติ อันเป็นธงแห่งดาวดึงส์เทวโลก

### แสดงพระอิทธิธรรมปฏิภัก

ในกาลนั้น ท้าวสหัสสนัยเทวราช เมื่อทอดพระเนตรเห็น จึงประกาศใช้เหล่าทวยเทพได้ทราบทั่วกัน เทพเจ้าทั้งหลายตลอดหมื่นจักรวาลถือทิพยมาลาสักการะมาสมโภชสนับนินาท



ถวายนมัสการแล้วประทับนั่งอยู่โดยรอบพระพุทธองค์ เมื่อไม่ทรงเห็นพุทธมารดา จึงตรัสถาม ท้าวสักกเทวราช พระองค์จึงเสด็จไปตามพระสีริมหามายาเทวบุตร ณ ดุสิตพิภพ พระพุทธมารดา ได้สดับทรงพระปิติปราโมทย์ เสด็จมายังดาวดึงสเทวพิภพสู่สำนักพระบรมครู ถวายนมัสการ ประทับนั่งอยู่เบื้องขวาแห่งพระผู้มีพระภาค พลังดำริว่า อาตมานี้มีบุญยิ่งนัก มิเสียที่ที่อาตมา อุ้มท้องมา ได้พระโอรสอันประเสริฐเห็นปานนี้ ส่วนสมเด็จพระชินสีห์มีพระทัยปรารถนาจะ สมองคุณพระมารดาจึงดำริว่า พระคุณแห่งมารดาที่ทำไว้แก่ตถาคตนี้ยิ่งใหญ่ยิ่งนัก สุดท้ายจะ คณานับได้ว่า กว้างหนาและลึกซึ้งปานใดและธรรมอันใดจึงจะสมควรที่จะทดแทนพระคุณได้ พระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎกก็ยังน้อยนัก มิเท่าคุณแห่งพระมารดา เห็นควรแต่ พระอภิธรรมปิฎกที่จะพวยกขึ้นชั่งเท่ากันได้ ดำริดังนี้แล้ว กวักพระหัตถ์เรียกพระพุทธมารดาว่า ดูกุรชนนี้ มานี้เกิดตถาคตจะใช้ค่าน้ำนมข้าวป้อนของมารดา อันเลี้ยงตถาคตนี้มาแต่เนกชาติ ในอดีตภพ แล้วกระทำพุทธมารดาเป็นประธาน ตรัสอภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์ ให้สมควรแก่ ปัญญาบารมี มีสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และมหาปฏฐาน กาลเมื่อ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงสัตตปรกณภิธรรมเทศนาจบลง องค์พระสีริมหามายา เทวบุตรพุทธมารดา ก็บรรลุโสดาปัตติผลประกอบด้วยนัย ๑ พันบริบูรณ์

## เสด็จลงจากดาวดึงส์

กาลเมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำปาฏิหาริย์แล้วขึ้นไปสู่ดาวดึงสเทวโลก ครั้งนั้น มหาชนทั้งหลายที่มาประชุมกันอยู่ในที่นั้นและดูพระพุทธสรียกายหายไปไหนเทวโลก ก็เศร้าโศก ปรีทวนาการว่า พระบรมครูขึ้นไปสู่ภูเขาคิชฌกูฏหรือไกรลาส หรือคันธมาสประการใด เราทั้งหลายมิได้เห็นพระองค์ในกาลบัดนี้ แล้วเข้าไปถามพระมหาโมคคัลลานะ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ พระบรมครูแห่งเราเสด็จไปสถิตอยู่ ณ ที่แห่งใด พระมหาเถระจึงกล่าวว่า พวกท่านจงถาม ท่านพระอนุรุธะ ก็จะทราบ มหาชนก็ไปถามพระอนุรุธเถระท่านก็บอกว่าพระพุทธองค์ เสด็จขึ้นไปจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ในดาวดึงสเทวโลก เพื่อจะตรัสพระธรรมเทศนา อภิธรรม ๗ คัมภีร์ โปรดพุทธมารดา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ ก็เมื่อใดเล่าจะกลับมาสู่มนุษยโลก ดูกุรท่านทั้งปวง พระบรมครูตรัสเทศนาพระอภิธรรมปิฎกถ้วนไตรมาสแล้ว พอถึงวันปวารณา จึงจะกลับมายังมนุษยโลกนี้ ชนทั้งหลายจึงกล่าวแก่พระมหาโมคคัลลานะว่า ถ้ามิได้เห็นองค์ พระสัพพัญญู ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะไม่ไปจากที่นี่ แล้วชวนกันพักแรม ตั้งทัพและขมรม พักอาศัยมิได้มีหลังคา



เมื่อเวลาเหลืออยู่อีก ๗ วันจะออกพรรษา ประชาชนเข้าไปหาพระโมคคัลลานะและกล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้า ควรที่จะรู้วันที่พระสัพพัญญูจะเสด็จลงจากเทวโลกให้แน่นอน และพวกข้าพเจ้ามิได้เห็นพระบรมครูแล้วจะไม่ไปจากที่นี่ พระมหาเถระจึงสำแดงฤทธิ์ขึ้นไปยังชั้นดาวดึงส์กระทำอัญชลีแล้วทูลว่า พระพุทธองค์จะเสด็จลงจากเทวโลกในกาลเมื่อใด จึงมีพระดำรัสว่า โมคคัลลานะ แต่นี้ไปอีก ๗ วัน จะถึงวันมหาปวารณา ตถาคตจะลงจากเทวโลก ณ ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัสสนคร ในวันนั้น มหาชนใครจะได้เห็นตถาคต จงไปที่นั่น เธอจงไปแจ้งแก่มหาชนตามคำตถาคตสิ่งนี้ พระมหาเถระก็กลับมาแจ้งแก่ประชาชนทุกประการ

ครั้นถึงวันอัสนัยขุปฺณณมีเพ็ญเดือน ๑๑ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปวารณาพรรษาแล้ว จึงตรัสบอกแก่สมเด็จพระมรินทราธิราชว่า ดูก่อนท้าวเทวราช ตถาคตจะลงไปสู่มนุษยโลก ในเวลาวันพรุ่งนี้ ท้าวโกสีย์จึงเนรมิตบันไดทิพย์ทั้ง ๓ คือ บันไดทองอยู่เบื้องขวา บันไดเงินอยู่เบื้องซ้าย บันไดแก้ว อยู่ท่ามกลางเชิงบันไดทั้ง ๓ จรดพื้นภูมิภาค ณ ที่ใกล้เมืองสังกัสสนคร หัวบันไดเบื้องบนจรดยอดเขาสิเนรุราช อันเป็นที่ตั้งแห่งดาวดึงส์พิภพ บันไดทองเป็นที่ลงแห่งหมู่เทวดา บันไดเงินเป็นที่ลงแห่งหมู่พรหม ส่วนบันไดแก้วนั้นเป็นที่เสด็จลงแห่งพระบรมศาสดา

สมเด็จพระบรมครูเสด็จสถิตเหนือยอดเขาสิเนรุ ทอดพระเนตรเห็นเครื่องสักการบูชาแห่งเทวดาทั้งหลายหมื่นโลกธาตุก็ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ซ้ำอีก และทรงแสดงโลกวิรรณ-ปาฏิหาริย์บันดาลเปิดโลก ยังสวรรค์ มนุษย์และนรก ทั้งหมื่นโลกธาตุให้แลเห็นกันปรากฏทั่วทั้งสิ้นอันเป็นมหาอัศจรรย์ เทวดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาลก็มาประชุมพร้อมกัน พระองค์ก็เสด็จลงจากเทวโลก พร้อมด้วยทวยเทพตามส่งเสด็จเป็นจำนวนมาก ครั้งนั้น สรรพสัตว์ทั้งหลายซึ่งได้เห็นองค์พระชินสีห์ ผู้ใดแม้สักคนหนึ่ง ที่ไม่ปรารถนาพุทธภูมิไม่มี เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เสด็จลงจากเทวโลกถึงเชิงบันไดแล้วประทับยืนอยู่ พระธรรมเสนาบดีก็ถวายอัญชลีพระโลกนารถแล้วประกาศความยินดี

พระพุทธองค์ประทานพระธรรมเทศนา เมื่อแสดงจบ ภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นสัทธินาฬิกแห่งพระสารีบุตรก็บรรลุอรหัตผล ประชาชนก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นจำนวนมาก

## รับผ้าคู่ของพระนางโคตมี

สมัยหนึ่ง พระบรมครูเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นวาระที่ ๒ พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระน้านางทรงจินตนาว่า จำเดิมแต่พระลูกเจ้ามาสู่พระนครนี้ เรามิได้ถวายสิ่งใดเลย ฉะนั้น



เราจะถวายจีวรสาฎกเถิด แล้วจึงทรงเพาะเมล็ดฝ้ายในอ่างทอง เมื่อต้นฝ้ายออกปอย ทรงเก็บใส่ลงในผอบทอง ทรงเลือกหีบติดปิ่นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เส้นด้ายละเอียดยิ่งนัก มีสีเหลืองดุจทองให้หาช่างหูกฝีมือเยี่ยมมา เสด็จทอดพระเนตรการทอผ้านั้นเป็นนิตย์ทุกวัน เมื่อสำเร็จได้ผ้า ๒ ผืน ผืนละ ๑๔ ศอก โดยความยาว เป็นพระภูษาที่คำนวณค่ามิได้ จึงพับใส่ผอบแก้วยกขึ้นทูลเหนือเศียรเกล้า พร้อมกับบริวารนำไปถวายพระบรมศาสดาที่นิโครธาราม ถวายนมัสการแล้วทรงจับผ้าทั้งคู่หนุนเข้าไปถวายว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ภูษาทั้งคู่นี้ ข้าพระองค์กระทำด้วยมือตนเอง ขอทรงพระมหากรุณานุเคราะห์รับผ้าทั้งคู่นี้ เพื่อประโยชน์สุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าสิ้นกาลนานเถิด พระพุทธองค์ตรัสว่า โคตมิ พระนางจงถวายแก่สงฆ์เถิด จะมีผลานิสงส์มาก และได้ชื่อว่าบูชาตถาคตและสงฆ์ทั้งปวง พระนางปชาบดีทูลอ้อนวอนถึง ๓ ครั้ง เมื่อพระองค์ไม่รับ ก็เสียพระทัยโทมนัสอาดูร จึงเข้าไปหาพระอานนท์เล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง พระอานนท์จึงเข้าไปทูลวิงวอนให้พระองค์ทรงรับ พระองค์จึงตรัสเทศนาทักขิณาวีถังคสูตร จำแนกทักขิณาทานที่เป็นปาฏิปุคคสิกทาน ๑๔ ประการ สังฆทาน ๗ ประการ แล้วทักขิณาทานอันบริสุทธ์ ๔ ประการ พระนางโคตมิได้สดับพระธรรมเทศนาก็บังเกิดปรีดาปราโมทย์ จึงน้อมนำผ้าเข้าไปถวายพระธรรมเสนาบดี พระผู้เป็นเจ้าก็ไม่รับ จึงถวายแก่พระมหาโมคคัลลานะ พระอสีติมหาสาวกทั้ง ๘๐ องค์ พระคุณเจ้าทั้งหมดก็มียอมรับ จนกระทั่งถึงอชิตภิกษุ ซึ่งเป็นนวกภิกษุหนึ่งอยู่ท้ายสงฆ์ทั้งปวง พระผู้เป็นเจ้าก็รับ พระนางทรงโทมนัสจนน้ำพระเนตรนองพักตร์ ด้วยคิดว่า ตัวเรานี้บุญน้อย อุทิศทำผ้าคู่นี้ตั้งจิตว่าจะถวายพระชินสีห์ ทั้งพระองค์อัศรสาวก และพระมหาเถระ ก็มียอมรับ บัดนี้ ภิกษุหนุ่มเป็นนวกะมารับผ้าของเรา พระพุทธองค์ทรงเห็นเช่นนั้น จึงทรงพุทธดำริว่า ตถาคตจะทำให้พระนางโคตมิบังเกิดโสมนัสในวัฏฏทาน จึงตรัสให้พระอานนท์ไปนำบาตรของพระองค์มา แล้วทรงทำอธิษฐานว่า ขอพระสาวกทั้งปวง จงอย่าเห็นบาตรนี้ เว้นเสีย อชิตภิกษุหนุ่มผู้เดียว แล้วทรงขว้างบาตรไปในอากาศ บาตรนั้นก็ลอยหายลับเข้ากลีบเมฆไป พระธรรมเสนาบดีก็กราบทูลว่า จะนำบาตรกลับมาถวาย แล้วก็เหาะขึ้นไปในอากาศ เทียวค้นหา ก็ได้พบ จึงกลับลงกราบทูล พระมหาสาวกทั้งหลายล้วนเป็นเอตทัคคะต่าง ๆ ก็มีความจะค้นหาได้พบ พระพุทธองค์จึงตรัสสั่งว่า อชิตะเธอจงไปค้นหาบาตรตถาคต พระผู้เป็นเจ้าดำริว่า น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก โฉนพระมหาเถระทั้งหลายมีอานุภาพมากจึงมีอาภะบาตรได้พบ ส่วนอาตมานี้ยังมีจิตอันกิเลสสมลทินครอบงำอยู่ พระสัพพัญญูตรัสสั่งให้ไปหาบาตร คงจะมีเหตุใดเหตุหนึ่งอย่างแน่นอน ฉะนั้น อาตมาจะเทียวค้นหาบาตร บังเกิดปิตติปราโมทย์จึงเข้าไปกราบทูลรับอาสา แล้วออกมาเย็นในที่สุตบริษัท



มองดูนภาภาคลแล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า อาตมาบรรพชาในพุทธศาสนาด้วยปรารถนาปัจจัยลามก และมีอาจจะเลี้ยงชีพในฆราวาสได้ก็หาไม่ อาตมาตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์เพื่อหมายมั่นที่จะตรัสรู้ธรรมทั้งปวง ฌีว่าศีลของอาตมามีขาดมิทำลายบริสุทธิ์เป็นอันดี ขอให้บาตรแห่งองค์พระชินสีห์ จงมาประดิษฐานในมือแห่งอาตมาที่เหยียดออกไปโดยพลัน พอเสร็จคำอธิษฐาน บาตรก็ปล้นตกลงมาจากอากาศประดิษฐานอยู่ในหัตถ์แห่งอชิตภิกษุเป็นที่น่าอัศจรรย์ พระนางปชาบดีได้ทอดพระเนตร ดังนั้น ก็เกิดปีติโสมนัสเป็นกำลัง เกิดศรัทธาปสาทะอย่างแรงกล้าจนน้ำพระเนตรหลังไหล ยอหัตถ์นมัสการพระบรมศาสดาจารย์แล้ว ๆ เล่า ๆ ก็เสด็จคืนพระราชนิเวศน์

ส่วนพระอชิตภิกษุ จินตนาการว่า ประโยชน์อันใดแก่อาตมาด้วยผ้าที่เลิศคู่นี้ ด้วยจะปิดกายก็มีสมควร อาตมาจะนำผ้าคู่นี้ไปกระทำบูชาพระพุทธรูปชินสีห์ จะเป็นการสมควรยิ่ง เมื่อดำริเช่นนั้นก็ถือผ้าผืนหนึ่งเข้าไปดาดเป็นเพดานเบื้องบนพระคันธกุฎี อีกผืนหนึ่งฉีกเป็น ๔ ชิ้น ทำเป็นม่านห้อยลงทั้ง ๔ มุมแห่งเพดาน แล้วจึงเปล่งวาจา วัตถุบูชานี้เจริญจิตยิ่งนัก ด้วยอานิสงส์วัตถุนี้ อาตมามิได้ปรารถนาสิ่งอื่นนอกเสียจากพระโพธิญาณ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทอดพระเนตรเห็นการกระทำของอชิตภิกษุนั้น ก็กระทำพระอาการแย้ม พระโอษฐ์ พระอานนทกราบทูลถามเหตุผลแห่งการแย้มให้ปรากฏ พระบรมสุคตจึงตรัสว่า อานนท อชิตภิกษุนี้จะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระชินสีห์ ทรงพระนามว่าเมตไตย ในอนาคตในมหาภักทรกัปนี้

ในการนั้น พระเมตไตยบรมโพธิสัตว์ จะปฏิสนธิในครรภ์แห่งสุพรหมวดีพราหมณี ภรรยาแห่งสุพรหมพราหมณ์ ผู้เป็นปุโรหิตาจารย์แห่งพระเจ้าสังขบรมจักรพรรดิ เมื่อครบ ทศมาสก็ประสูติ ณ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองเกตุมวดี เมื่อเจริญวัย บริโภคสมบัติอยู่ใน ปราสาททั้ง ๓ หลัง มีจันทรมุขีพราหมณีเป็นอัครภรรยา ครอบครองสมบัติอยู่ในเขตฆราวาส ๗ หมื่นปี ได้ทัศนาวเทวทูตทั้ง ๔ เมื่อนางจันทรมุขีคลอดบุตรนามว่า พรหมวพัฒน์กุมารจึง ดำริในการจะออกบรรพชา ขณะนั้นปราสาทจะเลื่อนลอยขึ้นบนอากาศ ลงมาประดิษฐาน ณ ปรูฬพีใกล้พระศรีมหาโพธิ์ คือ ต้นกากทิง พระโพธิสัตว์จะลงจากปราสาทถือเอาผ้าทิพย์กา-สาวพัสดร์แล้วทรงบรรพชา บุรุษที่เป็นบริวารจะบรรพชาตามทั้งหมด พระองค์จะบำเพ็ญ ทุกรกิริยา ๗ วัน พอถึงวันวิสาขบูชาจะมีจะเสวยข้าวมธุปายาสแห่งนางสุนันทาพราหมณี ครั้นเวลาเย็นทรงรับหย้าคาจากโสณเถรพราหมณ์ ๘ กำมือ อธิษฐานเป็นรัตนบัลลังก์สูง ๑๕ ศอก สถิตบนบัลลังก์ พิจารณาปัจจัยาการ ก็สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนั่นแล



## ปริเฉทที่ ๑๐ โปรดพระสาวก

### โปรดพระโสมโกฬิวิสะ

ครั้งหนึ่ง พระศาสดาเสด็จอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ แขวงกรุงราชคฤห์ ชาวบ้านเป็นอันมาก เข้าไปเฝ้า ฟังธรรมเทศนาแล้วกลับไป กุลบุตรผู้หนึ่ง ชื่อโสมณะ เป็นโคตร โกฬิวิสะ ซึ่งอยู่ใน หมู่ชาวบ้านนั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า ข้าพเจ้าได้ฟังธรรม ที่พระองค์ทรงแสดง เห็นว่า ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ดุจสังข์ที่ขัดแล้ว ไม่ทำได้ด้วย ง่ายเลย ข้าพเจ้าอยากจะไคร่บวช ขอพระองค์จงโปรดให้ข้าพเจ้าบวชเถิด พระศาสดาก็โปรด ให้บวชตามประสงค์ ครั้นพระโสมโกฬิวิสะบวชแล้ว ทำความเพียรเกินขนาดเดินจงกรมไม่หยุด จนเท้าแตกก็ไม่ได้บรรลุนิพพานพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงดำริในใจว่า บรรดาสาวกของ พระศาสดาที่ปรารภความเพียรแล้ว เราก็คือคนหนึ่ง ถึงอย่างนี้ จิตของเราก็คงยังไม่พ้นไปจาก อาสวะทั้งปวงได้ สมบัติในตระกูลของเราก็คงมีอยู่ ถ้าอย่างใดเราจะสึกออกไปบริโภคสมบัติ และบำเพ็ญกุศลเถิด จะเป็นการดีกว่า ฝ่ายพระศาสดาได้ทรงทราบว่พระโสมโกฬิวิสะ ปรารภความเพียรเดินจงกรมจนเท้าแตกแล้ว ดำริเช่นนั้น จึงเสด็จไปถึงที่อยู่แห่งพระโสมโกฬิวิสะ ตรัสถามว่า โสมณะ เมื่อก่อน แต่ครั้งเมื่อท่านยังเป็นคฤหัสถ์ ท่านฉลาดเข้าใจในเสียงแห่ง สายพิณหรือ ? พระพุทธเจ้าข้า เมื่อใด สายพิณของท่านจะตึงเกินไป เมื่อนั้น สายพิณของท่านมีเสียงควรฟังได้หรือ ? ไม่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า เมื่อใดสายพิณของท่านหย่อนเกินไป เมื่อนั้น สายพิณของท่านมีเสียงควรฟังได้หรือ ? ไม่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า เมื่อใด สายพิณ ของท่านไม่ตึงนักไม่ หย่อนนักตั้งอยู่ในขั้นที่เสมอแต่พอดี เมื่อนั้น สายพิณของท่านมีเสียงควร ฟังได้หรือ ? อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า โสมณะ ข้อนี้แลฉันใด ความเพียรก็ฉันนั้น ความเพียร ที่ปรารภเกินไปนัก ก็เป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ที่ย่อหย่อนนักก็เป็นไปเพื่อเกียจคร้าน เหตุนี้ท่านจงตั้งความเพียรแต่พอเสมอ และจงทราบความที่อินทรีย์ต้องเป็นของเสมอ ๆ กันคือ ศรัทธากับปัญญา ความเพียรกับสมาธิต้องพอดี ๆ กันให้ตลอดแล้วกำหนดหมายในข้อนี้ พระศาสดาตรัสสอนพระโสมโกฬิวิสะอย่างนี้แล้ว เสด็จกลับไปประทับที่ประทับ พระโสมโกฬิวิสะ ตั้งอยู่ในโอวาทที่พระศาสดาประทาน ตั้งความเพียรแต่พอประมาณไม่ยิ่งหย่อนนัก เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่าพระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้อรหันต์มีอาสวะ สิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้วมีกิจที่จำจะต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระของหนักอันว่างแล้ว มีประโยชน์ของตนได้ถึงแล้ว มีธรรมที่ประกอบไว้ในภพสิ้นรอบแล้วรู้ชอบจึงพ้นแล้วจากอาสวะ



ภิกษุผู้อรหันต์นั้นน้อมเข้าไปแล้วในคุณ ๖ สถาน คือน้อมไปแล้วในบรรพชาออกไปจากกาม ในที่สงัด ในความสำรวมไม่เบียดเบียน ในความสิ้นแห่งความถือมั่น ในความสิ้นแห่งความอยาก ในความไม่หลง ความสำคัญอย่างนี้ จะพึงมีแก่ท่านบางคนว่า ท่านผู้นี้อาศัยคุณแต่เพียงสักว่า ความเชื่ออย่างเดียวเป็นแน่ จึงน้อมไปในบรรพชา ข้อนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น ภิกษุนั้น ไม่เห็นว่าตนยังมีกิจที่จำจะต้องทำ หรือจะต้องกลับสะสมทำกิจที่ได้ทำแล้วอีก เพราะราคะ โทสะ โมหะ สิ้นแล้ว จึงเป็นผู้ที่น้อมไปในบรรพชา ความสำคัญอย่างนี้ จะพึงมีแก่ท่านบางคนว่า ท่านผู้นี้ ใคร่ลาภสักการะและความสรรเสริญเป็นแน่ จึงน้อมไปในที่สงัด ข้อนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น ภิกษุนั้นเพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะแล้ว จึงเป็นผู้ที่น้อมไปในที่สงัด ความสำคัญอย่างนี้จะพึงมีแก่ท่านบางคนว่า ท่านผู้นี้เชื่อถือสัสถ์พตปราคาส โดยความเป็นแก่นสารเป็นแน่ จึงน้อมไปในความสำรวม ข้อนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น ภิกษุนั้นเพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะแล้ว จึงเป็นผู้ที่น้อมไปในความสำรวม อนึ่ง เป็นผู้ที่น้อมไปแล้วในความสิ้นแห่งความถือมั่น ในความสิ้นแห่งความอยาก ในความไม่หลง ก็เพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะแล้ว ถ้าอารมณ์มีรูปเป็นต้น ที่กล้ำมากระทบคลองทวารจักขุเป็นต้น แห่งภิกษุผู้มีจิตน้อมพ้นไปแล้วโดยชอบอย่างนี้ อารมณ์นั้น ก็ไม่ครอบงำจิตของเธอตั้งอยู่ได้ จิตของเธออันอารมณ์นั้น ไม่ทำให้เจือติดอยู่ได้ เป็นจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวเปรียบเหมือนภูเขาศิลาล้วน ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง แทะงเดียวทึบ แม้ลมพัดมาใน ๔ ทิศ แต่ทิศใดทิศหนึ่ง ก็ไม่อาจทำให้หวั่นไหวสะเทือนสะท้านได้ ฉะนั้น เธอเห็นความเสื่อมสิ้นแห่งสังขารอยู่โดยปกติ พระศาสดาได้ทรงฟังตรัสสรรเสริญว่าพระโสณโกฬิวิสะ พยากรณ์พระอรหันต์กล่าวแต่เนื้อความไม่นำตนเข้าไปเปรียบและเพราะท่านได้ปรารภความเพียรด้วยอุตสาหะแรงกล้า แต่ครั้งยังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์จึงได้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นยอดของภิกษุผู้ปรารภความเพียรในพระพุทธศาสนา

## โปรดพระรัฐपालะ

สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกไปในแคว้นแคว้นกูรุ พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ ถึงอุลลโกฏฐิตนิคม พราหมณ์และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคมทราบบว่า พระศาสดาเสด็จมาถึง พร้อมกันเข้าไปเฝ้า บางพวกถวายบังคม บางพวกเป็นแต่พูดปราศรัย บางพวกเป็นแต่ประณมมือ บางพวกร้องประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนั่งอยู่ ทุกหมุ่หนึ่งนั่งในที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาทรงแสดงธรรมเทศนา และนำให้พราหมณ์และคฤหบดีชาวนิคมนั้นเห็นบาปบุญและสมาทนอาชญาว่าเร่งในการละบาปบำเพ็ญบุญแล้ว ทุลลากลกลับไป





ก็แลในเวลาทีพระศาสดาทรงแสดงธรรมอยู่นั้น กุลบุตรผู้หนึ่งชื่อรัฐपालะเป็นบุตรแห่งตระกูลที่เป็นหัวหน้าในนิคมนั้น นั่งอยู่ในหมู่ชาวนิคมนั้น รัฐपालะได้ฟังธรรมเทศนา เกิดศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะบวช พอชาวนิคมนั้นกลับไปแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอบรรพชา พระองค์ตรัสถามว่า มารดาบิดาอนุญาตยอมให้ท่านบวชแล้วหรือ ? รัฐपालะทูลว่ายังไม่ได้ อนุญาต ครั้นได้ฟังรับสั่งว่า ไม่สามารถบวชกุลบุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาต จึงทูลลากลับบ้าน เข้าไปลามารดาบิดาจะออกบวช มารดาบิดาตอบว่า พ่อรัฐपालะ เจ้าเป็นลูกคนเดียวและเป็นที่รักที่พอใจของเรา เคยตั้งอยู่ในสุข เราเลี้ยงมาให้เป็นสุขแล้ว เจ้าไม่เคยรู้จักทุกข์แม้สักน้อยหนึ่ง เจ้าจงอยู่กินดื่มบำรุงตนให้สบายเถิด จงยินดีบริโภคคามคุณและทำบุญกุศลอยู่ในที่นี้เถิด เราไม่ยอมให้เจ้าบวช แม้จะตายเรายังไม่ยากพลัดพรากจากเจ้า จะป่วยกล่าวไปใย ถึงจะยอมให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกไปบวช รัฐपालะพูดอ่อนวอนเป็นหลายครั้ง มารดาบิดาก็ไม่ยอม รัฐपालะ เสียใจลงนอนไม่ลุกขึ้น อดอาหาร คิดว่าจักตายเสียในที่นี้ หรือจักบวชเท่านั้น มารดาบิดาปลอบใจให้ลุกขึ้นกินอาหาร รัฐपालะก็นิ่ง มารดาบิดาจึงไปหาสหายของรัฐपालะ ขอให้ช่วยกันห้ามรัฐपालะ สหายเหล่านั้นก็ไปช่วยห้าม และพูดปลอบด้วยคำต่าง ๆ เห็นรัฐपालะนิ่ง จึงคิดว่ารัฐपालะไม่ได้บวช ก็จักตาย หาเป็นคุณอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ถ้ารัฐपालะได้บวช มารดาบิดาและเราจักได้เห็นรัฐपालะตามเวลาที่สมควร ก็ชื่อว่า การบวชนี้เป็นการหนักไม่เบาเลย ผู้บวชจะต้องถือบาตรเดินเที่ยวบิณฑบาตทุกวัน ๆ เมื่อต้องการถ้วยของร้อน ย่อมได้ของเย็น เมื่อต้องการถ้วยของเย็นย่อมได้ของร้อน ต้องประพฤติพรหมจรรย์ นอนเวลาเดียว กินเวลาเดียว ก็รัฐपालะนี้เป็นคนอ่อนเคยตั้งอยู่เป็นสุข เป็นชาตិชาวเมือง เมื่อไม่อาจประพฤติดังนั้นได้ ก็จักกลับมาที่นี่อีก ควรเราจักพูดให้มารดาบิดาของรัฐपालะยอมให้บวช ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว จึงเข้าไปหามารดาบิดาของรัฐपालะชี้เหตุผลให้ฟัง มารดาบิดาของรัฐपालะเห็นด้วยแล้วยอมตาม แต่บวชแล้วขอให้กลับมาเยี่ยมบ้างสหายเหล่านั้นก็กลับไปบอกความแก่รัฐपालะ ๆ ทราบว่ามารดาบิดายอมแล้ว ดีใจลุกขึ้นเช็ดตัวแล้ว อยู่บริโภคอาหารพอร่างกายมีกำลังแล้วไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า มารดาบิดาอนุญาตแล้ว พระศาสดาก็โปรดให้บวช ครั้นพระรัฐपालะบวชได้ไม่นาน ประมาณสักกึ่งเดือน พระศาสดาเสด็จจากอุลลโกฏฐิตนิคม ไปประทับเมืองสาวัตถี ส่วนพระรัฐपालะตามเสด็จไปด้วย ท่านตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เจริญวิปัสสนา ได้สำเร็จพระอรหัตผลซึ่งเป็นที่สุดของพรหมจรรย์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลลากลับไปเยี่ยมมารดาบิดา พระศาสดาทรงทราบว่พระรัฐपालะไม่ควรจะกลับสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์แล้วก็ทรงอนุญาตให้ไป พระรัฐपालะ



ถวายบังคมลา ออกจากเมืองสาวัตถี เทียวจาริกไปถึงอุลลโกฏฐิตนิคม พักอยู่ที่พระราชอุทยานของพระเจ้าโกรพยะ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินกुरु ซึ่งชื่อมคจิววัน ครั้นเวลาเช้า ท่านเข้าไปบิณฑบาตในนิคมนั้น ในเวลานั้นบิดาของพระรัฐपालะดูการเขียนอยู่ที่ศาลากลาง เห็นพระรัฐपालะจำไม่ได้ นึกน้อยใจเพราะลูกของตนออกบวช จึงร้องว่า สมณะหัวโล้นเหล่านี้ที่เดียว บวชลูกคนเดียวซึ่งเป็นที่รักของเรา พระรัฐपालะไปถึงเรือนบิดา ไม่ได้อะไรที่เขาให้ แม้แต่คำบอกส่งให้กลับก็ไม่ได้ ได้อยู่แต่คำด่าเท่านั้น เวลานั้น ทาสีแห่งญาติของพระรัฐपालะคนหนึ่ง กำลังจะทิ้งขมมบูตซึ่งค้างคืน พระรัฐपालะจึงพูดกะทาสีนั้นว่า ถ้าของนี้มีอันจะต้องทิ้งเสียเป็นธรรมดา ท่านจงเทลงในบาตรของเราเถิด ทาสีนั้นจำเสียงของพระรัฐपालะได้ เมื่อเทขมมบูตลงในบาตรก็จำลักษณะมือและเท้าได้ จึงไปบอกมารดาของพระรัฐपालะว่า แม่เจ้าทราบเถิดลูกเจ้ามาถึงแล้ว มารดาทราบแล้วมีความยินดีพูดว่า ถ้าเองพูดจริงเอง จักเป็นไทไม่ต้องเป็นทาสีแล้ว จึงไปบอกบิดาของพระรัฐपालะให้ทราบ บิดารับตามไปพบพระรัฐपालะนั่งฉันทขมมบูตอยู่ จึงถามว่า พ่อรัฐपालะ เคยมีหรือ เจ้ากินขมมบูตเช่นนี้ ควรเจ้าจะไปเรือนของตนมิใช่หรือ ? คฤหบดี เรือนของเราผู้บวชแล้วจักมีแต่ที่ไหน เราเป็นคนไม่มีเรือน เราได้ไปเรือนของท่านแล้ว ไม่ได้อะไรที่เขาให้ แม้แต่คำบอกส่งให้กลับก็ไม่ได้ ได้อยู่แต่คำด่าเท่านั้น พ่อไปเรือนด้วยกันเถิด คฤหบดี อย่าเลยวันนี้เราฉันทแล้ว ถ้าอย่างนั้นขอพ่อจงรับไปฉันทในวันพรุ่งนี้เถิด พระรัฐपालะก็รับด้วยอาการที่นิ่งอยู่ บิดาก็ลากลับไป ครั้นรุ่งขึ้นพระรัฐपालะไปถึงเรือนแล้ว บิดาก็นำเอาสมบัติซึ่งมีอยู่ในเรือนออกหล่อแล้ว อ้อนวอนให้สึกออกมาบริโภคสมบัติ พระรัฐपालะพูดว่า คฤหบดี ถ้าท่านจะทำตามคำเรา เราจะพูด จงพูดเถิดพ่อ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงให้ทำถุ้งใหญ่ ๆ แล้ว กรอกเงินทองนี้ให้เต็มแล้ว ให้บรรพทุกเกวียนขนไปถ่วงเสียในกระแสน้ำในท่ามกลางแม่น้ำ เราพูดอย่างนี้เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุทุกข์กายทุกข์ใจซึ่งมีเงินทองนั้นเป็นเหตุ จักไม่เกิดแก่ท่าน ครั้นพระรัฐपालะพูดอย่างนี้แล้ว บิดาเสียใจว่า เหตุไฉน พ่อรัฐपालะพูดแล้วอย่างนี้ ฝ่ายภริยาเก่าเข้าจับเท้าแล้วถามว่า ลูกเจ้านางฟ้าที่เป็นเหตุให้ท่านประพบัติพรหมจรรย์นั้นมีรูปร่างเช่นไหน ? น้องหญิง เราไม่ได้ประพบัติพรหมจรรย์ เพราะเหตุนางฟ้า ภริยาเก่านั้นได้ฟังพระรัฐपालะเรียกตนว่าน้องหญิงอย่างนั้น ก็เสียใจ พระรัฐपालะพูดกะบิดาว่า คฤหบดี ถ้าโภชนะจำจะต้องให้ ท่านจงให้เถิดอย่าเบียดเบียนเราให้ลำบากเลย ฉันทเถิดพ่อข้าเสร็จแล้ว บิดาว่าอย่างนี้แล้ว ก็เลี้ยงพระรัฐपालะด้วยของเคี้ยวของฉันทอย่างประณีตด้วยมือของตนเองจนอิ่มแล้ว พระรัฐपालะกล่าวคาถาอนุโมทนาพอเป็นทางให้เกิดสังเวชในร่างกายแล้วกลับไปมคจิววัน



## พระรัฐपालะแสดงธรรมเทศ ๔ ประการ

ฝ่ายพระเจ้าโกรัพยะ เสด็จไปประพาสพระราชอุทยานทอดพระเนตรเห็นพระรัฐपालะ ทรงจำได้ เพราะทรงรู้จักมาแต่เดิม เสด็จเข้าไปใกล้ตรัสปราศรัยแล้วประทับราชอาสน์ ตรัสถามว่า รัฐपालะ ผู้เจริญ ความเสื่อม มี ๔ อย่าง ที่คนบางพวกต้องเข้าแล้วจึงออกบวช คือ แก่ชรา ๑ เจ็บ ๑ สิ้นโภคทรัพย์ ๑ สิ้นญาติ ๑ คนบางคนแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงถึงกาล ปังฉิมวัยแล้ว คิดว่า เดียวนี้เราแก่แล้ว ความที่เราจะแสวงหาได้ซึ่งโภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือ จะทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เจริญขึ้น ไม่ทำได้ง่ายเลย ควรเราจะบวชเสียดีกว่า ครั้นคิด อย่างนี้แล้ว ก็ออกบวช ถึงคนที่เจ็บไข้และคนมีโภคทรัพย์สิ้นแล้ว คนมีญาติสิ้นแล้ว ก็คิด เหมือนอย่างนั้นจึงออกบวช ส่วนท่าน บัดนี้กำลังเป็นหนุ่มยังเยาว์มีผมยังดำสนิท ประกอบด้วย วัยอันเจริญ ตั้งอยู่ในวัยที่แรก มีความเจ็บไข้่น้อย มีไฟธาตุย่อยอาหารพอเสมอ รักษาร่างกาย ให้เป็นปกติ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก อนึ่ง ท่านก็เป็นลูกแห่งตระกูลที่เป็นหัวหน้าในอุลลโกฏฐิตนิคมนี้ ไม่มีความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ชนในนิคมนี้เป็นญาติมิตรของท่านโดยมาก ความเสื่อม ๔ อย่างนี้ ไม่มีแต่ท่าน ท่านรู้เห็นหรือได้ฟังอย่างไรจึงได้ออกบวช มหาบพิตร มีอยู่ธรรมเทศ (ธรรมที่ แสดงขึ้นเป็นหัวข้อ) ๔ ข้อ ที่พระศาสดาซึ่งเป็นผู้รู้เห็น เป็นพระอรหันต์ จึงออกบวช ธรรมเทศ ๔ ข้อนั้น คือ

ข้อที่ ๑ ว่า โลกคือหมุ่สัตว์ อันชราเป็นผู้นำ ๆ เข้าไปใกล้ ไม่ยั่งยืน

ข้อที่ ๒ ว่า โลกคือหมุ่สัตว์ ไม่มีผู้ป้องกัน ไม่เป็นผู้ใหญ่จำเพาะตน

ข้อที่ ๓ ว่า โลกคือหมุ่สัตว์ไม่มีอะไรเป็นของ ๆ ตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป

ข้อที่ ๔ ว่า โลกคือหมุ่สัตว์ พร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิม เป็นทาสแห่งตัณหาดังนี้

ผู้เจริญ ท่านพูดว่า โลกคือหมุ่สัตว์ อันชราเป็นผู้นำ ๆ เข้าไปใกล้ไม่ยั่งยืน ความแห่ง คำที่ท่านพูดนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร เมื่อครั้งพระองค์ยังมีพระชนมายุได้ ๒๐ ปี หรือ ๒๕ ปี ทรงชำนาญในศิลปศาสตร์ ช่าง ม้า รถ ธนู ศัสตรา พระองค์อาจจะสู้สงครามด้วย กำลังพระอูรและกำลังพระพาหาได้หรือไม่ ข้าพเจ้าอาจสู้สงครามได้ บางทีข้าพเจ้าไม่เห็น การพลาดพลั้งเสียท่วงทีด้วยกำลังของตนเลย บัดนี้ พระองค์อาจสู้สงครามด้วยกำลังพระอูร และกำลังพระพาหา เหมือนอย่างนั้นได้หรือไม่ เดียวนี้ ข้าพเจ้าแก่เฒ่า มีอายุได้ ๘๐ ปี ล่วงวัยแล้วบางทีคิดว่า จะเหยียดเท้าเข้าไปข้างนี้เหยียดไปเสียข้างอื่น มหาบพิตรพระศาสดา



ทรงอาศัยเหตุผลนี้แลจึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๑ แล้ว ผู้เจริญขอนำอัครรรย พระผู้มีพระภาค  
 ตรัสชอบแล้ว เพราะสัตว์โลก อันหร่านำไปเสมอ ไม่ยั่งยืน อีกข้อหนึ่ง ในราชตระกูลนี้  
 มีหมู่ช้าง ม้า รถพลไว้เพื่อสำหรับต่อยุทธ์ ในเวลาที่มีอันตรายเกิดขึ้นแก่เรา ท่านพูดว่า โลกไม่มี  
 ผู้ป้องกัน ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตน ความแห่งคำที่ท่านพูดนั้นจะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร  
 พระโรคสำหรับพระองค์อย่างใดอย่างหนึ่งของพระองค์ มีบ้างหรือไม่ โรคสำหรับตัวของ  
 ข้าพเจ้ามีอยู่บางคราวญาติมิตรต้องยืนล้อมข้าพเจ้า ด้วยเข้าใจว่าข้าพเจ้าจักตาย พระองค์  
 เรียกให้พระญาติมิตรมาช่วยแบ่งทุกข์เวทนาไป ให้พระองค์ต้องทรมารู้สึกทุกข์เวทนาแต่น้อยได้  
 หรือพระองค์ต้องเสวยทุกข์เวทนาแต่ผู้เดียว ข้าพเจ้าเรียกให้เขาช่วยไม่ได้ ข้าพเจ้าต้องเสวย  
 ทุกข์เวทนาแต่ผู้เดียว มหาบพิตร พระศาสดาอาศัยเหตุนี้แลจึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๒ แล้ว  
 ผู้เจริญขอนำอัครรรย พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้ว เพราะโลกไม่มีผู้ป้องกัน ไม่เป็นใหญ่  
 จำเพาะตน ยังอีกข้อหนึ่ง ในราชตระกูลนี้ มีเงินและทองเป็นอันมาก ตั้งอยู่ที่พื้นและ  
 เวหาส ท่านพูดว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไปความแห่งคำที่ท่านพูดนี้  
 จะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร ในเวลานี้พระองค์ถึงพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอพระองค์  
 อยู่ พระองค์จักปรารถนาได้หรือว่า ช้างหน้าเราก็จักอย่างนี้ หรือว่าผู้อื่นจะครอบครองสมบัติ  
 อันนี้ ส่วนพระองค์ก็จะเสด็จไปตามกรรม ข้าพเจ้าจักปรารถนาอย่างนั้นไม่ได้ ผู้อื่นเขาจัก  
 ครอบครองสมบัตินี้ ส่วนข้าพเจ้าก็จักไปตามกรรม มหาบพิตร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้แล  
 จึงตรัส ธรรมเทศนาข้อที่ ๓ แล้ว ผู้เจริญขอนำอัครรรย พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้วเพราะ  
 โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป ยังอีกข้อหนึ่งท่านพูดว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์  
 ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา ความแห่งคำที่ท่านพูดนี้จะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร  
 พระองค์ทรงครองแห่งคำที่ท่านพูดนี้จะพึงเห็นได้อย่างไร มหาบพิตร พระองค์ทรงครอง  
 แว่นแคว้นกรุอันกว้างใหญ่นี้หรือ อย่างนั้นพระเจ้าข้า ถ้ามีคนที่ควรเชื่อได้ มาแต่ทิศตะวันออก  
 แล้วทูลว่า ขอเดชะ ข้าพเจ้าไปในทิศตะวันออก ได้พบชนบทใหญ่อันหนึ่ง มันคั่งกว้างขวาง  
 มีหมู่มนุษย์เกลื่อนกล่น หมู่ช้าง ม้า รถ พล และเงินทองที่ยังไม่ได้ทำเป็นรูปพรรณบ้าง ทำเป็น  
 รูปพรรณแล้วบ้าง ในชนบทนั้นมีอยู่มาก สตรีในชนบทนั้นก็มาก พระองค์อาจชำนะได้ด้วย  
 หมู่พลประมาณเท่านี้ พระองค์จะทรงทำอย่างไรข้าพเจ้าจักปราบชนบทนั้นครอบครองเอา  
 เป็นของข้าพเจ้า ถ้ามีคนที่ควรเชื่อถือได้ มาแต่ทิศตะวันตก แต่ทิศเหนือ แต่ทิศใต้ แต่ฝั่งทะเล  
 ฟากโน้นแล้ว ทูลเหมือนอย่างนั้นอีกพระองค์จะทรงทำอย่างไร ข้าพเจ้าก็จักปราบชนบท



นั่น ๆ ครอบครองเอาเป็นของข้าพเจ้าอีก มหาบพิตร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้แลจึงตรัสธรรมเทศนาข้อที่ ๔ แล้ว ผู้เจริญข้อนี้เป็นอัครจริย พระผู้มีพระภาคตรัสชอบแล้ว เพราะโลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา พระรัฐูปาละ ทูลเหตุที่ให้ตนออกบวชแก่พระเจ้าโกรัพพะอย่างนี้แล้ว กลับมาอยู่ในสำนักพระศาสดา ท่านผู้นั้นเป็นผู้บวชด้วยศรัทธา มาแต่เดิม และกว่าจะบวชได้ก็แสนจะลำบาก พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นยอดของภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธา

ส่วนกุลบุตรอื่น ๆ ได้ฟังธรรมเทศนา ได้ความเชื่อความเลื่อมใสแล้วบวชในพระศาสนา ก็ยังมีอีกเป็นอันมาก ได้บรรลุพระอรหัตผลบ้าง ได้บรรลุแต่เพียงผลเบื้องต้นบ้าง ไม่ได้บรรลุมรรคผล เป็นแต่ตั้งตนไว้ในกัลยาณคุณบ้าง ในหมู่ภิกษุพุทธสาวกนั้น มีภิกษุที่ยกขึ้นเป็นสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูป ในบางแห่งก็ทราบชัดว่า ใครแก่ใครอ่อนตามที่ปรากฏในเรื่อง เช่น ปัญจวัคคีย์ พระยสะกับสหาย ชฎิลเก่า ๓ คนพี่น้อง พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เหล่านี้แก่อ่อนกว่ากันโดยลำดับ ทราบชัดโดยโวหารพูดเช่นพระมหากัสสปะแก่กว่าท่านที่เหลือนั้นเป็นต้น ในสาวกเหล่านี้บางองค์ก็นิพพานก่อนพระศาสดา มีพระอัญญาโกณฑัญญะ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระราหุลเป็นต้น บางองค์ก็นิพพานทีหลังพระศาสดา มีพระมหากัสสปะ พระอุบาลี พระอนรุทธะ พระอานนท์เป็นต้น บางองค์ก็ไม่ปรากฏว่านิพพานก่อนหรือทีหลังพระศาสดา



## ปริณิเทศที่ ๑๑ เสด็จดับขันธปริณิพพาน

พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง ณ ริมพระวิหาร พระอานนท์เข้าเฝ้าถวายนมัสการ กราบพูลถึงความที่ตนหนักใจในพระอาการประชวรของพระพุทธองค์ในระหว่างพรรษาแต่ก็ ดีใจอยู่หน่อยหนึ่งว่า พระองค์ยังไม่ปรารภภิกษุสงฆ์ตรัสพระพุทธวจนะอันใดอันหนึ่งแล้วยังจัก ไม่ปริณิพพานก่อน พระองค์ก็ตรัสว่า ภิกษุยังจะมาหวังอะไรในพระองค์อีก ธรรมทุกอย่าง พระองค์ก็แสดงเปิดเผยไม่มีข้อลึกลับ หรือจะเก็บไว้เพื่อภิกษุบางพวกก็ไม่มี ความอาลัยในภิกษุ ก็ไม่มี เดียวนี้อายุตกาศ ๘๐ ปีแล้ว เหมือนเกวียนเก่าที่ชำรุด เขาตามไว้ด้วยไม้ไผ่ ล่วงเข้าสู่ วัชระอาศัยสมาธิภาวนาก็พอพุงไปได้ เธอจงอาศัยตนเป็นที่พึ่งแห่งตนเถิด

ครั้นวันรุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี เมื่อเสด็จกลับทำภักติกเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปเมืองเวสาลี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ประทับที่กุฎาคารศาลาปามหาวัน พวกกษัตริย์ลิจฉวี สดับข่าวมีความยินดีนำสักการะมาถวาย สดับพระธรรมเทศนา พูลอาราธนารับอาหารบิณฑบาตในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น

พอรุ่งเช้า เสด็จไปบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ ทรงทำภักติกเสร็จแล้วอนุโมทนา เสด็จออกจากพระนครหันพระกายกลับมามองดูกรุงเวสาลีเป็นครั้งสุดท้ายแล้วเสด็จไปยัง กุฎาคารศาลาปามหาวัน

### ทรงทำนิมิตโองาส

ครั้นถึงจึงรับสั่งให้พระอานนท์ถือผ้าสีทนะตามไปยังป่าवालเจตีย์ประทับนั่งแล้ว ทรงตรัสว่า อานนท์ ถ้าบุคคลใดเจริญอุททิบาท ๔ ประการ ปรารถนาจะดำรงอยู่ประมาณ กับหนึ่งหรือมากกว่านั้น ก็สามารถจะอยู่ได้ถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ก็ไม่สามารถจะรู้ทัน จึงทรงขับไล่ไปเสีย

### ปลงอายุสังขาร

เมื่อพระอานนท์หลีกไป มารได้เข้ามาเฝ้าพูลอาราธนาให้ปริณิพพาน พระองค์ทรงรับ และตรัสว่า ต่อไปนี้อีก ๓ เดือน ตถาคตจะปริณิพพาน พอमारไปแล้วพระองค์ทรงปลงอายุ สังขาร จึงเกิดแผ่นดินไหว พระอานนท์เกิดความสงสัยเข้าไปทูลถาม พระองค์ตรัสตอบว่า เหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวมี ๘ ประการ บัดนี้ ตถาคตปลงอายุสังขารอีก ๓ เดือนจะปริณิพพาน



แผ่นดินจึงได้ไหว พระอานนท์ทูลวิงวอนขอให้พระองค์ดำรงอยู่ต่อไปอีก พระพุทธองค์ทรงห้ามเสียและตรัสว่า พระองค์ทรงทำนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์ถึง ๑๖ ตำบล ในกรุงราชคฤห์ ๑๐ ตำบล ในกรุงเวสาลี ๖ ตำบลแต่พระอานนท์รู้ไม่ทัน จึงเป็นความเขลาของพระอานนท์

## บิณฑบาตครั้งสุดท้าย

ต่อแต่นั้น ตรัสสั่งให้พระอานนท์บอกแก่ภิกษุสงฆ์เตรียมตัวเดินทาง เมื่อพร้อมกันแล้วก็เสด็จไปยังบ้านภณชุกคาม หัตถิกคาม อัมพคาม ชัมพูคาม โภคนคร ปาวานคร โดยลำดับประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร นายจุนทะทราบข่าวมีความยินดีออกไปเฝ้าได้สดับพระธรรมเทศนาก็สำเร็จโศดาปัตติผลแล้วทูลนิมนต์ให้เข้าไปรับอาหารบิณฑบาตในบ้าน วันรุ่งขึ้นพร้อมกับภิกษุทั้งหลาย ในคืนวันนั้นนายจุนทะให้ตระเตรียมโภชนาหารอันประณีต พร้อมทั้งสุกรมัททวะประกอบด้วยรสอันโอชา

ในวันรุ่งขึ้น เสด็จไปบ้านของนายจุนทะ ประทับนั่งแล้วตรัสให้นายจุนทะนำเอาสุกรมัททวะอังคาสแก่พระองค์แต่ผู้เดียว ที่เหลือให้ขุดหลุมฝังเสียและให้อังคาสภิกษุสงฆ์ด้วยโภชนะอย่างอื่น ครั้นกระทำภารกิจเสร็จตรัสอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับ ในวันนั้นเองทรงประจวรด้วยพระโรคโลหิตปักษันทิกาพาธ เสวยทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าได้แสดงบุรพกรรมที่ได้กระทำไว้ในชาติก่อนของพระองค์และตรัสว่า อานนท์เรามาไปเมืองกุสินารากันเถิด

## ทรงรับผ้าสังคิวรรณ

ในระหว่างทาง พระพุทธองค์ทรงกระหายน้ำเป็นกำลัง จึงเสด็จแวะยังร่มไม้ริมทางพลางตรัสให้พระอานนท์นำน้ำมาให้เสวย ในขณะนั้น ปุกกุสบุตรมัลลกะษัตริย์ เดินทางมาจากเมืองกุสินารา เพื่อจะไปเมืองปาวาโดยทางนั้นได้เห็นพระองค์จึงเข้าไปเฝ้า ได้สดับสันติวิหารธรรมเกิดความเลื่อมใส ได้น้อมผ้าคู่สังคิวรรณมีค่ามากถวายพระองค์ตรัสให้ถวายพระองค์ผืนหนึ่ง พระอานนท์ผืนหนึ่งแล้วแสดงธรรมีกถา ปุกกุสะรีนเริงในกุศลจรียาแล้วทูลลาจากไป

## ผลแห่งบิณฑบาตทาน

เมื่อปุกกุสะหลีกไป พระอานนท์ได้นำผ้าสังคิวรรณผืนหนึ่งเข้าไปถวายพระองค์ทรงนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ปรากฏผิวกายของพระองค์งามยิ่งนัก พระอานนท์ออกปากชม พระองค์ตรัสว่า ผิวกายของตถาคตงามบริสุทธิ์ ๒ คราว คือ ในคืนตรัสรู้และในคืนที่จะปรินิพพาน แล้ว



ได้เสด็จดำเนินต่อไปยังแม่น้ำกุธานที เสด็จลงเสวยและทรงสนานสำราญพระกายตาม พุทธอริยาศัย แล้วเสด็จประทับยังร่มไม้ ตรัสสั่งให้พระจุนทะปูลาดสังฆาฏิถวาย ทรงบรรทม เพื่อระงับความลำบากพระวรกาย เมื่อหายเหน็ดเหนื่อยแล้วตรัสแก่พระอานนท์ว่าดูกรอานนท์ อาจจะมีคนทำความร้อนใจให้กับจุนทะว่า เพราะบิณฑบาตที่เขาถวาย พระผู้มีพระภาคตรัส สรรเสริญว่า บิณฑบาตที่ท่ายกถวายพระตถาคต ๒ ครั้ง มีผลมาก มีานิสงส์มาก คือ ครั้งที่ ตถาคตเสวยแล้วได้ตรัสรู้และครั้งที่ตถาคตเสวยแล้วปรินิพพาน

### ทรงปรารภสักการบูชา

ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย เสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญูตีไปเมือง กุสินารา เสด็จเข้าไปยังศาลาโนทยานแห่งมัลลกะษัตริย์ โปรดให้พระอานนท์ปูลาดเตียงบรรทม ณ ระหว่างนางรังทั้งคู่ แล้วเสด็จบรรทมสืงไสยาสน์โดยมิได้คิดที่จะลุกขึ้นอีก ครั้นนั้น นางรัง ทั้งคู่ผลิดอกบานเต็มต้นหล่นลงมายังพุทธสรีระ แมื่อดอกมณฑารพในสวรรค์ตลอดทิพยสุคนธชาติ ก็ตกลงมาจากอากาศเป็นมัทศจรรย์ พระองค์จึงแสดงแก่พระอานนท์ว่า การบูชาตถาคตด้วย อามิสบูชา แม้มากมายเห็นปานนี้ ก็ไม่เชื่อว่าบูชาตถาคต อานนท์ผู้ใดแลปฏิบัติธรรมสมควร แก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่งในธรรม ผู้นั้นชื่อว่าบูชาตถาคต ในขณะนั้นพระองค์ทรงให้พระอุปัชฌายะ ที่ยืนถวายงานพักอยู่เฉพาะพระพักตร์ให้หลีกไป พระอานนท์ทูลถาม พระองค์ตรัสว่า เทวดา ทุกห้องชั้นฟ้าได้มาประชุมเพื่อดูตถาคตเป็นครั้งสุดท้ายแต่อุปัชฌายะยืนบังเสีย จึงพากันยกโทษ เพราะไม่สนใจที่จะตั้งใจมาเฝ้าตถาคต

### สังเขปนิยสถาน ๔ ตำบล

พระอานนท์กราบทูลว่า ครั้งก่อน พุทธบริษัททั้งหลายย่อมเดินทางมาเฝ้าพระผู้มี พระภาคได้สนทนาปราศรัยแล้วได้โอกาสอันดีเช่นนั้น ตรัสว่า อานนท์ สังเขปนิยสถาน ๔ ตำบล คือ สถานที่ประสูติ ๑ สถานที่ตรัสรู้ ๑ สถานที่แสดงปฐมเทศนา ๑ สถานที่ตถาคต ปรินิพพาน ๑ ควรที่พุทธบริษัทจะไปดูไปเห็นและควรให้เกิดสังเวททั่วกัน

พระอานนท์ทูลถามเกี่ยวกับการปฏิบัติในพระพุทธรูปพระองค์ตรัสให้ปฏิบัติ เช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ และตรัสอุปมาบุคคล คือ บุคคลผู้ควรแก่การประดิษฐาน ในสถูป ๔ ประเภท คือ ๑ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓ พระอรหันตสาวก ๔ พระเจ้าจักรพรรดิ แล้วตรัสเรื่องเมืองกุสินารา พระอานนท์กราบทูลให้เสด็จไปปรินิพพาน





ในเมืองใหญ่ ๆ เช่น พระนครราชคฤห์เป็นต้น ไม่ควรปรินิพพานที่เมืองกุสินารา เพราะเป็นเมืองเล็กเมืองดอน พระพุทธองค์ทรงรับสั่งว่า กุสินารานี้แต่ปางก่อนเคยเป็นมหานครราชธานี นามว่ากุสาวดี พระเจ้ามหาสุทนต์จักรพรรดิราชทรงครอบครอง มีประชาชนหนาแน่น สงบสุข สมบูรณ์ด้วยสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่เคยขาดเสียง ๑๐ ประการ มีเสียงช้างเป็นต้นทั้งกลางวัน กลางคืน

ครั้นแล้วทรงรับสั่งให้พระอานนท์เข้าไปบอกพวกมัลลกะชัตริย์ให้ทราบทั่ว ทถาคตเจ้าจักปรินิพพานยามที่สุดแห่งราตรีในวันนั้น เมื่อพวกมัลลกะทราบได้พากันมาเฝ้า พระอานนท์ก็จัดให้เข้าเฝ้าเป็นสกุล ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้วภายในปฐมยามนั่นเอง

### โปรดสุภททปริพาชก

สมัยนั้น สุภททปริพาชก ได้ไปพบพระอานนท์เพื่อขอโอกาสเข้าเฝ้า ถูกพระอานนท์ ทัดทาน อยู่ ๒-๓ ครั้ง พระพุทธองค์ทรงสดับจึงตรัสแก่พระอานนท์ให้สุภททะเข้าเฝ้า สุภททะถามถึงครูทั้ง ๖ เป็นพระอรหันต์จริงหรือไม่ พระองค์ตรัสว่า อริยมรรค ๘ ประการ เป็นมรรค อันประเสริฐในธรรมวินัยนี้ สมณะ คือ ท่านผู้สงบระงับกิเลสได้ก็มีอยู่เฉพาะในธรรมวินัยนี้ หากภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในธรรมวินัยนี้ไซ้ โลกนี้จะไม่ถึงความว่างเปล่า จากพระอรหันต์ สุภททะเลื่อมใสทูลขอบวช เมื่อบวชแล้วหลีกออกจากหมู่บ่าเพ็ญสมณธรรม ก็ได้บรรลุอรหันต์ในราตรีวันนั้นได้เป็นอรหันตปัจฉิมสาวก

### โปรดให้ลงพรหมทัณฑ์

พระอานนท์ทูลถามถึงพระฉันทะว่า เป็นคนถือตัวว่าเป็นข้าเก่าเป็นผู้ว่ายากสอนยาก ไม่ยอมรับโอวาทใคร เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วจะเป็นผู้ว่ายากหนักขึ้น ด้วยหาคนยำเกรง มิได้ พวกข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติเช่นไร พระองค์แนะนำให้ลงพรหมทัณฑ์ คือ ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงว่ากล่าวไม่พึงโอวาทไม่พึงสั่งสอน ไม่พึงเจรจาใด ๆ ด้วยทั้งสิ้น เว้นแต่คำอันเป็นกิจธุระ โดยเฉพาะ ต่อแต่นั้นทรงประทานโอวาทว่า เมื่อตถาคตทรงปรินิพพานแล้ว เธอทั้งหลายไม่ควรดำริว่า บัดนี้ ศาสดาของเราไม่มี แท้จริง วินัยที่เราบัญญัติแก่เธอทั้งหลายก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงแก่เธอทั้งหลายก็ดี เมื่อเราล่วงไปแล้วธรรมและวินัยนั้นแลจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย



## ประทานปัจจัยมโหฬาร

ลำดับนั้น พระองค์ตรัสเตือนว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมความสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์โดยความไม่ประมาทเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสพระโอวาทเป็นวาระสุดท้ายเพียงเท่านี้ ก็มีได้ตรัสอะไรอีกเลย ทรงทำปรีณิพพานกรรมด้วยอนุปปพวิหารธรรมทั้ง ๙ โดยอนุโลมและปฏิโลมเป็นลำดับ เมื่อออกจากจตุตถฌานแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขปุณณมีเพ็ญเดือน ๖ ขณะนั้นหมื่นโลกธาตูก็หวั่นไหวทั่วพื้นปฐพี

## พระบรมศพไม่เคลื่อนที่

ขณะนั้น บรรดาพุทธบริษัททั้งปวง ต่างก็เศร้าโศก ร่ำไรรำพันมีประการต่าง ๆ เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก มหาชนเป็นอันมากแม้จะอยู่ห่างไกลพอได้ทราบข่าวต่างก็ถือดอกไม้ของหอม นานาชนิด พากันมาบูชาพระบรมศพไม่ขาดสายตลอด ๖ วัน

ครั้นในวันที่ ๗ มัลลกะศัตรีได้ปรึกษาร่วมใจกัน ในการที่จะอัญเชิญพระบรมศพไป โดยทิศทักษิณแห่งพระนคร เพื่อถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร แต่ก็ไม่สามารถจะอัญเชิญไปได้ แม้แต่จะให้เขยื้อนให้เคลื่อนที่สักน้อยหนึ่งก็ไม่ได้ จึงได้เรียนถามท่านพระอนุรุทธะ พระเถระตอบว่า เพราะไม่ต้องประสงค์ของเทวดา เทวดาทุกองค์ประสงค์จะให้อัญเชิญพระพุทธรูปเข้าพระนครก่อนโดยทางทิศอุดร เชิญไปท่ามกลางพระนครแล้วออกโดยทางประตูทิศบูรพา แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธเจดีย์ พวกมัลลสะได้ทราบเถราธิบายเช่นนั้นก็ผ่อนตามอัญเชิญพระบรมศพจากสถานที่นั้นไปได้อย่างง่ายดาย ประชาชนทั่วหน้าพากันสักการบูชาทั่วทุกสถาน ตลอดทางที่พระบรมศพผ่านไป

## พระนางมัลลิกาถวายสักการะ

ขณะนั้น นางมัลลิกาทราบว่า ขบวนพระศพจะผ่านมาก็ดีใจ ดำริขึ้นว่านับตั้งแต่พันธูละล่งไปแล้ว เครื่องประดับอันมีชื่อว่ามहाลดาประสาธน์เราก็ได้แต่มีได้ประดับ คงเก็บรักษาไว้อย่างดี ควรจะถวายเป็นอาภรณ์ประดับพุทธรูปพระชินสีห์ในอวสานกาลบัดนี้เกิดครั้นเมื่อขบวนพระศพผ่านมา นางจึงแจ้งความประสงค์ให้ทราบ เมื่อเขาวางเตียงประดิษฐานพระบรมศพลง นางก็ถวายอภิวาทแล้วเชิญเครื่องมหาลดาประสาธน์คลุมพระบรมศพเป็นเครื่องบูชาปรากฏว่าพระพุทธรูปงามเจริญตาเจริญใจยิ่งนัก



## ถวายพระเพลิงไม่ติด

ครั้งมหาชนอัญเชิญพระบรมศพไปทั่วพระนครแล้ว ก็อัญเชิญออกจากพระนคร โดยทางประตูทิศบูรพาไปสู่มกุฏพันธเจดีย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งจิตกาธาร อันสำเร็จด้วยไม้จันทน์หอมงามวิจิตร ที่ได้จัดทำไว้แล้ว ก็จัดการห่อพระศพด้วยทูลพัสดร์ ๕๐๐ ขึ้นแล้วอัญเชิญประดิษฐานในหีบทอง ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำมันหอม ตามคำที่พระอานนทเถระแจ้งทุกประการ ครั้นเรียบร้อยแล้วก็อัญเชิญหีบทองนั้นขึ้นประดิษฐานบนจิตกาธาร ทำการสักการบูชาแล้ว กษัตริย์มีลละทั้ง ๘ องค์ ก็นำเอาเพลิงจุดเพื่อถวายพระเพลิง พระเพลิงก็ไม่ติดตามประสงค์ จึงได้เรียนถามพระอนุรุธเถระ พระเถระกล่าวว่า เทวดาต้องการให้คอยพระมหากัสสปเถระเวลานั้น พระมหากัสสปเถระพาภิกษุสงฆ์เดินทางจากปาวามายังเมืองกุสินาราเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาค แต่ขณะนั้นเป็นเวลาเที่ยงวัน แสงแดดกล้าพระเถระจึงพาภิกษุสงฆ์เข้าหยุดพักร่มไม้ริมทาง พอพระเถระพักอยู่สักครู่หนึ่งก็เห็นอาชีวกผู้หนึ่งเดินถือดอกมณฑารพขึ้นศีรษะ มาตามทาง ก็ยิ่งฉงนใจ ด้วยดอกมณฑารพนี้ หามีในมนุษย์โลกไม่ เป็นของทิพย์ในเทวโลก จะตกมาในเฉพาะเวลาอันสำคัญ ๆ เท่านั้น หรือว่าพระบรมศาสดาปรินิพพานเสียแล้ว นึกสงสัยจึงลุกขึ้นเดินเข้าไปใกล้อาชีวกผู้นั้นแล้วจึงถามดู ก็ได้ทราบว่าพระบรมครูปรินิพพานเสียแล้วได้ ๗ วัน ถึงวันนี้ พวกภิกษุทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชน ได้ฟังแล้วก็โหม่นสเศร้าโศกปริเทวนาการ ส่วนที่เป็นพระชีณาสพก็เกิดสังเวชสลดจิต

ในที่นั้น มีภิกษุรูปหนึ่ง บวชเมื่อภายหลังชื่อว่า สุภัตตะ ลุกขึ้นกล่าวห้ามภิกษุว่า ท่านทั้งหลายอย่าร้องไห้ไปเลย บัดนี้เราสบายแล้ว เมื่อพระองค์อยู่ยอมจำใจ เบียดเบียนบังคับ ห้ามปรามพวกเราต่าง ๆ นานาว่า สิ่งนี้ควรสิ่งนี้ไม่ควร บัดนี้ พระองค์ปรินิพพานแล้วเราปรารถนาจะทำสิ่งใด ก็ทำได้ตามชอบใจ พระมหากัสสปเถระได้ฟังก็สลดใจยิ่งนักกว่าดูเถิดพระพุทธองค์ปรินิพพานเพียง ๗ วันเท่านั้นก็เกิดอลัชชิตคิดลามกถึงปานนี้ต่อไปเบื้องหน้าจะหาผู้การวะในธรรมวินัยไม่ได้เราควรจะทำสังคายนาพระเถระทำไว้ในใจแล้วกล่าวปลอบประโลมภิกษุให้หายเศร้าโศกแล้วรีบเดินทางตรงไปมกุฏพันธเจดีย์

## เตโชธาตุโผลงขึ้นเอง

ครั้นถึงจึงทำจีวรฉเวียงบำ ประคองอัญชลี กระทำประทักษิณจิตกาธาร ๓ รอบ เข้าสู่เบื้องยุคลบาท น้อมนมัสการพระยุคลบาท กราบขอมาโทษต่อองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค เมื่อพระมหาเถระพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์กราบนมัสการเสร็จเรียบร้อยแล้ว เตโชธาตุก็บังเกิด



เกิดขึ้นเอง ด้วยอำนาจของเทวดา พระเพลิงได้ลูกพวยพุ่งเผาพระสรีระ พร้อมทั้งคู่ผ้า ๕๐๐ ชิ้น กับทั้งหีบทอง แต่ยังมีสิ่งที่พระเพลิงมิได้เผาให้ย่อยยับ ด้วยอำนาจพุทธรักษา คือ

๑ ผ้าห่มหุ้มพระบรมศพชั้นใน ๑ ผืน ชั้นนอก ๑ ผืน

๒ พระเชี้ยวแก้วทั้ง ๔

๓ พระรากขวัญทั้ง ๒

๔ พระอุณหิส ๑ รวมเป็นพระบรมธาตุ ๗ องค์นี้ ยังคงอยู่เป็นปกติดีไม่กระจัดกระจาย

### แจกพระบรมสารีริกธาตุ

ครั้นเสร็จการถวายพระเพลิงแล้ว มัลลกษัตริย์ทั้งหลายได้นำธาตุทองซึ่งเต็มไปด้วย สุนทรารีมาโสรสสรลงที่จิตกาธารแล้วเก็บพระบรมสารีริกธาตุใส่ไว้ในพระหีบทองน้อย อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ เบื้องบนรัตนบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตร ณ พระโรงราชสันฐาคาร ทั้งภายในภายนอกพระนคร และจัดให้มีการสมโภชบูชาด้วยดุริยางค์ดนตรีฟ้อนรำ ขับร้อง ทั้งกีฬา นักขัตตนา นานาประการอย่างมโหฬารตลอด ๗ วัน

ครั้งนั้น พระเจ้าชาตศัตรู ผู้ครองนครราชคฤห์ ๑ พระเจ้าลิฉฉวีแห่งเวสาลี ๑ พระมหานาม ราชานแห่งกบิลพัสดุ์ ๑ พระเจ้ากุสยราช แห่งอัลลกะปนคร ๑ พระเจ้าโกลิยะ แห่งรามคาม ๑ พระเจ้ามัลลราช แห่งปาวานคร ๑ พระมหาพราหมณ์ แห่งเวณฐทีปนคร ๑ รวมเป็น ๗ ด้วยกัน ได้แต่งราชทูตและกองทัพออกไปขอส่วนแบ่งพระสารีริกธาตุ เพื่อมาบรรจุไว้ บูชาที่พระนครแห่งตน มัลลกษัตริย์แห่งกุสินาราไม่ยอมให้กองทัพทั้ง ๗ พระนครก็ประชิด ดินเมืองกุสินารา

ฝ่ายโทณพราหมณ์ผู้บัณฑิตเป็นอาจารย์สอนไตรเพทแก่กษัตริย์ทั้งหลาย เห็นเหตุการณ์ เช่นนั้นจึงได้เกลี้ยกล่อมกษัตริย์ทั้งหลายเลิกการประหัตประหารกัน เพราะพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้นเหตุ ขอให้มีความสามัคคีกัน ขอให้ทุกพระองค์มีส่วนได้พระบรมสารีริกธาตุ อัญเชิญ ไปสักการะทั่วกัน ขอพระบรมสารีริกธาตุแพร่ออกไปยังพระนครต่าง ๆ เพื่อเป็นที่สักการบูชา เคารพของมหาชนทั่วไปเกิด

กษัตริย์ทั้งหลายได้สดับคำแห่งพราหมณ์ ก็พอพระทัย จึงพร้อมกันขอให้โทณพราหมณ์ เป็นผู้แบ่งปันพระบรมสารีริกธาตุ พราหมณ์ได้สดับคำยินยอมเช่นนั้น ก็ให้เปิดประตูเมือง เชิญเสด็จกษัตริย์และเจ้านครทุกพระองค์เข้าภายในเมืองและให้เปิดพระหีบทองน้อย กษัตริย์



ทุกพระองค์นมัสการพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อพวกกษัตริย์เหล่านั้นมัวโศกเศร้ารันทดอยู่ จึงได้หิบบพระเขี้ยวแก้วข้างขวาเบื่องบนซ่อนไว้ในมวยผมแล้วจัดการตวงพระบรมสารีริกธาตุด้วยทะนานทอง ถวายกษัตริย์ ๗ พระนคร ได้พระนครละ ๒ ทะนานเท่า ๆ กันพอดี

## พระเขี้ยวแก้วประดิษฐานอยู่ทั่วโลก

ขณะที่โทณพราหมณ์กำลังตวงพระบรมสารีริกธาตุอยู่นั้น ท้าวสักกเทวราชทราบด้วยทิพยจักขุว่า โทณพราหมณ์ลอบหิบบพระเขี้ยวแก้วซ่อนไว้ในมวยผม ทรงดำริว่า กำลังโทณพราหมณ์ไม่สามารถจะทำการสักการบูชาพระเขี้ยวแก้วให้สมพระเกียรติอันสูงได้ สมควรจะไปประดิษฐานบูชาพระเขี้ยวแก้วให้สมพระเกียรติสมควรเอาไปประดิษฐานไว้ยังเทวโลกให้เทวดาและพรหมทั้งหลายบูชาเถิด ครั้นดำริแล้วก็แปลงพระกายลงมาหิบบเอาพระเขี้ยวแก้วเชิญลงพระโกศทองน้อย อัญเชิญไปบรรจุไว้ที่จุฬามณี ณ ดาวดึงส์พิภพ

ฝ่ายโทณพราหมณ์ เมื่อแบ่งปันพระสารีริกธาตุเสร็จแล้วค้นหาพระเขี้ยวแก้วที่มวยผมไม่พบก็เสียใจจะถามหาใครก็ได้ก็จะเสื่อมเสียเกียรติของตน จึงกล่าวขอทะนานทองที่ตวงพระบรมสารีริกธาตุแก่กษัตริย์ทั้งปวงแล้วนำไปสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุไว้เพื่อสักการบูชาของตนต่อไป

ภายหลังกษัตริย์แห่งโมรียนครได้ทราบข่าว จึงได้ส่งทูตและกองทัพมาทูลขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ กษัตริย์กุสินาราจึงแจ้งให้ทราบว่า แบ่งกันไปหมดแล้วยังอยู่แต่พระอังคาร ดังนั้น ทูตโมรียนครจึงได้อัญเชิญพระอังคารกลับไปสร้างสถูปบรรจุไว้เพื่อสักการบูชายังพระนครของตน

## อันตรธาน ๕

แท้จริงอันตรธานมี ๕ ประการ คือ ๑ ปริยัตินันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ ๒ ปฏิปัตตินันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ ๓ ปฏิเวธันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล ๔ ลิงคอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ ๕ ธาตุนันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ ในบรรดาอันตรธาน ๕ นั้น ปริยัตินันตรธานก่อน ต่อไปปฏิบัติอันตรธาน เมื่อการปฏิบัติไม่มี การบรรลุธรรมก็ไม่มี เมื่อการบรรลุธรรมไม่มี ต่อนาน ๆ ไป เพศสมณะก็ผันแปรและในการสิ้นสุดแห่งพุทธศาสนา พระบรมสารีริกธาตุก็อันตรธานไปจากโลก



## ลำดับพรรษายุกาล

จำเดิมแต่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว คำนวณพระชนมายุ  
กาลได้ ๓ พระวัสสาแล้ว ก็เริ่มบำเพ็ญปรหิตประโยชน์โปรดเวไนยสัตว์ ดังนี้

พรรษาที่ ๑ เสด็จจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี

พรรษาที่ ๒,๓,๔ เสด็จจำพรรษาที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ณ กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๕ เสด็จจำพรรษาที่ภูภาคเรศกาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี

พรรษาที่ ๖ เสด็จจำพรรษาที่มกุฏบรรพต ทรงแรมานอสูร เทวดาและมนุษย์

พรรษาที่ ๗ เสด็จจำพรรษาที่ปัญจกัมพลศิลาอาสน์ภายใต้ร่มไม้ปาริชาติดาวดึงส์พิภพ

พรรษาที่ ๘ เสด็จจำพรรษาที่เภสกลาวน ป่าไม้สี่เสียดใกล้กรุงสูงสมารคีรีภคครุฑ

พรรษาที่ ๙ เสด็จจำพรรษาที่ปาลิไลยวัน อาศัยช้างชื่อปาลิไลยหัตถิทำวัตรปฏิบัติ

พรรษาที่ ๑๐ เสด็จจำพรรษาที่บ้านนาลายพราหมณ์

พรรษาที่ ๑๑ เสด็จจำพรรษาที่ภายใต้ร่มไม้ปุจฉิณทพฤกษ์ไม้สะเดาใกล้เมืองเวรณูชา

พรรษาที่ ๑๒ เสด็จจำพรรษาที่ปาลิยบรรพต

พรรษาที่ ๑๓ เสด็จจำพรรษาที่พระเชตวันมหาวิหาร ณ พระนครสาวัตถี

พรรษาที่ ๑๔ เสด็จจำพรรษาที่นิโครธารามมหาวิหาร ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์

พรรษาที่ ๑๕ เสด็จจำพรรษาที่อัคคาพเวเจตีย์ ใกล้เมืองอาฬวีและทรมานอาฬวกยักษ์

พรรษาที่ ๑๖,๑๗,๑๘ เสด็จจำพรรษาที่เวฬุวันมหาวิหาร

พรรษาที่ ๑๙ ถึง ๔๔ เสด็จจำพรรษาที่พระเชตวันมหาวิหารและบุพพาราม สลับกันคือทรง  
จำพรรษาที่เชตวัน อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ๑๙ พรรษา ที่บุพพาราม นางวิสาขาสร้าง  
ถวาย ๖ พรรษา ครั้นในพรรษาที่ ๔๕ ซึ่งเป็นพรรษาสุดท้ายทรงจำพรรษา ณ บ้านเวฬุคาม  
ใกล้พระนคร เวสาลีภายในพรรษาทรงประชวรอาพาธหนักครั้งหนึ่ง ทรงเยียวยาบำบัดให้  
ระงับไปด้วยโอสถคือสมาบัติครั้งออกพรรษาแล้วได้รับสั่งแก่พระสารีบุตรว่าไม่ช้าแล้วตถาคต  
จะปรินิพพานสารีบุตรตถาคตจะไปพระนครสาวัตถีพระเถระรับแล้วออกมาสั่งพระสาวกให้  
เตรียมการตามเสด็จพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเสด็จประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร



## ปริเฉทที่ ๑๒ ภิกษุณี

### พระนางมหาปชาบดีโคตมี ปฐมสาวิกา

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระศาสดาเสด็จอยู่ที่นิโครธาราม แขวงกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมีซึ่งเป็นพระน้านาง เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จทิวังคตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขออนุญาตให้ผู้หญิงได้บวชในพระธรรมวินัยนี้ พระศาสดา ไม่ทรงอนุญาต พระนางเจ้าทูลอ้อนวอนหลายครั้งก็ไม่ทรงอนุญาต พระนางเจ้าเสียพระหฤทัยทรงกันแสงเสด็จกลับไป ครั้นพระศาสดาเสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ ถึงเมืองเวสาลีประทับอยู่ที่ป่ามहांวัน ณ พระตำหนักมียอด ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระกมลสันดานยินดีในการบรรพชา จึงปลงพระเกศานุ่มนวลผ้านาสาวพัสดุ์ พร้อมกับนางกษัตริย์ศากยวงศ์เป็นจำนวนมากเสด็จบทธรรมาสน์ พระโลกนารถถึงเมืองเวสาลี เสด็จสู่กุฎาคารศาลาป่ามहांวัน มีพระบาทบอบช้ำ พระวรกายหมองคล้ำไปด้วยธุลี มีพระชลนัยน์นองเนตรเสด็จไปยืนทรงกันแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารพระอาณนทได้เห็นแล้ว ถามทราบความว่า พระนางทรงกันแสงเพราะเสียพระหฤทัย เหตุพระศาสดาไม่ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชในพระธรรมวินัย ท่านสั่งให้พระนางทรงรออยู่ ครู่หนึ่งกว่าท่านจะทูลขออนุญาตได้ แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลเรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมีตัดพระเมาลีทรงผ้านาสาวพัสดุ์ พร้อมด้วยนางสาวิกยานีเป็นอันมาก เสด็จมายืนทรงกันแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารพระตำหนักให้ทรงทราบแล้ว ทูลขอให้ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงได้บวชในพระธรรมวินัยเป็นหลายครั้ง ในลำดับนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเสด็จไปสู่สำนักถวายนมัสการและกราบทูลว่า ข้าแต่ พระบรมศาสดา สตรีนี้จะบวชในพระพุทธศาสนาได้หรือไม่ประการใด จึงมีพุทธปฏิภาตรัสว่า เธอจงอย่าได้ขอบในบรรพชาเลย มาตุคามจะบวชไม่ควร ถึงแม้พระนางจะกราบทูลถึง ๓ ครั้ง ก็ตรัสห้ามมิทรงอนุญาต พระน้านางทรงโทมนัสถวายอภิวาทเสด็จกลับไป

ครั้นออกพรรษาเสด็จไปสู่เมืองสาวัตถี พระศาสดาก็ไม่ทรงอนุญาต พระอาณนทคิดจะทูลขอโดยอุบายอย่างอื่น จึงทูลถามว่า พระองค์ผู้เจริญ ผู้หญิงถ้าได้บวชในพระธรรมวินัยแล้ว ควรจะทำมรรคผลให้แจ้งได้หรือไม่ ? ควร อาณนท ถ้าควร พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระน้านางของพระองค์ ทรงมีอุปการะมากเมื่อพระชนนีของพระองค์สิ้นพระชนม์ได้เป็นผู้เลี้ยงและถวายนมมา ขอผู้หญิงพึงได้บวชในพระธรรมวินัยนี้เถิด อาณนท ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุธรรม ๘ ประการ จงเป็นอุปสัมปทาของนางเถิด ครุธรรม ๘ ประการนั้น คือ



ข้อที่ ๑ ภิกษุณีแม้วบวชได้ ๑๐๐ ปี ต้องทำการกราบไหว้ ลูกต้อนรับ ประนมมือและทำการอันสมควรอื่นๆ แก่ภิกษุแม้วบวชแล้วในวันนั้น

ข้อที่ ๒ ภิกษุณีอย่าพึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ

ข้อที่ ๓ ภิกษุณีต้องหวั้งธรรม ๒ ประการ คือ ถามวันอุโบสถ ๑ เข้าไปฟังคำสอน ๑ จากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน

ข้อที่ ๔ ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถานทั้ง ๓ คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ

ข้อที่ ๕ ภิกษุณีต้องธรรมที่หนัก (อาบัติหนัก) แล้ว ต้องประพฤติมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ปักข์หนึ่ง (๑๕ วัน)

ข้อที่ ๖ ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อนางสิกขมานาผู้ศึกษาในธรรม ๖ ประการ (ตั้งแต่ปาณาติปาตา เวรมณี ถึง วิกาลโภชนา เวรมณี) ครบ ๒ ปีแล้ว

ข้อที่ ๗ ภิกษุณีอย่าพึงด่า อย่าพึงเมินเฉยต่อภิกษุ ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้อที่ ๘ ตั้งแต่วันนี้ไปห้ามไม่ให้ภิกษุณีว่ากล่าวภิกษุ ให้ภิกษุว่ากล่าวภิกษุณีได้ฝ่ายเดียว

ครุธรรม ๘ ประการนี้ ภิกษุณีพึงสักการะเคารพนับถือบูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี ยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ จงเป็นอุปสัมปทาของนางเถิด

### ทรงอนุญาตครุธรรมปฏิบัติทดแทนอุปสัมปทา

พระอานนท์จำครุธรรม ๘ ประการนั้นได้แล้ว ไปบอกแก่พระนางตามรับสั่ง พระนางตรัสตอบว่า พระอานนท์ผู้เจริญ ข้าพเจ้ายอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ ปฏิบัติไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิตด้วยความยินดี เปรียบเหมือนหญิงหรือชายที่ยังรุ่นสาวรุ่นหนุ่ม กำลังรักแต่งกายอาบน้ำสระเกล้าแล้ว ได้พวกดอกอุบล หรือพวงมะลิ พวงลำดวนแล้วจะพึงรับด้วยมือทั้ง ๒ แล้วตั้งไว้บนศีรษะด้วยความยินดีฉนั้น พระอานนท์ก็กลับมาทูลความที่พระนางยอมรับครุธรรม ๘ ประการนั้นแล้ว นับว่าเป็นอุปสัมบันของพระศาสดา

### ทรงแสดงเหตุที่ไม่ยอมให้สตรีบวช

พระองค์ตรัสว่า อานนท์ ถ้าผู้หญิงจักไม่ได้บวชในพระธรรมวินัยนี้แล้ว พรหมจรรย์จักตั้งอยู่ได้นานเพราะผู้หญิงได้บวชแล้ว พรหมจรรย์จักไม่ตั้งอยู่นาน เหมือนตระกูลใด





ตระกูลหนึ่ง ที่มีผู้หญิงมาก ผู้ชายน้อย ตระกูลนั้นโจรกำจัดได้ง่าย อีกอย่างหนึ่ง เหมือนขยอก (ตัวเพี้ย) ที่ลงในนาข้าวสาเลที่บริบูรณ์และเพี้ยที่ลงในไร่อ้อย ทำให้ข้าวสาเลในนาและอ้อยในไร่เสียไปไม่ตั้งอยู่นานได้ เราบัญญัติกรรม ๘ ประการนี้ ไม่ให้ภิกษุณีก้าวล่วงตลอดชีวิตเสียก่อน เหมือนบุรุษกันทำนบแห่งสระใหญ่กันน้ำไม่ให้ไหลออกฉนั้น

ครั้นพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้เป็นภิกษุณี ด้วยยอมรับกรรม ๘ ประการนี้แล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลถามว่า ข้าพเจ้าจะปฏิบัติในนางสาิกยานีเหล่านี้อย่างไร พระศาสดาทรงอาศัยเหตุนี้ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ทรงอนุญาตให้อุปสมบทนางสาิกยานีเหล่านั้น นางภิกษุณีเหล่านั้น ได้อุปสมบทแต่ในภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวก่อน เพราะภิกษุณียังมีไม่ครบคณะสงฆ์ ภายหลังเมื่อภิกษุณีมีครบคณะสงฆ์แล้ว ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ อุปสมบทหญิงที่ใครจะอุปสมบทเสียก่อนแล้ว จึงพาไปอุปสมบทในภิกษุสงฆ์อีกเที่ยวหนึ่ง ตามแบบกรรมข้อที่ ๖ นั้น และทรงอนุญาตให้ภิกษุณีบวชกุมารี่ที่มีอายุยังไม่ครบอุปสมบทเป็นสามเณรี สามเณรีนั้นเมื่อมีอายุจนอุปสมบทได้ ให้รับสิกขาสมมติแต่ภิกษุณีสงฆ์แล้วรักษาสิกขาบท ๖ ประการ ตั้งแต่เว้นปาณาติบาต จนถึงเว้นจากวิกาลโภชนให้ครบ ๒ ปีก่อน จึงจะอุปสมบทได้ นางสามเณรีที่ได้รับสิกขาสมมติอย่างนี้ เรียกว่า สิกขมานา ในระหว่าง ๒ ปีนั้น ถ้าวล่วงสิกขาบท ๖ นั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องนับวันตั้งต้นไปใหม่ ส่วนสิกขาบทของสามเณรีอีก ๔ อย่างนั้น ก็ต้องรักษาเหมือนกัน แต่ไม่กวัดขันเช่นสิกขาบท ๖ นั้นด้วยประการฉะนี้

### พระนางพิมพาออกบวช

ในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงผนวชแล้วชนทั้งหลายมีอำมาตย์และบุโรหิตเป็นต้น ประชุมปรึกษาพร้อมใจกันยกพระมหานามโอรสของพระเจ้าอมิตทนะ ทำพิธีราชาภิเษกครอบครองราชสมบัติแห่งกรุงกบิลพัสดุ์สืบต่อไป ส่วนพระนางยโสธราทรงจินตนาว่า ราชสมบัติไม่แน่นอน เป็นมรดกแห่งพระสวามีของเรา เมื่อเราดำรงชีวิตอยู่ยังตกไปเป็นของผู้อื่น พระสวามีก็มีทรงอาลัยเสด็จออกบรรพชา จะมีประโยชน์อะไรแก่เราในเพศฆราวาส เราควรสละสมบัติแล้วบรรพชาโดยเสด็จพระภักดาในบัดนี้ จึงไปทูลลาพระมหานามราชาพร้อมด้วยนางสนมกำนัลประมาณ ๕๐๐ คน เสด็จไปพระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี ถวายอัญชลีแล้วทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ก็ทรงประทานให้ด้วยกรรม ๘ ประการ พระนางเล่าเรียนกัมมัฏฐาน ณ สำนักพระบรมศาสดา เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานบรรลุพระอรหัตผล



เป็นพระอริยบุคคลในพุทธศาสนา หญิงที่ได้ความเชื่อความเลื่อมใสออกบวชเป็นภิกษุณี  
ได้บรรลุพระอรหัต มีจำนวน ๑๓ องค์ คือ

- |  |                  |
|--|------------------|
| ๑. นางมหาปชาบดีโคตมี                               | ๒. นางเขมา       |
| ๓. นางอุปปลวันณา                                   | ๔. นางปฐาจารา    |
| ๕. นางธัมมทินนา                                    | ๖. นางนันทา      |
| ๗. นางโสนา   | ๘. นางพุกา       |
| ๙. นางภัททา กุณฑลเกสา                              |                  |
| ๑๐. นางภัททาปิลานี (ที่ออกบวชพร้อมกับพระมหากัสสปะ) |                  |
| ๑๑. นางภัททากัจจนา                                 | ๑๒. นางกิสาโคตมี |
| ๑๓. นางสีกาลมาตา                                   |                  |

